

<i>Szépirodalom</i>	
Vida Gábor: Druzsba	5
Erdei L. Tamás: Dionysia	9
Nádasdy Ádám versei	17
Kovács Újszászy Péter versei	19
Márcuțiu-Rác Dóra versei	21
Száraz Miklós György: Grúziai kutyák	24
Mészáros Márton: Fakulás	31
Nagy Attila versei	37
Bartha György versei	40
Czilli Aranka versei	44
Dobozi Eszter: Levéltöredékek	47
Cserna-Szabó András: Rőzsehordó nő	49
Zsidó Ferenc rövidprózái	57
Szöcs Margit versei	60
Szentgyörgyi László versei	63
<i>DIÁKPÁLYÁZAT, 2019</i>	
Fekete Vince: Diák úr, kérem!, avagy a szupermost generáció és az irodalom - 5.	65
Buna Blanka Boróka: Gaudeamus-i tipológia	67
Kassay Anna: Első hó idén	75
Ferencz-Nagy Zoltán: A tanuló tragédiája	80
<i>Aranyág</i>	
Barabás László: A farsang temetése Sóvidéken	87
<i>Ködoszlás</i>	
Csanády András: Mi maradt a székely faluból?	117
<i>Ujlenyomat</i>	
Úgy fáj nekem... (Gagy József beszélgetése Sztrátya Domokossal)	145
<i>Szemle</i>	
Demeter Zsuzsa: „Mindig arra van Kolozsvár, amerre hazavisz a vonat” (Vida Gábor: <i>Ahol az ő lelke</i>)	159
Gondos Mária Magdolna: Látható (Nádasdy Ádám: <i>Jól láthatóan lógok itt</i>)	163
Kemsei István: Bodor Ádám: <i>Sehol</i>	168
Borsodi L. László: Kéklő pára, tiszta szó (Nagy Attila: <i>Égi tócsa, földi sár</i>)	172
Lőrinczi Dénes: Hadakozó székelyek (A határvédelem évszázadai <i>Székelyföldön</i> . Szerk.: Nagy József)	176
Előfizetők listája	182

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Borsodi L. László (borsodilaszló76@gmail.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margital57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Lövetei László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro
Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Vida Gábor

DRUZSBA

A mikor azt az almafát ültették, senkinek sem volt láncfűrész, ha pedig volt is, akkor druzsbának hívták. Kevesen tudták, hogy a szó barátságot jelent. Nem igazán kedvelte senki az oroszokat, a nyelvüket pedig éppen el akarta felejteni, ha tudta. Baráti fűrész, gondolta Öreg Zánót, aki nem volt még akkor öreg. A motorzajt meg a benzinfüstöt sosem kedvelte, de a gépek érdekelték. Kisfiús tisztelettel nézte az erős embereket, akik a favágást gyorsan és könnyen megoldották. Rengeteg történetet hallott arról, hogy régen napokig fűrészelték egy-egy hatalmas tölgyet vagy bükköt, amíg ki tudták dönteni. Nehéz munka volt az erdőlés, szegény emberek éltek belőle, és akiknek nem jutott más. Mi lett volna velem, ha én is favágó lettem volna régen, kérdezte sokszor magában. Az erdő mindig izgatta, lenyűgözte. A nehéz fizikai munkától viszont félt, arra nevelték, hogy ő gyenge. Sok időbe került, amíg kiderítette, hogy ez nem teljesen igaz. Mindenkinnek megvan a magához való ereje, aztán vagy használja, vagy nem. Egy alkalommal bútorokat szállítottak, és egy nehéz tölgyfaszekerényt próbált feltenni a kollégájával a teherautóba, mikor kiderült, hogy nem boldogulnak ketten, és már se levenni, sem pedig arrébb mozgatni nem tudják. A kolléga elfutott segítségért, sokáig elmaradt, nem is lehet tudni, mennyi ideig pontosan. Zánót hűségese tartotta a szekérnyit, pedig elképesztően nehéz volt. Arra gondolt, valamilyen csellel kiugrik a súly alól, de nem volt biztos abban, hogy nem esik rá. Aztán egyszer már nem volt olyan nehéz, szinte fellélegzett, még a fogáson is tudott valamelyest változtatni, majd megint szinte agyonnyomta, így hullámozott, mintha váltakozna a súly, vagy megjönne olykor az erő. Reszketett a lába és a karja, sajgott a válla, aztán percekre elmúlt az egész, és mire összeesett volna, megjött a segítség, mondta is a kolléga bűnbánóan, nem is tudtam, hogy ilyen erős vagy. Hülye, gondolta Zánót, de büszke volt magára.

„Erő? Csak fortéllyal megszerzett rongyok” – szavalta egy régi barátja verssorát, de nem tudta folytatni, hát váltott. Vajon mi az erő, kérdezte magában sokszor, de tudta, hogy a filozófusok válaszai sem fognak tetszeni, mert mindig az szokott lenni, hogy ha erősnek érzi

magát, akkor a filozófus szerint az erő nem jó dolog, ha meg az erő a fontos, akkor ő gyengének számít. Azt viszont gyanította, hogy az erő nem kell megindokolni, az van magától, vagy nincs. Milyen egyszerű is volna olykor azt mondani, hogy nekem ehhez nincs erőm, és kihátrálni a helyzetből, a jelenetből. Mint mikor egy részeg druzsbás a kocsmában berántotta a fűrész és körbefordult vele, nem akart senkit levágni, csak kíváncsi volt, hogy beindul-e a gép. Többen az asztal alá vetették magukat, Zanót kirohant az ajtón a benzinfüstpől, aztán visszaoldalgott, mint aki nem akar gyávanak tűnni. A gyávaság is az erő valamiféle hiánya. Az illető még háromszor megismételte a mutatványt, könnyesre röhögte magát mindenki. Az akkor már nem druzsba volt, hanem német vagy svéd láncfűrész, Stihl vagy Husqvarna, csak a neve maradt örökre barátság. Mindegy. A láncfűrész az erdő barátja. A láncfűrész az erő barátja. A láncfűrész maga az erő. Ilyen egyszerű. Tudnia kellene ezt a nem túl szabatos elmefuttatást minden környezetvédőnek, gondolta.

Talán akkor volt ez, amikor még hegymászó korában először fogott a kezébe druzsbát. Behavazott menedékházban dekkoltak, a hegygerincet vihar szaggatta, igazi tél volt és hideg, de nem kívánczozott haza senki. Teáztak és cigarettáztak reggeltől estig, ha ez így marad örökre, nem bánta volna. A tűzifa viszont fogyott, mert amikor elállt olykor a szél, minden gyorsan csonttá fagyott, a jégcsapon lefutó vízcsepp, az ázott bakancs, az ajtórés mellett a korhadt deszka, prices alatt a babkonzerv. A ház alatt ásító meredélyen volt egy kidőlt fenyő, azt kellett felszabdálni, elhasogatni és felhordani, láncfűrész, fejsze, ékek. A fűrész elsőre nem indult, se másodkora, a gondnok pepeselt vele, szétszerelt valamit, káromkodott, aztán megjavult minden, sikerült berántani, le is állította. Menjünk, mondta, és Zanót felkapta a fűrész, mint egy kisfiú, jó fogása volt, alig nehezebb, mint egy hosszúcsövű kalasnyikov. Ne szoruljon meg a lánc, és ne érjen a földhöz, mondta a gondnok, mutatta Zanótnak, hogy kell tartani, hol vágjon bele a nyers fába. Mintha mindig is ezt csináltam volna, gondolta, mikor félóra múltán végignézett, hogy mi maradt a fenyőfából, lenyesett ágak, méteres rönkök, fűrészpor, egy kis eloszló benzinfüst és pár olajcsepp a taposott hóban. A keze mintha enyhén elzsibbadt volna a motor rezgésétől, és nem fázott, aztán rágyújtott, felnézett oda, ahol a hegygerincet lehetett sejteni, de nem látott semmit, a felhők örvényltek szürkén és kékesen. A méteres rönköket négybe hasogatták,

azután vállra fel és neki az oldalnak. Megszakadok, mint egy beteg öszvér, ezt érezte, pedig nem volt nehezebb a fahasáb, mint a megpakolt hátizsák. Ilyen egyszerű ez, csak meg kell szorozni tízmillió hektár erdővel. Az erdő a mi barátunk. Esélye nincs – *druzsba*.

Attól a délutántól kezdte untatni a környezetvédők világmegváltó dumája. Ha ilyen röhejesen könnyű feldarabolni egy méretes fenyőfát, amely talán az öregapámnál is idősebb, akkor mindennek vége. A jó druzsbásnak a kidöntött fa sikerélmény, az ember diadala a természet és a vadon fölött, minél jobb a druzsba, annál nagyobb a diadal. Végül is az ember dolgozik. Egy kivágott fa, pontosan felszabdalva, hasogatva, elszállítva és eltűzelve, a jól végzett munka örömét adja. A jó druzsbást szereti és megáldja az Úr. Pénzről nem beszélünk, csak megszorozzuk az egészet egymillió hektárral vagy tízmillióval. Asszony, család, gyerek, zsíroskenyér, hagyma, paprika, féldeci. Apa, mikor megyünk az IKEA-ba? Akkoriban fogadta meg, hogy soha többé nem vesz láncfűrész a kezébe, mintha ez bármin segíthetne, autója sem lesz, motorkerékpárja. Ez utóbbit egy kicsit sajnálta, mert az egyik barátja neki ajándékozott volna egy hatalmas Yamahát. Ha az ember fogadalmat tett, legyen következetes, mondta Zanót, ez az erő, legalábbis a látszata. Azt sosem gondolta, hogy fogadalmainkat azért tesszük, hogy legyen, amit megszegni, vagy ami alól kibúvót keresni, enyhítő körülményt. Fogadalmaink olykor elpusztítanak, bár nem ezt várjuk tőlük, hanem épp ellenkezőleg, a magasba kellene emeljenek. Pedig csak elévülnek, velünk együtt válnak jelentéktelenné, ahogy a nemes ügyek, a jó szándék és a hit. A folyóba dobott műanyag flakon el sem kellett volna készülnön, szorozd meg nyugodtan egymillió hektárral vagy tízzel. Hosszú ideig fizikai fájdalmat okozott neki, ha valahol az erdőben meghallott egy láncfűrész, pedig nagyon nehéz volt olyan helyet és évszakot találni, amikor nem vágnak fát. Sokáig azért járt erdőbe, mert nem akart szembenézni a valósággal. A valóság fáj. Képzeld el, ha nem fájna, mondta az egyik barátja, de Zanót ezt nem tudta elképzelni, meg nem is akarta, túl sok az okos barát. Korának gyermeke volt ő is, mint a többiek, a fájdalomtól menekült, legyen az testi, lelki vagy képzelt fájdalom, ráadásul van olcsó, egyszerű menedék mindig. Ne fájjon! Történjen bármi, csak ne fájjon, és ha nem fáj, akkor ne legyen az ember éhes meg szomjas, ne legyen túl meleg és hideg, ne kelljen erőfeszítést tenni...

Egyszerű ez, akár a láncfűrész, megnyomod a billentyűt, rátartod és vág, mint az élet. Mindig az erős vágja a gyengét, a kemény a puhát. Hosszú évek teltek úgy, hogy nem vett a kezébe láncfűrész, de az erdők nélküle is ütemesen fogytak azon a vidéken, ahol élt, ahol megfordult. Megszokta vagy belenyugodott, már nem is fájt, vagy nem annyira, mint korábban. Fákat ültetett, nem túl sokat, nem is gyakran, szorozd meg egymillió hektárral vagy tízzel, erre gondolt, mint minden egyszemélyes mozgalom. Ültess, de ne hirdess buta ideológiát! Örült az ásásnak, a kertnek, a télnek meg a tavasznak. Nem volt rendben minden körülötte, de nem fájt az élet, és nyugodt volt. Aztán egy tavaszi reggel megjöttek a seregélyek, beleköltöttek a legöregebb almafába, ők pontosan tudták, hogy a fa belül üreges, nőtt is egy akkora taplógomba az oldalán, mintha óriási pisztric volna, messziről annak látszott, de nem az volt. Barna rothadás, olvasta egy kézikönyvben, a másik almafába harkály költött, azon is tapló, de lehetne sárga géva is ennyi erővel. Korhad, korhad, majd jön egy vihar, mondta a szomszéd, akinek Zanót örökbe adott egy fecskendőt, hogy a druzsba karburátorját kitisztítsa, rosszak ezek a mai benzinek, mondta, koszolnak.

Éveken át készült a vihar. Ez nem olyan vihar, amely egész tartományokat tarol le. Ez személyes, célzott, pontos. Nem látják a szatelitről. Egy sóhajtás, egy nyekk. Kismillió félérett szilva a fűben, alma, körte, letört fenyőcsúcs marad utána, mintha boszorkányok süvöltöttek volna el. Pedig boszorkányok nincsenek, ezt minden gyermek tudja. Közben a seregélyek felneveltek több nemzedéknyi fiókat, ahogy a harkályok is. A vihar lépésben közelített, utolsó nap tett egy kerülőt, átcsapott a szomszédos völgybe, aztán mintha elült volna. A felhőkön túl már a jó idő toporgott. Aztán egy reccs. Szél nem is volt, mondta a szomszéd, amikor Zanót kijött a házból, és látta a kertre zuhant öreg almafát, alatta a kaporszárakat, a krumpliágyást, a paradicsomot és a rengeteg szertegurult zöld almát. Segítek, mondta a szomszéd készségesen, de Zanót intett, hogy ne, csak a druzsbát adja pár percre, hogy a vastagját... Első mozdulatra sikerült berántani, rátartja, és mint kés a vajban, negyedóra az egész, az ágakat majd baltával a tőkén, amit pontosan úgy vágott, ahogy kell. Jó druzsba, ugye? – kérdezte elégedetten a szomszéd. Igen, válaszolta Zanót. Azután megitták a kötelező féldecit, vagy a kettőt.

Amikor nem látta senki, leült a csonkra, és megsiratta.

Erdei L. Tamás

DIONYSIA

Emeld fel a karod, kérlek, tedd a csípődre a kezed! Úgy, köszönöm – Kinga próbált tárgyilagos hangon beszélni, de érezte, hogy most egyáltalán nem sikerül neki. Nem értette, mi ez az ideges vibrálás a hangjában. Sokszor állt már így a vászon előtt, nem először festett férfimodellt, aktot is készített nemegyszer, és mindig meg tudta őrizni a hűvös, szakmai hozzáállását. Nem a személyre, hanem a formára kell figyelni. A természetes testi adottságokra, a vonalak, fények és színek harmóniájára a műterem mesterséges terében, a kifeszített festővásznon – tehát önmagára és a munkájára. De ez most nem ment. Próbálta felidézni a főiskolán tanultakat. Mit is mondott kedvenc tanára mindig? A formát lásd csak: az alakot mint egy üres héjat, amit aztán te töltesz fel tartalommal.

Ő most képtelen volt üres héjként látni modelljét.

Ott állt előtte a fiú atletikus testével, rejtélyes félmosolyával, és szemmel láthatóan a legkevésbé sem feszélyezte a helyzetet, hogy épp egy szép fiatal nőnek áll modellt egy idegen, hűvös műteremben, csaknem meztelenül. Egy törtoffhér lepel volt átvetve a vállán, hanyagul rádobva. Alig takart belőle valamit, némi antikolt hangulatot adott a helyzetnek. Nem mintha erre bármi szükség lett volna. Dénes, ha egyáltalán tényleg ez volt a neve, hirdetésre jelentkezett nála, és a festőnő azonnal látta, hogy ő kell neki. Ennél görögösebb arcot életében nem látott még; a homloka és az orrnyerge egy síkban futott, sűrű szemöldöke és telt ajkai voltak. Már ruhában is látta, hogy a testaranyokkal nincs hiba. A fekete, göndör hajkoronát már szinte túlzásnak érezte. Titokban megnézte oldalról, nem paróka-e.

Reggel megittak egy csésze kávé, beszélgettek egy keveset a műterem melletti konyhában, aztán elkezdték a munkát. Amikor a fiú levetkőzött és a fogásra hajigálta a ruháit, Kinga nyelt egyet, és olyat tett, amit még sosem, legalábbis amióta festőként dolgozott: félrenézett zavarában. A legkritikusabb tekintet sem tudott volna egyetlen deka súlyfelesleget vagy bármi bőrhibát felfedezni ezen a testen, csak a szikár, kidolgozott izomrostokat a vastag nyakon, a kerek, erős

vállakon, a hosszú, de nem aránytalan karokon. A melle olyan volt, mintha körzővel és vonalzóval szerkesztették volna. Lapos, széles és kemény. A szőrzet nemhogy eltakarta, inkább kiemelte vonalait. A hasizom minden egyes rostja erősen domborodott: az a bizonyos six pack leheletnyi elcsúszás nélkül, szimmetrikusan ívelt az alsó, sima izom trapézáig, ami a tekintetet Dénes szőrzettel félig elfedett, erős férfiasságához vezette. Combhajlító és combfeszítő izmai, a vádlik izomrostjai nem egy tömbben, hanem jól definiáltan, éles kontúrokkal, külön-külön megszámlálhatóan tapadtak csontozatára. A fara szögletesnek tűnt és olyan keménynek, hogy a lánynak az jutott eszébe, ha megbökné a rajzceruzájával, biztosan beletörne a hegye.

Dénes oldottan, lazán viselkedett, Kingának az volt az érzése, felcserélődtek a szerepek. A fiú fesztelensége kikökkentette irányító szerepéből, mintha az instruálná őt, és nem fordítva. Arcán időtlen mosoly. „Hogy merészel ennyire magabiztos lenni?”

Jól vagy, minden rendben? – Dénes baritonja olyan húrokat rezgettetett meg Kinga zsigereiben, amelyek létezéséről eddig nem is tudott. A gyomrát, az ölet és az agytörzsét bizsergették, valahol a kisagy tájékán. Megrázkódott. Ezek a húrok izgató és baljós hangokon zendültek meg. Mit is kérdezett?

Hahó, Kinga! Minden oké? Megfelel ez a tartás? – a fiú csípőjén nyugtatta bal kezének hosszú ujjait, jobbával pedig a leplet fogta. Egy szőlőlevelet rágcsált. Így még jobban kidomborodtak izmai. Mint egy hópárduc, gondolta a lány. „Hogy a fenébe...?” – de közben ezt mondta:

Tessék? Ja, persze, persze, épp így gondoltam, köszönöm. Igen, minden rendben. És te, jól vagy?

Fenét volt minden rendben. Alig húzott még pár vonalat a rajzszénnel, nem tudott a vászonra figyelni. Nem ismert magára. Dühöngött. „Festő vagy, basszus, mi van veled, ez egy szép test és kész, ennyi. Lefested, kifizeted, elmegy, csá. Tiéd a kép. Légy szakmai, légy szakmai...!” Mély levegőt vett, próbálta az ecset szárával felmérni az arányokat, mint főiskolás korában. „Fej. Vállak. Mellkas. Derék. Csípő. Izé. Hengeres combok, erős térd. Acél vádlik. Basszameg, milyen teste van ennek a csávónak?!” Nem mert Dénes férfiasságára nézni. Émelygett. Sosem érzett még ilyet munka közben. Szédült. Kapkodni kezdett. Még szerencse, gondolta, hogy a fiú nem látja őt a vászontól. Valami

élesen csattant a padlón. Kiborult a rajzszenes doboz, leejtette kedvenc ecsetét. A nő kiverte a festő kezéből a szerszámot.

Ez így nem lesz jó, gondolta. Valamit ki kell találnia, hogy képes legyen visszanyerni önuralmát és nyugodtan dolgozni. Valamit, bármit, akármit. Függetlenítenie kell magát az ábrázolt tárgytól. Tárgynak kell látnia a modellt, csupán ábrázolandó tárgynak és semmi másnak.

Dénes mintha meghallotta volna a gondolatait, kivette a szőlőlevelet a szájából. Mesélni kezdett.

Egyszer megdugtam a Földanyát...

Kinga majdnem lenyelte a rágógumit. „Tessék? Mondjuk ezzel a szerszámmal még azt is elhiszem. Mi? Tiszta hülye vagyok. Na tudod, kit ess, kispofám!”

Khm, tényleg? Ez érdekes – a lehető legszíntelenebb hangon szólalt meg, legalábbis ő így érezte. – És milyen volt? Gondolom, jó kövér – erőltetetten felkacagott.

Dénes kuncogni kezdett. Úgy tűnt, pontosan érzi, mennyire zavarban van a lány. Kissé meglebbentette a takarót. Fekete fanszőrzete kivillant a combjai közül.

Ősrobbanás kettő-pont-nulla! A tökéletes egyesülés a Természettel. Ha tudnák az emberek...

A fiú megnyomta a „t” betűt. Nem lehetett nem érezni hangjában a lelkesedést.

Mmm. És hogy történt? – Kinga épp a szórakozott művész hangját próbálgatta.

Egy szakmai konferencián vettem részt fent a hegyekben, a Duna-kanyarban. Unalmas volt az előadás, az idő viszont... Ahh. A táj egészen káprázatos, tudod, folyó, rétek, hegyek. Olyan erdők vannak ott fent a Duna felett, grrr...! Annyira élt, lüktetett minden, hogy nem tudtam az előadóban maradni, elindultam egy kis barangolásra. Elcsatangoltam. Meleg volt, ragyogott a nap, egymás után szabadultam meg a ruháimtól.

„Még jó, hogy nem jártam épp arra. Ha összefutok ott az erdőben ezzel a meztelen szatírral, tuti hogy elájulok.” Kinga csücsörítve bólogatott és hümmögött.

Aham.

Valami elképesztően lágy, simogató volt az idő – folytatta Dénes. A tekintete révedezővé vált. – Olyan bájos, ingerlő, csalogató az egész,

mintha egy láthatatlan nimfacsapat vett volna körül. Szinte hallottam a kitharát és a pánsípkat.

Táncmozdulatot tett, megpördült a tengelye körül, a karját a feje fölé emelte.

A modell álmodott, a festő a homlokát ráncolta.

Maradj nyugton!

Csiklandozta a bőröm a napfény, ahogy átcsillan a lombokon. Páfrány, moha, lombos és tűlevelű fák mindenfelé. Édes virágillat a levegőben, ibolya, krókusz, kökörccsin. Átjárt ez az erő. A fény, a meleg, az erdő hívogató simogatása. Totál bezsongtam, de tényleg.

Kinga rángatta a szemöldökét, fontoskodó arccal bólogatott, mint aki egy kisgyereket hallgat. Közben azt gondolta, hogy én meg most fogok mindjárt bezsongani, ha nem hagyod abba azonnal, te faun. Mosolyogni próbált, de érezte, hogy mire az arcára ér az agya által kiadott parancs, csak egy vigyor sikeredik belőle.

Ez igazán izé, különleges lehetett – „Ez a csávó tutira nem százás. Én meg hülye vagyok.”

Az volt – folytatta a fiú álmatagon, mintha csak hangosan gondolkodna. – Valóban nagyon különleges volt. Mint Odüsszeusznek Kirké szigetén, vagy amikor Apollón kergette Daphnét a babérfák közt. Meztelenre vetkőztem. Senki sem látott. Felmásztam egy mohos fatörzsre, egy lankás, talán ember magasságú fára. Nem értem magamhoz, és fizikai értelemben más sem hozzám. De a levegő tele volt erővel és léttel, minden zsongott és valahogy túltelítődött. Én is. Telített csend. Tudod, milyen a telített csend? Csönd. Semmi emberi nincs a közeledben, de rengeteg madárhang, bogarak zúgnak, kis szellő játszadozik a levelekkel. A meleg szélről merevedésem lett, komolyan. De akkora, hogy majd szétrobbantam.

A festőnő ebben a pillanatban megesküdt, hogy látja maga előtt azt a tájat, amiről a fiú beszél, még a mohos sziklákat és a sűrűn nőtt fákat is meg tudta számolni. A kép előterét egy jókora, merev fallosz töltötte ki. A közepén ujjnyi vastagga duzzadt és lüktetett a verőér.

A fiú hangjából hirtelen eltűnt az ábrándos tónus, egészen szárazzá és gyakorlatiassá vált. Szeme a lányra tapadt.

És akkor szeretkeztünk. Egyszerűen megdugtam Gaiát.

Mi mást tehetél volna – Kinga önkéntelenül ejtette ki ezeket a szavakat, de a következő pillanatban rögtön meg is bánta. Úgy hangzott, mintha elhitte volna a fiú meséjét.

Megtermékenyítettem a Földanyát. A magom a páfrányokra, a virágszirmokra, a fák törzsére freccsent. Bőségesen – kuncogott a fiú.

„Na ezt el is hiszem”, gondolta a lány, és Dénes merev hímvesszőjére gondolt az ejakuláció pillanatában. „Eddig azt hittem, szellemi orgazmusra csak a nők képesek.” Képtelen volt elhessegetni magától, hogy saját ölében érzi lüktetni a hatalmas, kőkemény férfiasságot. Annyira benedvesedett erre a gondolatra, hogy szétázott az alsóneműje. Reszketett a keze. Meg kellett lazítania ruháit, hogy némi levegőhöz jusson. Húzott egy vonalat a vásznon a szénnel. „Az ifjú isten – ez lesz a címe.”

Dénes eközben végig őt nézte. A tekintetét Kingáéba fúrta. A lány úgy érezte, mindjárt a koponyája hátsó felén jön ki. Már semmi mást nem látott, csak a fiú szemeit.

Dénes lassan leengedte a leplet magáról. Most már valóban teljesen pucér volt. Lelépett a pódiumról, elindult a lány felé. Közben folyamatosan Kingát figyelte. Fejét előrebillentette, táguló orrcimpákkal lélegzett. Úgy lépkedett az állványok, székek, rajzpadok között, mint egy nagymacska. Combján ritmikusan megfeszültek, majd elernyedtek az izmok. Jaguár vadászik így a dzsungelben, gondolta Kinga.

Nyitva maradt a szája. Nem értette, mi történik, de most nem is érdekelte, csak fürdőzött a fiú energiamezejében. Szempillája félig lecsukódott.

Dénes odalépett hozzá. Megfogta és felemelte az állát. Ugráltak a mellizmai. Megragadta Kinga vászonruhájának a szélét a nyakrésznél és egyetlen rántással letépte. A lány ösztönösen a mellei elé kapta a kezét. Nem viselt melltartót. Hegyelték a mellbimbói. Keskeny kis bugyija ragadt a nedvességtől. Dénes nézte. Legeltette rajta a szemét. Hirtelen elkapta a derekát, és magához rántotta. Beleszagolt a lány hajába, aztán lehajolt, és Kinga nyakába harapott. A lány felsikoltott. – Ez fáj! – kitepte magát a fiú karjaiból és hátralepett. – Normális vagy? – a harapás helyét tapogatta.

Dénes érdeklődve nézte. Felemelkedett az egyik szemöldöke. A lány felé lépett. Az megint hátrált egy lépést. – Ne! – inkább nyöszörgés volt, mint tiltakozás. A fiú félrefordított fejjel tanulmányozta, mint egy szürke gémmel a vízben úszkáló halakat.

Aztán felfelé néző tenyérrel mindkét karját kinyújtotta. Lehajtotta a fejét, csak a szembogara látszott és a fehérje félholdja a szemöldök alatt. Ez a pillantás ismerősnek tűnt a lánynak. Kinga a fiú karjára pillantott. Olyanok voltak a fekete szőrszálak, mint az apja karján a szőrök, amiket néha meghúzgált kislány korában, miközben a férfi elalvás előtt megsimogatta. Dénes intett az ujjával. – Gyere ide! – mondta rekedten. Erre a hangra bevillant egy óvodai emlék. A lánynak azonnal görcsbe rándult a gyomra. Az apja egy nap váratlanul megjelent, csinált valami érthetlent és borzalmasat, arra már nem emlékszik, hogy mit, de valami szörnyűt, aztán épp ezzel a hangsúllyal hívta magához. Csak arra emlékezett, hogy menekülni szeretett volna, elfutni, elrohanni, kimenni az oviból, a világból, egyedül maradni. – Nem! – a lány szeme kitágult, és maga elé kapta a kezét. Megrázta a fejét. A falig hátrált. – Ne bánts! – A tenyerébe temette az arcát. Ujjai résein át nézte a fiút.

Dénes állt. Várt. Figyelt. Nyugodtan lélegzett. Aztán lassan leengedte a karjait. Mélyet sóhajtott. Felemelte az állát, villant a szeme. Hirtelen odaszökkent Kingához, és két keze közé fogta a lány koponyáját. Az moccanni sem mert. A fiú oldalra döntött fejből csak a szemeit látta. És hallott valamit. Nem tudta, hogy valóban hallja-e, vagy csak hallani véli. Két szó. Ennyi az egész. Két elstutogott szó, talán csak sóhaj. Hát jó – ennyi. Dénes lassan Kinga homlokához érintette a sajátját, miközben még mindig a fejét fogta két oldalról, mélyet lélegzett, nem engedte el a tekintetét, és surrogva a lány arcába fújta a levegőt. Hosszan jött belőle a forró levegő, olyan hosszan, hogy a lány úgy érezte, sosem fogy el. Melegítette és izgatta ez a lehelet. A tavaszi erdő, a mezei virágok és az érett szőlő illatát hordozta egyszerre. Valami rothadásszag is keveredett bele. Mint szüret után a présházban. A bűz lassan erősebb lett az illatnál.

Először szédülést érzett. Látta magát kislányként homokozni az óvodában. Békésen játszott. A homokozó lapáttal töltögette piros vödörckéjét. Egyedül ült a meleg homokban. Félig telt a vödör. Megütögette a lapáttal. Pakolni akart még bele, de valami neszt hallott, és oldalra nézett. Amit látott, először nem értette. Álomszerű volt és mégis teljesen valóságos. Igen, ez az! Apukáját látta, aki bent állt a folyosón pár lépésre az ajtónyílástól, a félig nyitott ajtó mögött. Kinga első érzése az öröm volt, fel akart ugrani és felkiáltani, odaszaladni

apuhoz. De apu nem rá figyelt, másfelé nézett. Az óvónénivel volt elfoglalva. Az óvónéni meg valahogy furcsán az apukájával is, meg nem is. Háttal állt neki, a fehér köpenye fel volt húzva, és a popsijával nekidőlt apának. Kilátszott a fenéke. Nyögdécselt, dobálta a fejét. Kinga torka elszorult, nem jött ki hang belőle. Az apja lökdöste az óvónéni a derekával, aki visszanezett apura, és kiabált neki valamit. De nem úgy, mint amikor rájuk szokott kiabálni, hanem valahogy olyan nevetősen és fájdalmasan egyszerre. Apa húzta a haját. Az óvónéni lihegett. Ekkor az apukája észrevette őt. Ránézett, tovább lökdöste az óvónéni, hátrahúzta a fejét, és közben mintha neki kiáltott volna valamit. Próbálta becsukni az ajtót, de nem érte el. Aztán egyszercsak abbahagyta az egészet, felmordult, és teljesen feléje fordult. Alul nem volt rajta semmi. Apa ott állt az ajtókeretben, felé fordult, és lefröcskölt mindent. Rá is freccsent belőle, az ő imádott apukájából, sűrűn, mint a nyál vagy a takony az a fehér valami, és különös, édeskés szaga volt. Mindent beterített. Csupa ragacs lett a karja is meg mindene, az egész szőrös apa. És akkor kinyújtotta a ragacsos, szőrös kezét, amit Kinga mindig olyan boldogan simogatott az esti mese alatt, és azt mondta, gyere ide. Pont úgy, mint Dénes az előbb.

Felordított, és eltakarta a szemét. Kirántotta magát Dénes kezéből, arrébb rohant néhány lépésnyit a fal mellett, két tenyerébe fogta a homlokát, elnyújtva üvöltött. Nyomta a szemgolyóit a tenyere húsával, aztán hirtelen elkapta a kezét, és kikerekedett, vöröslő szemmel bámult maga elé. Elnyílt a szája. A szélén csordogálni kezdett a nyál.

Aztán Dénes felé fordult, megfogta saját melleit, megrázta, mint egy utcai kurva, felröhögött. Hátralökdöste a csípőjét, ahogy az az óvónő régen az óvodában.

Itt van, nesze! Ez kell neked ugye? – rikácsolt és hisztérikusan nevetett.

A fiú könnyedén felsóhajtott, és a fogashoz lépett. Megvonta a vállát. Komótosan öltözni kezdett. Már nem nézett Kingára. A lány hirtelen elhallgatott. Dénes belebújt a cipőjébe, kigombolt nyakú ingére zakótt. Odament a pulthoz. Kinga úgy nézett rá, mint egy kutya a gazdájára az üres etetőtál mellől.

– Csókolj meg! Csókolj meg, kérlek! – lihegte.

Dénes megtalálta, amit keresett: egy üveg 2013-as Takler Grand Cuvée-t. Kivette a tárolóból, szakértő kézzel forgatta. Keresett egy

dugóhúzó. Kinga ismét kiabálni kezdett. – Nem hallod, csókolj meg, vagy csinálj velem, amit akarsz, bármit! – Letépte magáról a bugyiját és a fejére húzta. Habzott a szája. Zavaros volt a tekintete. A haja csimbókokban lógott ki a bugyiból. Az alsónemű eleje az orrára csúszott.

Dénes nem nézett rá, minden figyelmét a borra összpontosította. Óvatosan, de határozott mozdulattal kihúzta a dugót az üvegből. Halk pukkanás. Csukott szemmel megszagolta előbb a dugóhúzóra húzott dugót, aztán beleszagolt az üvegebe. Elmosolyodott. Elővett egy tiszta, talpas poharat, töltött egy kortyot, a fény felé fordította és megpörgette a bort. Figyelte, ahogy a pohár falán templomablak alakban, sziruposan csorog le a vörös lé. Bólintott. Megint beleszipantott. Felmordult.

Kinga közben négykézlábra állt, majd hasra vetette magát a padlón, és Dénes felé csúszott. – A tiéd vagyok. Basszál meg! – néhányszor megpördült a padlón a rajzpadok és állványok között. Ledöntött egy olajképet, ami ráesett. A festmény még nem száradt meg, elmaszatóldott, a lány bőre csupa festék lett. Zöld, lila, barna.

Dénes a kezében tartott poharat figyelte, nyelve hegyére tett egy nyelet bort, megforgatta a szájában, megpörgette a nyelvén. Felkente az ínyére és a szájpadrására. Hagyta, hogy szétáradjanak az aromák az ízlelőbimbóiban. Lassan lenyelte. Csettintett. Hümmögött. Aprókat bólogatott.

Kinga időközben a lábaihoz ért. Festékes kezeivel bele akart kapaszkodni Dénes nadrágjába. A fiú könnyedén oldalra lépett, Kinga keze a levegőbe markolt. Lehanyatlott. Dénes a pultra könyökölt, félhangosan morfondírozott.

Déli lejtő. Kései szüret. Erdősziel. Őzcsapás vág keresztül a szőlőskerten. Remek.

Kinga megint odacsúszott hozzá. Zokogott, ütötte a hajópadlót. Felsértette a kezét. Folyt le a vér az ujjain, a kézfejen, az alkarján. Esdeklő mozdulattal nyújtotta karjait előre. Lehajtotta a fejét. Igyekezett megfogni a fiú lábát, de az átlépett rajta. Nem nézett rá. A poharat a pultra tette, és az ajtó felé indult. Megvonta a vállát, maga elé dűnnyögött.

Mindig ez van. Mind ugyanúgy végzitek. Annyira unom már.

A szőlőlevelet Kinga fejére ejtette, sálat kanyarított a nyakába, az ajtóhoz ment. Kinyitotta, és kilépett rajta. Nem csukta be.

Nádasdy Ádám

ZENÉLJEN KÖRBE

Én azt várom, hogy jöjjön. Hogy ne jöjjön.
Hogy tartson el magától. Szorosan.
Hogy nőjön fölém. Törpe maradjon.
Zenéljen körbe – de az én zenémet,
az én dalocskámat, azt mégse játssza.
Magányos vagyok, ehhez kell nekem,
ehhez kell társ, tanú, fegyőr, kezes,
vigyázzon rám és korlátozzon engem,
s ne tudja meg soha őrangyalom,
hogy belül rettentő szabad vagyok.

RUGDALJA AZ AVART

Ahogy megy, rugdalja az avart
a járdán. Ősz van, szereti. A szél
meg visszahozza itt-ott, hát legyen
akarata szerint. Ő az erősebb.
Ahogy megy, fölhajtja a kabátgallért,
mert szemeregni kezd. A lágú vizektől
szaga lesz mindennek, beszívja mélyen,
úrrá lesz az eső. Ő a kitartóbb.
Ahogy továbbmegy, úgy lesz egyre kisebb
két elfutó párhuzamos között,
hagyja, hogy körzőjével megszorítsa
a perspektíva. Ő az ősi törvény.

MILYEN NYAKLÁNCRA FŰZI

Kíváncsian várom, hogy a megoldás felkínálja magát. De sose tudni, mikor és hol, sőt már az sem világos, hogy ez lesz a megoldás. Csak szavak suddognak felém, ha kinyitom a konyhaszekrényt s közel hajolok. Méltatlan, kisszerű, hétköznapi. Csak figyeljük a szekrény belsejét, hallgassuk a faízű hangokat, szagoljuk az ánizsos illatot, nézzük meg jól az ajtó belsejét, kik voltak ők? Mely láncolatba illek bele? Ha nem genetika, hát mi fűz sorba múlttal és jövővel, milyen nyakláncra fűzi gyöngyömet az élet, vagy társnője, a halál? Mitől vagyok a tablón rajta én is?

Kovács Újszászy Péter

TRAPÉZMŰVÉS

A kavicsok, porszemek,
panelházak és nyárfák
lemaradnak.
Az autópálya betonanakonda,
mocorgásunk a biztonsági övek alá szorul.
A tartóoszlopok ilyenkor a legcsendesebbek,
mögöttünk a sátrat viszik egy teherkocsin.
Hátad forró, mint az útszéli homok,
szívdobogásodat a kesztyűtartóból is hallani.
Óseid fegyelemre neveltek,
testtartásod az út során sem lazul,
tudod, hogy a magasság jóbarát,
ám a legszigorúbb kritikus is egyben.
Lopva figyelem lábikrád feszülését,
a legszebben izzó izmokat.
Karod széljárta ösvény,
vállig meztelen.
Tenyered az ülésre tapad,
esténként a trapézra feszül.
A porond fényében lebegsz,
fáradt éjjeli lepke,
látod szélvédő mögé zárnak megint,
az útra festett vonalakat követed.
Vajon hová érkezünk?

FŐVÁROSI ÉRINTKEZÉSEK

Kopriva Nikoletthez, ismét

Elhúz az utolsó metrópótló.
Alvó üvegek a Ferenciek terén,

a város estszagú,
nem hagyják aludni az Erzsébet hidat.
Miután megkóstoltuk a sötétséget,
felcsillansz a rakpart fényében.
Bokád mögött feszül a bőr,
mint az angol agarak horpasza.
Csendesen rúgod a kavicsokat,
közben elgondolod,
hogy sosem bámulhatunk a semmibe.
Folyton körülvesz a felhő,
víz vagy aszfalt,
a talpunk alá simuló macskakő,
az alvó üvegek a Ferenciek terén.
Elérjük a Lipótvárost,
körültünk felhő, víz és aszfalt.
Végignézzük a galambok esti tollázkodását,
mialatt tenyerem eltéved hajszálaid között.

HÜLLŐKIÁLLÍTÁS

Várom, hogy elhozd a terráriumok forróságát,
nyakamra tekeredj
és mint albínó piton
felfedezd szakállam őserdejét.
A kiszáradt ajkakát,
a bajusz helyén puhára borotvált bőrt,
a táguló orrcimpát,
a járomcsont alá nőtt pattanásokat.
A szemhéjak páncélján keresztül is látlak.
Úgy lüktetsz bennem,
akár az izom a kígyó bőre alatt.
Fehér egérként álmodom szorításodat.

Mărcuțiu-Rác Dóra

JUTALOMFALAT

utaztál már úgy taxiban,
hogy korábban szálltál ki,
csak azért, mert nem merted
megvárni a végállomást.

útban hazafelé
csak a szomszédoktól félsz.
kóborkutyáktól nincs miért,
tudod, hogy mit akarnak,
és nem lesznek álmatlan éjszakáid,
ha adsz nekik egy falatot a húsodból,
egy szeletet a szendvicsből, amit
három napja magadnál hordasz és
már úgysem ennéd meg.

de őket
nem mered kiismerni,
cikkeket olvasol
pszichológiáról és önvédelemről,
ha van is nálad szendvics, elővenni
gyengeség,
még meglátják a táskád belülről,
a laptopot, pénztárcát, papírsebkendőt –
ebből te is rájössz, melyik az a lány,
aki nem hív segítséget másnap.

magadat sem akarod kiismerni.
taxit hívsz és borraivalót adsz,
ha nem ér hozzád,
nem mondja, hogy csinos vagy,
és nem erősködik, hogy féláron vigyen haza.

ha egyszer megharap egy kóborkutya,
a sajátodra is másképp nézel.
átrúgod a labdáját a kerítésen,
nem adsz neki jutalomfalatot, amiért nem
ugrott fel rád.
óvatosan sétáltatod a pórázon,
ha a szomszédjaid megjegyzik, hogy milyen édes,
zavartan megköszönöd,
nem simogatható,
menhelyi kutya,
zaklatott előélete van.
öledbe veszed a táskád,
laptop, pénztárca, használt papírzsebkendők,
hetek óta rohadó szendvicsek.
így merjen még egyszer
valaki
hívatlanul
a táskádba nyúlni.

112

hamarabb hívnám fel anyámat
részezen, egy taxi hátsó ülésén,
ha a sofőrrel nem időjárásról és kinőtt
városokról beszélgetünk –
ha megfűtyülnek az utcán és
nincs a közelben non-stop üzlet,
ahová behúzódhatok megvenni azt,
ami nappal eszembe se jutna.
hamarabb hívnám fel anyámat, ha
előlem vinnék el a virágáros néniket
a horea útról,
és a barátaim dílerek lennének.
hamarabb hívnám fel anyám, hogy tudja,
nem füvezem, de ha mégis,

arról biztos lenne fényképes bizonyítéka
a helyi DIICOT-nak,
és biztos nem félnék már
a taxisoktól sem.
hamarabb hívnám fel anyámat, ha
munkát ajánlanak külföldről,
ha a rendőrség szerint megszőknék egy
idegen pasassal, mert itt
nincsenek lehetőségeim,
pedig állítólag mindent megpróbáltak, de
kikapcsoltam a telefonom, és
nem akarok hazamenni
soha többé.
hamarabb hívom fel anyámat, hogy
mondjam meg neki is,
sose lesznek szeretőim,
nem akarok innen elmenni,
de ha mégis,
akkor is hamarabb hívnám őt, mint
bárki mást,
és akkor is csak annyit mondanék, hogy
minden rendben,
nemsokára otthon leszek,
várjatok türelemmel, és
ne hívjatok vissza
ezen a számon.

Szár az Miklós György

GRÚZIAI KUTYÁK

Ott vannak mindenütt. Keresztben fekszenek a járdán, elterülnek a kirakatok előtt, szundikálnak a lépcsőkön, parkokban heverésznek, elnyúlnak az árkádok alatt. Vasútállomáson, buszpályaudvaron, benzinkútnál. Külvárosban, belvárosban, faluszélen. Ott ácsingóznak a piac mellett, az éttermek és kávézók szabad téri asztalai körül. Megállnak az úttest közepén, átkocognak az autók közt a téren, leheverednek a virágágyásban, belelefetyelnek az útszéli pocsolyákba. Egyik-másik girhes, némelyik sebes is. Néha kissé tépettek, bozontosak. Utcán élnek, milyenek lennének, kicsit koszosak is. Kicsik és nagyok, kajla kölykök és megfontolt öregek. Sokféleségükben mégis egyformák: nem tolakodók, nem agresszívek, nem hangosak, tartózkodók, tudják az illetet. Igazi csavargók. Időnként jelzik, hogy vannak. Megmutatják magukat. Rád néznek, biztatóan megbillegtetik a farkukat, a nyomodba szegődnek. Ha leülsz, közelebb húzódnak az asztalodhoz, leheverednek a széked lábánál. Sokan vannak, nagyon sokan. A szíved szakad értük. Kivert kutyák, gondolod. Gazdátlanok. Éheznek, szomjaznak, otthontalanok, esőben áznak, hidegben fáznak, hőségben, amilyen most is van, földig ér a nyelvük.

Második napotok reggelén egy fehér-fekete foltos bundájú finoman jelzi, hogy elfogadná a kajád egy részét. Sajttal töltött tésztát falatozol, ő meg veled szemben közlekedik a járdán. Rendben van: lohol. Látszik, hogy észrevett. Nem csak arra jár, hanem feléd tart. Néhány méterrel előtted leül. Tekintete a szemedén, a kezeden, a zacskón, amiben a sajtos valami lapul. Körülpillantasz, nem tudod, mik a szokások, mit szólnak a járókelők. A foltos finoman jelez a farkával: ne tarts semmitől. A tekintete nyílt és bátorító, azt sugallja: ne aggódj, tépj le nyugodtan egy darabkát. Letéped hát. Nyújtod felé. Megszagolja, kicsit még hezitál, aztán dönt. Úgy veszi el a falatot, mint aki kegyet gyakorol. Aztán diszkrétén félrevonul az egyik kirakat elé. Körbesandítás: senki nem törődik veletek, a járókelők járókelnek, a kutya táplálkozik.

Eltart néhány napig, míg rájössz, hogy a grúzai kutyák nem elesettek és nem sajnálatra méltók. Vagyis igen, de csak annyira, amennyire az

ember is az. Nem a grúz, hanem általában az ember. Az ember, aki esendő és kiszolgáltatott lény. Mert az ugye nem mondható, hogy az emberek többsége könnyen él. A grúziai kutya pedig emberi életet él. Bocsanat, legyenek georgiaiak, ha egyszer ők maguk, a *kartvelik* nem szeretik a szocialista meg orosz meg perzsa áthallású Grúzia nevet. Szokjunk vissza a kedvükért az ősi Georgia elnevezéshez.

Meglep, amit Georgiában tapasztalsz. Vágytál ide, kölyökkorod óta számon tartod, hogy vannak grúzok, örmények, léteznek a bibliai esők áztatta nagy hegyek. Tudtad, hogy Európa peremére utazol, elképzeltél, vártál valamit, és természetesen nem azt kaptad. De nem ez lep meg, hiszen sosem tudod elképzelni a valóságot, ami az olvasmányokból a fejedben összeáll, az mindig más, mint amit tapasztalsz. Az lep meg, ami nem kéne, hogy meglepien, hogy ez itt – Európa Keletén, Ázsia peremén – Európa. Nem periféria, vadhajtás, csenevész fattyú, hanem Európa. Jelző nélkül. Nem „igazi”, nem „hamisítatlan”, nem „szembetűnően” vagy „kétségbevonhatatlanul”, csak így: Európa. (Bármi legyen is az.)

Hajnalban keltek, álmosan és szótlánul ballagtok a platánok alatt a sötét, néptelen utcán. Négykor indul a vonatotok. Félúton egy vörös loncsos szegődik mellétek: kísér hűségesen. A vasútállomás előtt kör alakú, gigászi tér. Üres. Se ember, se autó, ám az aszfalton kiterülve itt is, ott is kutyák alszanak. A járdán, a langyos macskakövön, a szobor talapzatán. A loncsos előreszalad. Az aszfalton heverő kutyák egyike felemeli a fejét, a loncsos nekiront, a torkának esik. Az felhengeredik: némán, lustán és kajlán játszanak. Ti pedig megveszitek a jegyeiteket, elindultok a Kaukázusba, fel a bibliai hegyek lábához, Elbrusz alá, Kazbek herceg sziklás birodalmába, melyről a nagy cár szaracén szolgájának unokája így dalol: „Zajog habos víz féktelen, / Porlik mogorva szirteken, / Sasok vijognak, messze fenn / Fenyő suhog, / Csillámlanak fenségesen / A hegycsucok.” Puskin lelkesedése őszinte, az ének mégis hamis, mert Grúzia és Dagesztán, meg a cserkeszek, ingusok, csecsenek földje az orosz romantikus költőknek sosem lett azzá, ami a görög szabadságért életét áldozó Byronnak Hellasz. Petőfi az alföld tengersíkját, Puskin a Kaukázus égbe nyúló csúcsait azonosítja a szabadsággal. „Vad hegyek fölött, Kazbekem, / Királyi sátrad ékesen / Tündöklük örök fénybe mártva.” Lermontov megszemélyesíti a hegyet – „Bíborpalástban áll a Kazbek, / A Kaukázus kevély ura.” –, aztán kisajátítja – „Édes, honi dalként szeretlek, te szép / Kaukázusi

rengeteg!” –, majd ő is a szabadsággal azonosítja – „Kaukázus tája, messze föld / Te, népszabadság otthona! / Kínokkal téged is betölt / A háboru vérzápóra.” A vérzápor stimmel, a népszabadságból egy árva szó sem igaz. A fenséges hegyek közt élők évezredek óta harcolnak perzsákkal, görögökkel, kazárokkal, tatárokkal, törökökkel, és az utóbbi néhány évszázadban a hódító oroszokkal. (Valld be, mostanáig nem tudtad, hogy 1956 nem Budapesten kezdődött októberben, nem is júniusban, Poznanban, hanem március elején, itt, a Kaukázusban. A Sztálint éltető orosz- és szovjetellenes tüntetők ellen tankok vonultak fel Tbilisziben. Azt már tudtad, hogy 1989 áprilisában is vér piroslott a tbilisi utcán, szovjet katonák öldököltek a Rusztaveli sétányon, tudtad, hogy idegázt használtak, és tudtad, ha nem is akartad elhinni, hogy utászásokkal vertek agyon húszéves diáklányokat – „Szabadság kell? Nesze, itt a szabadság!” – sziszegték az álarcosok, amikor az ásókat élével lecsaptak. Arra pedig tisztán emlékszel, hogy 2008 nyarán majdnem Tbilisziig csörtettek az orosz harckocsik.)

A hegyek? Ó, a hegyek hercegek! Shkhara, Ushba, Janga, Tetnuld... Megannyi átkozott várúr a vár fokán – hogy Puskinnál (vagy Téreynél) maradnak. A hegyek istenek. De róluk most ne többet. Amikor otthagyjátok a bérceket, és visszatértek a városba, a fehér-fekete foltos bundájú ismerősként köszönt. Farkcsóválva kocog az asztalotok felé, magabiztos tekintete is árulkodik róla, hogy felismert, szándálat szimatolja, leheveredik a széked mellé. Te is kezded kiismerni őket. Találkoztál velük az országutak menti mézárusok bódéi körül, benzinkutaknál, beléjük botlottál templomok előterében, kolostorkertekben, folyóparton, hágók fogadóinak poros udvarán. Volt köztük félig vak öreg, volt jól táplált bundás és csontsovány kölyök, akadt rühös, sebesült és sánta is. Látszott, hogy szabadon jönnek-mennek, olykor jóllaknak, máskor nyelik az éhkoppot. Mint az emberek.

Tbilisziben sok a koldus. Nem jó, legyenek kéregetők. Vagy nevezzük őket szegény embereknek. Sokfélék. Szégyenlősen ácsorognak, markukat nyújtják, tekintetüket a földre szegezik. Akad köztük szemtelen, keselyű szemű tolakodó is, de kevés. A többség csendes, magába roskadt. Padokon ülnek, félhomályos, szűk aluljárók falát támasztják. Görnyedtek, fáradtak, kopottak, de még mindig öltözködnek. Rozzant tolószékekben gubbasztanak, gyűröttek, megtiportak, de a tekintetük nem üres, hanem fájdalmas. Idővel észreveszed, hogy mindenki ad

nekik. Fiatalok is. Egyikükre jól emlékszel. Tizenkilenc-húsz évesnek nézted. Megállt, egy kézben egyensúlyozta a mobiltelefont és a fagyit, míg a másikkal előkaparta a pénztárcáját, amiben hosszan kotorászott, aztán a türelmesen várakozó néninek a tenyerébe tette a pénzt. Nem sapkába, nem dobozfedélbe pottyantják a garast: kézből kézbe adnak. Húsz éve Horvátországban, Zágrábban csodálkoztál rá, hogy csinos, fiatal lányok adtak az utcán ácsingózó koszos, béna koldusoknak. Nyomorék férfiaknak. Megfejteti vélted: néhány éve még háború dúlt, a lányok nem a nyomorékot, hanem a hadirokkantat látták, aki védte a hazát. Őket is. Szívszorítóan érezted. A lányok hálájával nem volt baj, a hazáéval igen. Most is valami ilyesmi kerülget. Nézed a kopott, elesett, kiszolgáltatott embereket. A Szovjetunióban születtek, életük javát az embertelen birodalomban töltötték. Most szabad georgiaiak. Vajon kitől és miféle nyugdíj, miféle gondoskodás jár és jut nekik? Mindent megpróbálnak. A férfiak is. Elrongyolt Beethoven, Mozart és Rachmaninov kottákat árulnak az aluljárókban. Kínálják, amijük van: öreg könyvet, szótárakat. A piac melletti árkádok alatt fürdőszobaméreggel testsúlyt mérnek a járdán, sámlin ülve cérnát és gombot árulnak. Régi, színes gombokat. Aszott testükön kifényesedett öltöny lötyög, az uja foszlik, de tiszta, ahogy az inggallérjuk is az. Nem könyörögnek, pénzt keresnek.

A fehér-fekete foltos átpártol a szomszéd asztalnál étkező családhoz: ti csak isztok, azok esznek is: első a megélhetés. Másnap délben egy félénk, girhes kis fekete formál jogot rátok, pontosabban mindarra, ami „leeshet” tőletek. A park fái alatt ebédeltek feketére sült, csontos húsokat. Nem közel, nem messze, úgy két méterre telepedik le a járdán. Ha vetélytárs közelít, felszökik, és – behúzott farokkal, kétségbeesetten, de – szembefordul, ellenáll. Láss csodát, a nagyobbak és erősebbek is tiszteletben tartják az elsőbbség jogát. Szívesen felsorolnád, lajstromba szednéd az összeset, akiket elébetek sodort – ha nem titeket elébük – a sors. A vádló tekintetű fekete-sárga bundást: összegömbölyödve feküdt a hajnali esőben a kolostor gigászi cédrusa alatt. A kajla, csupa csont kölyköt: egy kivénhedt Toyota alól csalogatta egy lisztes kötényű, idős férfiú. A nyurga fehéret: gödröt ásott egy bokor tövében, hűvösre vágyva épp belerogyott, amikor összeakadt a tekintetek. A narancssárga és fekete foltost: valami zizegő, kék csomagolást bontogatott az örmények temploma mögött. Emlékszel arra, amelyik

a színház előtti virágágyásban ásta el a csontját? A Rusztaveli sétány fényes kirakatai előtt álomba merülten heverőkre? A borjú természetűre, ahogy a híd alatt belegázol a vízbe, és mohón lefetyel? A vakarcsra, amelyik a légkondicionáló csöpögő tócsájában hevert? A bundás szőrű, természetes dakszlira? Szemében bizalom csillogott, türelmesen várta ki jussát, aztán áttelepedett a nevetgélő, kövér sofőrökhöz, akik két asztallal odébb az ebédjüket várták. Képtelen vagy felidézni mind a lompos csavargókat, ahogy az árkádok alatt markukat tartó szegények közül is csak egyikre-másikra emlékezel. Pedig jó volna megemlékezni mindőjükről, mintha ezzel, mint imával, létükhöz járulnál hozzá, könnyíthetnéd azt, ami nehéz: az életet.

Egyik este, későre járt, utolsó poharaitokat emeltétek, amikor a foltos fehér-fekete felvinnyogott, és mint aki megveszett, úgy rontott elő a széked alól. Magas srác közeledett rövidnadrágban, Lennon-szemüvegén neon- és holdfény csillogott, hullámos haja lapockáját verte, lábán fűzetlen bakancs laffogott. Mosolygós kedvese támogatta őt. Kapatosnak nem mondanám: részeg volt az istenadta, nagyon részeg. A kutya nekitámadt. Felugrott rá, nyüsztített, vinnyogott, farát riszálta, pördült-fordult, vigyorgott, kajla bakugrásokkal, félig kúszva-mászva loholta körül őket, minket, a vendéglői kertet, hogy aztán ismét a fiúra rontson, aki térdre borulva próbálta megfékezni, magához ölelni a fickándoztó, simogatta, becézte, dűnnyögött hozzá, nevéen szólítgatta, az meg nyüsztítve nyalta az arcát, toporgott, tekergett, aztán rohant körbe megint. A lány mosolyogva félrevonult, kerek fenekét a lépcsőre tette, cigit sodort. A két főszereplő nem fogta vissza magát, örömeik eltartott jó ideig, közben a lány, cigijét szívva, pár szóban elmesélte nekünk, szájtátva bámulóknak, hogy a kutya, neve is van, úgy hívják, Smági, abban a házban született, melyben a kedvese és a szülei laknak, „néhány éve még együtt játszottak az udvaron, de most nem találkoztak már egy ideje”.

Bámultad őket, a fiút és a kutyát, önfeledt örömeiket, közben a viháncolásra más kutyák is elősomfordáltak a bokrok sötétjéből, fáradt pincérek szállingóztak a lámpafényes belső termék felől, rágyújtottak, támasztották az ajtófélfát, neked meg eszedbe jutott a tbiliszi szállásadónőtök. „German?” – kérdezte, mikor az udvarba léptetek. – „English? French?” Csóváltátok a fejeteket. „Hungarian. Vengerszkij.” „Ó, hát akkor a mieink!” – mondta nevetve, és hirtelen nem tudta, hogy ennek a befogadó gesztusnak örüls-e vagy sem, nem tudta, mire

gondol, hajdani szocialista testvériségre vagy évezredes rokonságra, Kaukázusba csángált szavárd magyarokra, pusztákon, hegyeken, tengereken átívelő, megfeythetetlen rokonszenvre. Aztán úgy döntöttél, mindegy neked, van-e alapja a rokonságot hirdető szép teóriáknak, mit bánod te, mire esküsznek régészek, nyelvészek, antropológusok, mit hirdetnek az archeogenetika frissen felkent papjai és kuruzslói, te ezt a rokonságot, amit a mosolygós tifliszi hölgy felajánlott, mint szép ajándékot, elfogadod.

Torkodon legurítottad az utolsó langyos kortyot, Natakhtari, ez volt a sör neve, három napba telt, mire ki tudtátok silabizálni a feliratokat, Egyiptomot idézte benned, nem a betűk, hanem a név, talán a gyönyörű királynő, Nefertiti miatt, vagy mert valaha azt tanultad, amikor még régész akartál lenni, hogy az egyiptomi nők nem csak itták a sört, hanem mosdottak is benne. Smági, a viháncoló kutya megnyugodott, a lány és a Lennon-szemüveges fiú az egyik fiatal pincérnővel beszélgettek, a hold vigyorgott, felhajtottad utolsó kortyodat, aztán feltápáskodtatok, elindultatok haza a Gogebasvili utcába. Két sarokkal odébb, alkalom szülte, hirtelen elhatározással, betértetek egy virágboltba. „Vigyünk éjféli csokrot Nonának!” Tetszett az ötlet, a város sötét, csöndes és kihalt, senki és semmi nem mozdul, alvó kutyák hevernek a járdákon, a házfalak tövében, a tereken, csak a virágbolt tárt ajtaján ömlik fehér fény a reves macskakőre. Megálltál, magad sem tudtad, miért, az otthonosságnak olyan érzése fogott el, amelyet otthon sosem érzel. „A hulló vakolat meghittsége? A repedések csöndje? Billent kapuké? Poros ablakoké? A kapualjak bányalejáró sötétje?” Találgattad, kutakodtál magadban, hogy mi a magyarázat. „Mindig szerettem a romokat.” Igaz, mindig szeretted a romokat. „A romok és a kutyák?” Azok is. Meg a gyerekkor. Nem fogalmaztad meg, mert nem jöttél rá, csak kerülgetted, pedig a gyerekkorod köszönt vissza a résekben, ázott vakolatokban, homályban, csöndben, csorba kövekben, rozsdás rácsokban. Az emberekben is. Nem hiszed? Pedig elhitheted. Hát nem azt érezted nyomban, ahogy megérkeztél oda, hogy otthon vagy? Mintha mindenkit ismernél, mindenkivel találkoztál volna már egyszer régen, abban a másik világban, amiről azt hitted, rég elmúlt, ami a gyerekkor volt, és most azt látod, hogy csak te mentél el, otthagytad őket, de ők megvannak ma is, élnek éppen úgy, ahogy régen, amikor még ott éltél köztük. A virágboltban neonfény és tömjénes illat fogad, bódító és

édeskés, amilyen a mécsvilágos templomokban. Meglepetésetekre nagy élet zajlik, *There must be some kind of way out of here...*, horganyzott vödörökben kardvirágok színpompás erdeje, vörös, kék, fehér, ciklámen-színű, odább feketék is, apai nagyanyád kardliliomnak hívta, és azt mesélte, hogy a gladiátorokról kapta a Gladiolus nevet, hangosan szól a muzsika, idővel rájössz, hogy a boltban nincsenek is olyan sokan, tükrök játéka a nyüzsgés, valójában négy-öt fiatal kötözi, nyalábolja, rendezí edényekbe a virágokat, senki nem törődik veletek, nyugodtan nézelődhettek, Dylan már a hercegeknél tart, akik az őrtornyokból figyelnek, ti pedig szálanként szedegettek és raktok össze egy mezei csokorhoz hasonlót. A srác, akinél fizettek, mosolyog, elismerően bólint, középről áttesz egy pirosat a szélre, madzagért nyúl, papírt nem kértek, celofánt meg végképp, kiléptek az alvó utcára.

Nona szorongatta a csokrot, elpityeredett. Mintha évek óta ismernél benneteket, mondta oroszul. Egy órátok volt még, az éj közepén kellett indulnotok a repülőtérrre, lefeküdni nem sok értelme volt, mégis ledőltek. Ahogy lehunyta a szemed, nyomban alámerültél abba a puha és félhomályos lebegésbe, aminek nincs sem ideje, sem cselekménye, hevertél ébrenlét és álom határán a Gogebasvili utcában, öreg bútorok közt, hajlított karfájú nagy fotelok, politúrozott sötét szekrények közt, azt álmodta, hogy ott vagy, ahol vagy, és tudta, hogy álmodsz, ettől aztán úgy gondolta, hogy mégsem álmodhatsz, aztán a puha és sötét semmit nesztelenül félrehúzta valaki, és Nona félénken azt mondta: „Itt az idő. Két óra van.” Nem integetett, de a fémkerítés kapujának vastag, kék csövéhez simulva sokáig nézett utánatok, ahogy ballagtok lefelé a meredek utcán. Lent a sarkon, a pékség előtt két sötét árny, két fekete ruhás öregasszony mocorgott, felhasogatott tűzifát rakosgattak a hatalmas kemencébe. Néhány napja, amikor nem tudtál ellenállni és megvetted a meszelt ablakdeszkán élére állítva sorjázó nagy lepénykenyerek közül a legpirosabbat, az egyik asszony behívott benneteket a műhely barlangszerű mélyébe, levette a földre süllyesztett, hasas kemence fedőlapját, és megengedte, hogy belebámuljatok az óriási, kormos agyagbendőbe. A kenyér jó volt, ropogós és sűrű, egy darabka még mindig ott lapult belőle a dzsekid zsebében. Amikor rákanyarodtatok a néptelen főútra, a járdán alvó három kutya közül az egyik felemelte a fejét, és álmosan bámult utánatok, ahogy távolodtatok a platánok alatt.

Mészáros Márton

FAKULÁS

Büszke. Talán ez volt az a szó, amit mondtak. Büszke, büszke – ízlelgette a szót magában. Büszke? Azt mondta volna, hogy büszke vagyok? Nem, ezt nem mondhatta, gondolta és elhúzta száját. Helyenként már májfoltos, megcsontosodott ujjait az asztalon pihentette, aztán eszébe jutott: méltóságteljes! Igen-igen, ütögette finoman homlokát, hát hogy is feledhettem el?

Júlia olyan asszony volt, aki mindig tudta, hogyan illik megjelennie. Tudta ezt akkor is, amikor már mást nem tudott. Méltóságérzettel született, delnő volt, akit „dzsentrí” szülei finomsággal és jó érzékkel ajándékoztak meg. Telente, amikor az ablakon kinézve csak hősztálást látott, vagy amikor lába lágyan belesüppedt a finom fehér hóba, mindig eszébe ötlött az operett-hangulat, amelyben felnőtt, az ennyi meg annyi hektáros birtok (soha nem jegyezte meg), a cigányzenészek, akik az apjának játszottak, de leginkább az jutott eszébe, hogy milyen is volt az árkádíves udvari tornác, és milyen jó érzés volt hozzádólni tűző melegben is a jéghideg, fehérre meszelt falhoz.

Csakhogy a tükörbe nézve egy idegen asszony arcát pacsmagolta. Sárgásfehérre kopott vattával mázolta arcát, kőpúder, majd némi halvány pirosító került fel, hogy úgy nézzen ki, mintha a dér éppen megsípte volna az orcáját. Aztán előkerült a fémfésű és a piperetükör. Hiába volt ott a nagy szobai tükör, nem bízta a véletlenre a szépítkezést. Néha a tükör elé tett egy széket, s arra ülve gondosan megvizsgálta az arcot, amelyet a tükörkép mutatott. Határozottan nem hozzá tartozott. Öreg volt. Hogy ráncos volt-e? Azt azért még nem mondta volna, hiszen sok-sok nő úgy öregedett meg, hogy az arca inkább hasonlított domborzati térképre, mint a fej részére. Ezen az ismeretlen arcon látszott, hogy művészi szépséggel megteremtett porcelán istennő ábrázata. Csak azt nem tudta, miért kell neki mindennap találkoznia vele. A tükör előtt roskadva, orvosi precizitással megérintve saját arcát, bőrét, két kezének ujaival széthúzva vizsgálgatta, tapogatta ezt az idegen arcot. Most, amikor elhatározta, hogy készül valahova, azt hogy hova, nem tudta, csak azt, hogy menni kell, mert ha továbbra is bezárva

marad, nem bírná tovább. Az utolsó simítások közé tartozott az a sajátos szokás, amely az utóbbi időben lett része tükör előtti készülődésének: ujjhegyeit megnyálazta, majd szemöldökéhez érintette, aztán lelapította a homloktájékon egyre hiányosabb haját. Füléből félig kijáró ékszerét erősen a helyére pattintotta, hogy nehogy az út során leváljon, majd megtapogatta mindkét fülét, hogy biztosra menjen azt illetően, hogy még mindkét fülbevaló, a most odaerősített és a bal fület ékesítő régi is a helyén van. Feltette színes sálját, térde alatt fekete szőrme-kabát himbálózott. Inगतag léptekkel megindult a másik szobába, de tudta, még nem áll készen. Érezte, hogy valamit elrontott. Vagy elvétett... Nem! De mégis, elrontott. Csak ez lehet, hiszen mindent megtett, ez a nyomasztó aggodalom csak azért ülhet rajta, mert valamit nem jól csinált. Talán rossz rúzzsal kente ki a száját a nap elején, vagy rosszul öltözött fel. Kulcsáért nyúlva valami puha dologra lelt a zsebében. Kutató kezei rögvést kihúzták a szövet puhakalapot. Hát igen, engedte ki egy mély, kitarzott lélegzettel a levegőt, ez lesz mindnyájunkkal.

A ház belső udvarának korlátja éjfekete volt. Nemrég festették újra, néhány napja még nem lehetett érinteni. Most már, a lélekfacsaró hidegben foghatta, támaszt adott neki. Az utolsó lépcsőfokra érve, eddig korlátba kapaszkodó keze a másik mellé került: összeért egy kékeszöld és egy bordó kesztyű. Elsziszegett a foga között egy elharapott szitkot, ment tovább. Mostanában már megfontolta, hogy mibe fektet energiát, spórolt erőkészleteivel, türelmével és lépteivel is. Még mindig a ház udvarán, az épülettömb szélén madáracsicsergés nesze ért a füléhez. Egy röpke pillanatig úgy meresztette hallgatni még képes fülét, mint egy vadászkutya, fejét pedig ide-oda forgatta, mint a bagoly, amely képtelen mozgatni szemét, s ezért a hiányosságért kétszázhetven foknyira képes fordítani fejét. Az utcára érve már felbukkant a nap, éppen a megállóban dohányozni tilos tábla alatt ücsörgő fiatalok felé vezetett az útja. Távolról még cseverésző kisiskolásoknak látta őket, de ahogy közeledett feléjük, egyre inkább haragudott csacsiságára, amiért annyira naiv volt, hogy a tiszta gyermeki ént kereste ezekben a közélről már cseppet sem barátságos fiatalokban. Nem tudta, hogy a középben ülő két lány miért foglalt olyan kényelmesen helyet egy-egy fiú mellett, akik zöldüveges sörből kortyolgattak, és akiknek cigaretta égett a kezében. Azzal sem volt tisztában, csak

homályosan sejtette, hogy a gyerekek rajta hahotáznak, mert amikor elment előttük, egy néma másodpercig elhallgattak, majd, mint a szelepet kilövő nyomás, bántó nevetésben törtek ki. Ezt a szemtelenséget, horkant fel, de hang nem jött ki a száján. Zavarában szövetség-kendőjébe köhögött, és rosszzalóan csóválta a fejét. Hogy ne figyeljen a huligánokra, a természettel kezdett törődni. A borostyán zöldjét, szabályos ereit, a buszmegálló mögötti ház kertjében kihelyezett bögrét, amelyet egy vörös mókus döntött meg, hogy egyen belőle, de öntudatlanul is ügyelve arra, hogy a peremen álló, kis begyét büszkén meresztő cinke ne pottyanjon le. Milyen szép, vannak még csodák, gondolta. Révületéből sipítózó, elnyújtott hang riasztotta. Kurvára szétverném a kis koponyáját! – mondta a hang gazdája, mire pofon csattant, és egy vékony bűgás erősödött fel. Te geci, a halál szárítsa le a faszodat! Ez egy szájbakúrt mókus! Júlia látta, ahogy az előbb még összhangban röhögcsélő, füstölgő fiatalok kétfelé oszolva eltántorogtak, de nem bírt ott maradni ebben a környezetben, amelyet ilyen romlott beszéd zavart meg. Értetlenül nézett az ülőhelyük alatt maradt üvegekre és a szertedobált szotyihéjra. Gyalogolt lefelé a hegyről, néha meg-megérintve a falat, nehogy elcsússzon.

Júlia, ha halálhírről értesítette valaki, csak nézett maga elé, és szenvtelenül olyanokat mondott, hogy ez mindenkivel előfordulhat, vagy tettetett meglepődéssel konstataulta, hogy peregnék – így mondta – az emberek. Ilyenkor a férje kénytelen volt a tanári pályán kamatoztatott bőr alá fúródó tekintetével pislantani rá, aki még középkorúnak is szép maradt, olyannak, akinek páratlan ezüstkoronájához az idősödő költőférjek büszkeségtől dagadó szerelmes szívvel írtak ódákat. Persze nem szenvedett részvéthiányban, de úgy volt vele, minek törődni a kimutatásával. Ahogy visszaemlékezett ezekre a rég elfeledett részletekre, megszedült a sétálóutcán. Tetőtől talpáig végigfutott rajta a hideg, aztán előntötte a forróság. Homlokán apró veritékcseppek folytak végig, letörölte őket, kifújta a levegőt, majd teleszívta tüdejét az őszinte reménnyel dúsitott légkeveréssel. Mégis megszedült, pislákoló sötétség cikázott szeme előtt. Aztán már azon kapta magát, hogy egy megnyugtatóan meleg, puha kéz belé karolt, és az egyik szabadtéri asztalhoz kísérte. Mintha vákuum szigetelte volna azt a kedves, vidám hangot, amely hozzá beszélt. Érezte még a szájából kiáradó lágy melegséget is, de a hangokat megfosztotta valami titokzatosság.

Nyilván azt kérdezi, hogy vagyok, mi történt, vagy szedek-e gyógyszert – ekképpen nyugtatgatta magát az öregasszony, aztán a porcelánbőrű vöröske beszaladt a kávézóba, de mire Júlia felocsúdhatott volna, újra felbukkant a lány fehér munkaruhája. Kezdő pincérnő lehetett, remegett a kezében a pohár, a pohárban pedig lötyögött a nagy izgalomban csordultig töltött víz. Rendben van már? – kérdezte. Júlia már túélesen értette minden szavát, a lány mégis lehajolt az ülő nőhöz, úgy kérdezte. Ahogy megdöntötte testét, felsője láttatni engedte vékony mellét és a nyak alatti szeplő borította felületet. Örült, hogy ő soha nem volt szeplős. Olvasott valahol arról, hogy a patikákban a legkelendőbb készítmény a fehéritő, amelyet szeplős lányok vesznek tucatszám (mások körömvirágból készített pakolással próbálkoznak), valahonnan pedig emlékezett arra is, hogy a szeplős lányok érzékenyebbek nem szeplős társaiknál. Úgy érezte, mintha kiszakadt volna saját életéből, és csak ülne a tátogó lány előtt, akinek előrebillent a fejét, de nem válaszol. Aztán szép lassan, éppúgy, ahogy a víz szárad fel, egyre inkább visszatért a valóságba, és tisztán értette, ahogyan megkérdezik: hívjak valakit, aki hazaviszi? Hirtelen nem tudta elhelyezni a kérdést, a másodperc töredékéig csodálkozva meredt maga elé, majd automatikusan felmondott egy telefonszámot. Minduntalan elakadt a számsor felénél, és újrakezdte. A sokadik nullahathúsznegyvennyolcötven után megállt, és mielőtt ismételen nekifoghatott volna, a lány félbeszakította. Hagyja csak, szólt meleg mosolyba burkolt türelmetlenséggel, majd hívok én egy taxit. Annak azért örült, hogy a mondat végére nem tette oda, hogy a néninek.

Megszokott környezetben, szobája régi melegében ült a szóttas borította foteljében, amelyet a férje mindig puffnak hívott – csak azért, hogy ezzel a bugyuta szóval bosszantsa feleségét. Hosszú ideje szakadatlan fáradtság terhét cipelte vállain, mint Atlasz, a titán, akit a főisten arra kárhoztatott, hogy élete legvégső napjáig a vállán hordozza az égboltot. Tette indítékát nem értette, mégis úgy derengett számára, ki kell mennie a konyhába. Megtorpant, majd benyúlt a hűtőbe. Megigazított egy flakont, és már meg sem ütközött azon, hogy a hordozható telefon onnan került elő. Elhúzta a száját, visszasétált a fotelhez. Egy étellel teli hang szólt hozzá a vonal másik végéről. Halló, halló, visszhangozta engedelmesen a nő. Halló! – csattant fel Júlia. Kákássy Júlia vagyok! Margóval szeretnék beszélni. Még be sem fejezte

a mondatot, amikor a vonal túlvégéről választ kapott: nem tudom adni, édesanyám már meghalt. Igen, igen, motyogta, várok! Nem tudja megvárni anyámat, meghalt. A hölgy, érzékelve a megfelelő felelet hiányát, megengedő elnézéssel elismételte az utolsó mondatot, de Júlia mit sem reagálva beszélni kezdett. Egykor volt életről, rég elmúlt napokról, olyan nyarokról, amikor húszévesek voltak Margóval. Arról, hogy fiatalon minden nő szép, majd bennfentesen hozzátéve, hogy még az is, aki csúnya. Okos szemei egyre mélyebbre ástak a múltba, tekintete így változott meleggé és nyitottá. Csodálatos volt abban az évben a Bakony – azok a fiatalkori élmények soha nem hagynak el. Néha még most is úgy érzem, hogy a birtokon sétálok a szőlők között, és meglátogatlak téged. Együtt megyünk iskolába – József, a borász kísér minket. Ma pedig kinézek az utcára, és minden kisasszony egyedül rohángál. És milyen ruhákban! Elborzadva ejti ki e szavakat.

Csend.

Júlia néni, én ezt nem hallgatom tovább. Rosszul van? Értesítsek orvost?

Ki ez a nő, miért beszél hozzá? Miért szakítja meg a beszélgetést azzal, akit szeret. Ez pontosan olyan főbűn, mint beleolvasni más naplójába. Megszakad a vonal. Egy utolsót recseg még a telefon, aztán anyi. Júlia leforrázva néz maga elé. Nyelve hegyével szájpadrását pöckölgeti, majd ünnepélyesen felnézve a plafonra, felkiált: Isten veled örökre, édes Margóm!

Mikor kezdődött ez az egész? Figyelnem kellett volna a jelekre már akkor, amikor egyre bizalmatlanabbá váltam az emberek felé.

Éppen, ahogy e gondolatok testet öltöttek benne, erőteljes, valószínűtlenül hangos dobogásra kapta fel fejét. Egykor kíváncsi természete úrrá lett rajta, s jobb oldalra, a bejárati ajtó felé emelve megfásult tekintetét, annyira kihajolt a fotelból, hogy az már majdnem feldőlt. A látványtól még a lélegzete is elállt. Nem törődve semmivel, mintha forró vaslapra ült volna, azonnal felpattant ültéből, letépte kötényét, földre zuhant a notesz, a toll, a szemüveg és minden, ami a combján nyugodott. A döbbenettől vibráló hangon szólt az ajtóban álló férfihoz: Márton, te vagy az? Lehetséges ez... – a kérdés inkább kijelentésnek tűnt, mintsem firtatásnak. Férje pedig csak állt és hallgatott. Nem vette le zord, szürkésbarna zakóját, amelyben eltemették, a sötétes nadrágját és fényesre pucolt ormótlan lábbelijét sem. Aztán, amikor Júlia

közeledni kezdett felé, halvány mosoly jelent meg a száján, de szólni egy szót sem szólt. Júlia megtorpant előtte, és ahelyett, hogy a közelébe ment volna, visszasietett a szobába, kitárta mindkét ruhásszekrényre ajtaját, és leakasztotta ruháit, majd szertedobálta őket. Mire megtalálta a legszebbet, már körös-körül a szobában vállfán maradt vagy azt elhagyó ruhák, sálak, kalapok feküdtek a földön, az ágyon.

Szép vagyok? Szép vagy, Julikám! A Papa mindig azt mondta, ne dicsekedj vele, de ne is tagadd le! De vajon erre mondta, vagy tudja már a... – de nem emlékezett rá, hogy szól a közhely befejezése. Tovább igazgatta haját, miközben azon gondolkozott, egykor erőteljes, dús sörénye mikor is hagyhatta el. Aztán megcsóválta a fejét. Minek azt tudni, minek a sok szám, minek az egész. Csak sminkeld magad, készülődj, hagyd az állandó megfelelési kényszert. Felkerült a piros rúzs is. Grotosz arc meredt kérdőn rá a tükörből. Kell ez? – kérdezte magától elszontyolodva. Kell, felelte, s egy nem várt recsegés, majd az azt elnyomó, nagy múgonddal megkomponált, örökbecsű dallam hívó szavára elindulva, kísétált a szobából. Egy gyors lépés ide, egy oda, keringés, forgás, aztán a zene hevületére a finoman az égbe csapott kéz megdermedt, majd zizegve, cikázva aláhullt. A következő perdüléssel már haja sűrűbb és erősebb volt, teste egyenesebb, ránca kevesebb. Aztán újra fordult, arcán ülő barázdái eltűntek, ősz szálai pedig aranyezőke fürtökké változtak. Az izzadságtól gyöngyöző húszéves Júlia a szoba sarkában némán figyelő férje felé nyújtotta puha kezét, majd nevetve csókot dobott neki, aztán elkezdtek gyengéden forogni. Csak táncoltak és táncoltak, még akkor sem fáradtak el, amikor már mindketten zihálni kezdtek, zsenge testük nem ismert leküzdhetetlen akadályt.

Nagy Attila
A KÉK BÁLNA ÉNEKE
Hommage à Parmenidész

Magányom hossza meghaladja
Minden élőlényét itt a földön.
Erőim óceán nem apasztja –
Mindössze négy hang, ami rögtön
Vagy percek, napok és hetek távolából
Visszhangoz magányt és szerelmet.
Lemossa rólam föl-fölbukásom
A habokból – a szennyet.

Így vándorlok, és folytatom, míg
Jónak látja vagy elnéz fölöttem
A mindenkben fájó Teremtő,
Ki nem kedveli, ha egy kesergő
Ússza a súlyos távokat,
S ha csak magában is, de panaszkodik.
Nem panasz az, de igen, a vágya,
Ami a világba rugaszkodik.

A lélek, ha arra érdemes,
Csillagok közt az eget járja.
A Nappal kél, és megfutva útját,
Az éjszakában a Csend arája.
Hívásomra, a négyhangú dalra,
Bennem, a távoli Sri Lanka mellett,
Megjelennek, felém is tartva,
S szerelmes táncba kék bálnák kezdnek.

Megilletődött orvvadászok
Tesznek le szigonyt és minden terhet.
A Föld, a Nap, az éteri házak

Nem ellobogó idegen telkek:
Jobbra ifjak, a lányok balra
Fogannak nemlét és magány ellen –
Kék bálnák Egyként ússzák e távot,
Immár együtt, és megnevezetten.

2019. március 23.

TALÁLKOZÁS

Kattog a lift, fel az emeletre.
Nyugatról jövök, a városból, keletre,
Beszélgetni, elszívni egy töltetnyi pipát.
Barátom nem fogja mondani, hogy Vivát!
Barátom is el fog szívni néhány cigit,
Sört iszik, hogy higgye, valamit iszik.

Csikorgó liftajtón, ki az ötödikre.
Nincs név az ajtón, de becsöngetek.
Barátom nyitja és csukja be, zárja.
A teraszon túl készül a fürgeteg,
Mielőtt a kánikula szétszedné agyunkat –
Egymásra nézve mérjük be magunkat.

Előbb a csendet szedjük royal rímbe,
Amit az érett férfikor követ,
Hogy néha az ember kivetkezik
Abból, mi illene, és ragadna követ –
Saját nyálával, igaz, csak állat gyógyít,
De mit mondjunk mi, kik a versben élünk...

Ülünk a teraszon, zavartan nézünk.
A *nincs megoldás* sunyi szilánkjai
Vérzik meg ajkunk és ujjbegyeink.
Távol a város, bár benne élünk,

És nem vonzanak most sorok, sem hegyeink –
Vagyunk, akár a hajdanvoltak.

(A Király Laci verseiben,
Vajon, kik sétalovagoltak?)

Így ér az alkony két megőszült fejet.
Köszöntött-e este így fejedelmeket?
Azok vagyunk, akiknek már csak holtuk.
Néha fölparázslunk, néha belebongunk,
S elnézünk zavartan a Somostető felé –
Maradék perceink az éhező szenderé...

Kattog a lift, le, a földszintre visz,
Ahonnan egymagam kullogok tovább.
Nem lehetnék okosabb, sem ostobább –
Fölnézek – Barátom sehol a képben.
Ki-ki a saját érthetetlen voltát
Írja tovább – koldusként a zsoldárt.

Barantó, 2017. augusztus 17.

Bartha György
SZÓRVÁNY

hívei után eltávozott
a domb alá
az agg tiszteletes

hirtelen hagyta itt
e siralomvölgyét
a frontbetörés vitte el
és a sztrók amivel amaz
kéz a kézben érkezik

volt gondja a könyvtárára
amelyet egy emberélet alatt
darabonként sikerült összegyűjtenie

de ahogy ez lenni szokott
mind halogatta a megyei dokumentációs könyvtár illetékeseit fölhívni
akik – ahogy ígérték – amint az értesítést veszik azonnal
„jönnek az anyagért egy dubával”

úgyhogy a sietős más
vallású oldalági örökösökre maradt minden
akiknek semmi értesülésük sem volt
a megyei könyvtárral kötött megegyezésről
nagyon nem is törték magukat valamilyen illő megoldást találni
kellett az üres lakás így a könyveket
– „beau fixe”-et jelzett a mahagóni könyvszekrényen a kopott
barométer –

kihordták és stószba rakták a járdaszélen

hadd vigye akinek kell

jött edzésről a félanalfabéta
iskolákból kikopott ifi-focicsapat

- Sut! - röptek ki az úttestre Károli Gáspár igéi
- Sut! - szállt Szenczi Molnár
- Sut! - szóródtak szanaszéjjel a Heidelbergi Káté brosúrái

úgy a tizedik kocsi félrehúzott megállt
kiszállt a vezetője
az aszfaltról egy-egy könyvet a kezébe vett
kezdte böngészni
majd hajította is vissza a járdaszélre

EMINESCU BALÁZSFALVÁN

Ez az öntörvényű kölyökszeni semmibe vette
mint intézményt a poroszos és minden iskolákat

Amikor Dicio-Sînmartinon át Mureş-Oşorheiről érkezvén
a hollói egyesült papnövendékek kóberos szekerevel megálltak a
Hula-dombon

- 1866 júniusa első napjainak valamelyikét írta a naptár - a nevében
is falusi mivoltát őrző város

Balázsfalva ott feküdt a lábaik előtt...

A tizenhatodfél éves kölyök-Shakespeare a Tardini-trupptól ellesett
gesztussal deklamálta:

*„Kicsi Róma, szívemből üdvözöllek. Köszönöm Istenemnek, amiért segít-
ségemre volt, hogy megláthattalak”¹*

Ám a Kárpátokon túli osztrák tartományból Bukovinából érkező
vendéget „Kicsi-Róma” nem olyan fogadtatásban részesíti mint ami-
lyenre a tanítvány számított

A négy négy és fél hónap alatt amíg Balázsfalván időzött a bukovinai
vándor

1 G. Călinescu közlése. In *Viata lui Mihail Eminescu*. Editura pentru Literatură, 1966, 83.

leghosszabb ideig Gazsi Laura özvegyasszony albérletét osztotta meg négy diáktársával

akit a nebulók maguk közt „Ifiasszonynak” (Jensoaie) tituláltak

A jó Aron Pummul által „feltarisznyált” növendék

történelemből és román irodalomból valamint anyanyelvismeretből a végzős papnövendékekkel folytatott vitáiban verhetetlen volt... Azonban a többi tantárgy...

A küküllői dombok közé zárt Balázsfalván tombolt a nyár a kis privatista diák

tanult amit tanult volt úgy hogy német nyelvű matek és fizika könyvekkel a hóna alatt

látták jönni-menni a piacon ahol aprópénzen körtét-szilvát vásárolt a péterfalvi kofáktól

de inkább a Nagy-Küküllő habjaiban hűsölt naphosszat a malom alatt az ipotești-i

erdei tóban és a Prut vizében elsajátított trükkökkel szórakoztatva hálás közönséget

Elvetődött egyszer-kétszer a Hula fölött elterülő Kerektóhoz (Chereteu) is ám a sivár vízfelület semmiben sem emlékeztette szülőfaluja tündérek lakta erdei tavára

Költői hírneve megelőzte „Megjött Eminescu... Megjött Eminescu!” adták volt hírül egymásnak megérkezését a papnövendékek a város főterén

(ahol 18 évvel azelőtt Avram Iancu mócai álltak glédában)

ugyanis Iosif Vulcan pesti családi lapja a Familia már lehozta 3-4 versét a főszerkesztő aki költői „keresztapja” is volt a Levélváltás rovatban állandó korrespondenciában állt M. E. költővel... Kérte írásait közölte azonnal és párszavas glosszáiban méltatta is azokat...

Ami az iskolai dolgait illeti... hm... hát a magándiák elkövette azt a taktikai hibát

hogy vizsgára iratkozván nem történelemmel és irodalommal hanem Homérosz nyelvével az ógöröggel kezdte

(lehet az is hogy az iskola vezetősége állapította meg számára ezt a vizsgarendet)

A vaskalapos buzgóságukban túlhajtott latinista paptanárokat a kopott kaiserrockba öltözött ám nyár közepén is félrekapott Avram Iancu-kucsát viselő galliárd vagabundus költő

nem hatotta meg

Alimpiu Blajánál az ógörög nyelv tudós professzoránál már az első vizsgáján elhasalt... Tovább nem is próbálkozik...

A pénztelen papnövendékekkel együtt megtúrt helyen lakozó idegen a vizsgakudarc után a Kis-Küküllő gázlóján átkelven áthalad a Szőlők alatt Bábakosara szomszédságában

az Akasztófa-lábnál Váradporondja laposán

a Nagykövek emelkedőjét megmászva végül leül a péterfalvi Falusi erdő szélénél

ahonnan – remélte – beláthat Bukovinája zöld tájaira...

A dombvonulat mögött csak újabb napégette barna dombhátak sorakoztak...

Még aznap eltűnik – búcsú (és iskolai bizonyítvány) nélkül – Balázsfalváról. Aug. 27–28-án ott látták Gyulafehérváron az Astra gyűlésen Éjszaka egy kocsmá padlatára leterített gyékényen húzta meg magát A román nemzeti gyűlés munkálatainak lezárultával Búzárbozsárdon bukkan fel ahol a falusi gyermekek – köztük ükapám is – csavargónak vélik és körbecsodálják a végsőkig lerongyolódott mezítlábas furcsa fiatalembert

Zsenijére vall hogy mégis szót ért velük

és végül össze is barátkozik a kezdetben csúfalkodókkal akik kalap almával meg őszibarackkal „vendégelik meg” az útra kelőt

Két év múlva egy volt balázsfalvi diákkal Bukarestben jönnek össze:

„– *Hogy tetszett neked, mi a véleményed Balázsfalváról?*

– *A szamaras embert (Kenderit – B. Gy.) szerettem, a diákmenzáról.*

– *És miért éppen a szamaras embert?*

– *Gyönyörű meséket tudott, és én lenyűgözve hallgattam mindég.*”²

Czilli Aranka

NYOMOK

Emlékszem,
évente egyszer
nagyapám
az ajtófélfához állított,
s fejem fölött
vonalat húzott a fára
egy ceruzával.
Nyúltak-kígyóztak, mint
az elmúlás létrafokai,
a graffitvonalak.

A tizenharmadik aztán dacosra
sikerült, nem vonalként, inkább
hullámként feszült a fehérre festett fán.
Aztán jött a többi, egyre makacsabb
és lázadóbb formák hullámoztak
kihívóan a bejárat mellett,
míg a tizennyolcadik
elrugaszkodott, és
határozott szárnyuhogással
elszállt az otthoni tájról.

Aztán váratlanul,
szigorú szárnyecapásokkal
elszállt nagyapám is.
Az én idővonalamat még őrzi a fa
a megsokasodott festékrétegek alatt.
Ő pedig bőröm alá égett,
s viszem magamban
vonalkódját a létezésének.

#ÉDESANNAÖRÖK

Éjszaka életre kelnek
a kagylóban hagyott
mosatlan edények –
a tejesfazék
keringőt füttyül,
és összekoccannak
a sorokban pergő
pezsgőspohár-párok.
A hosszú nyelű, karcsú
kiskanállány
arcán a tegnapi lekvármáz
szorongva szemléli, amint érte
két hiú
villafiú
egymást összedöfködi,
de készenlétben a kenőkés
a nézeteltérést elsimítani.
A kuktafazékban
elfojtott indulatok
keresik a szelepet,
mellette a
finomlelkű tányérok
egymáshoz simulnak:
mi lesz, ha
hirtelen kirobbanó
haragja
szilánkokra töri
virágmintás békéjüket?

Éjszaka életre kel
a mosogatógagyló,
és éjjel bosszúra éhes
a konyhakés,
mert élet csonkítottad
egy csontdarabbal,
s most megvillan pengéjén
a nagy lehetőség -

Dobozi Eszter
LEVÉLTÖREDÉKEK

I.

Nem erre szerződünk
langy megszokás s évek
hadoszlopaival szemben,
nem ezért kísértett
bennünk törvénynél is
vénebb rendeléssel
a Fehéren Izzó...
nem ezért hajtottunk
tünde fények porkolábjaival
egy mindenek fölött valóan
ősi katlan méhébe
eggyé gyúródni,
nem! olcsó ladyk,
felajzott heréltek
– míg csaholnak, vinyyognak
bíborszín szukák –
elárultatni, felnégyelődni!

II.

Legalább a fák ismerősek,
a korhadttörzsek,
a kéreg repedései,
a hajnalra felizzó
levelecskék, nyútt bimbók,
ágak: finom metszetek
íves rajzai, a leheletnyi
ég – a kelő nap ártalmaival,
s a lenyugvó is – a málna,
az érett gesztenye s áfonya
színeivel...

legalább a hangok,
a párnásan susogók,
a mohapuha édességgel
csacsogók, a lágyan sajdulók,
a sejtelmes pihegők, a kéken
csendülő, a zöldesen
zördülő, a csörgetők és
csattogók, a „zengő érc”,
fémesen, pengőn – csillagaival
az éj...

legalább néhány bő fonat,
csúcsok és tornyok,
pántok, rácsok indázata,
boltozatok –
nem csak a látható,
mi belül ég,
mi belül tapintható,
az is, s mind,
ami csak illat, íz
itt földereng,
érzetek és képzetek
a tudat ködpárnáiból...

már mind-mind ismerős:
beágyazódnak időbe-térbe,
erekké ágazódva
így fut velünk tova,
mi fény volt.

Cserna-Szabó András

RŐZSEHORDÓ NŐ

Munkácsy Mihálynak

Beköszöntött az ősz: a levelek ugyan már sárgultak a fákon, de az erdő még csupa-csupa fű volt, mintha az erdei manók valami puha, zöld szőnyeget terítették volna a földre, a napsugár egész nap az ágak között játszott, langyos szellő csiklandott, az ég tiziankéken csillogott, a fehér, bodros felhők pedig bután kergették egymást, mint megannyi kisbárány a réten.

Az asszony fáradtan kelt ki az ágyból. Gyűrött volt, alig aludt éjszaka. Rossz álom gyötörte. Halott anyja bújt elő a kemencéből, és azt mondta: „Az öregedés nem lassú folyamat. Egyik nap még fiatalok vagyunk, a másikon pedig már vének. Igen, egy pillanat az egész, és megöregedünk. Szinte varázsütésre. Mindannyian titkon bízunk abban, hogy mi kivételek leszünk, az egyedüli kivételek, minket majd elkerül a halál, és örökké élünk. Aztán egy nap már nem hiszünk ebben többé. Ekkor lettünk öregek.” Aztán a halott anya visszabújt a kemencébe, a lángok közé, még csak el sem búcsúzott.

Az asszony papucsba bújt, és hálóingben a gyerekszoba felé csoszogott, hogy felébressze három leánykáját. A három leányka szinte egyszerre kérdezte: – Hogyhogy nem apus ébreszt minket, ahogy általában?

Mint az orgona sípjai, olyanok voltak. A szókénél egy fejjel magasabb a barna, nála ugyancsak egy fejjel magasabb a fekete leányka.

– Apátok már hajnalok hajnalán útnak eredt – mondta egykedvűen az asszony, és jókorát ásitott. – Ma az uraság vadászatán vesz részt. A hajtók közé állt, este lesz, mire hazaér, hacsak nem csábítják mulatozásra a többiek. Mert ilyenkor, vadászat alkalmával, mindig nagy murit csapnak, ömlik a bor és a pálinka, rotyog a temérdek friss hús a bográcsokban, és apátok gyenge jellem, nem veti meg sem az ingyen falatot, sem az ingyen kortyot. De hát minek is beszélek? Ismeritek apátokat... – legyintett mérgesen az asszony.

Azután nekiállt reggelit főzni, tejes puliszkát és áfonyalekvárt tett az asztalra. A leánykák boldogan csicseregtek evés közben.

- Rendbe szedem magam, azután én is indulok az erdőbe. Itt az ős, mindjárt érkezik a tél is. Szükség van rózsére - mondta az asszony szomorúan, majd a hálószobába ment, hogy átöltözzön. Levetette kissé kopott hálóingét, majd fehér inget és fekete ruhát vett fel, kék kötényt kötött maga elé, piros kendőt tett fejére. A fehér zoknit és a fekete papucsot már a verandán húzta lábára.

- Anyánk a korához képest kicsit konzervatívan öltözködik - súgta oda a legidősebb leányka a középsőnek.

- És valljuk be, a falusi környezet elszigetelő hatása sem használ neki. Pedig se nem csúnya, se nem öreg - jegyezte meg a középső leány.

A legkisebb leány csak helyeslően bólogatott.

Valóban, az asszony nem volt még öreg, igaz, már fiatal sem. Ráadásul a kemény munkával töltött évek és a három szülés jócskán nyomot hagytak nőiességén: húsz kilóval volt nehezebb, mint lánykorában, bőre szürkült, kezén megjelentek az első ráncok, hajában az első ős szálak.

Az asszony elkészült. Mielőtt elbúcsúzott tőlük, mindhárom leánykájának feladatot adott: a legidősebbre jutott a mosogatás, a középsőnek kellett a tyúkoknak enni adni, a legkisebb pedig addig nem kezdhetett el játszani, amíg fel nem seperte a konyhát. A leánykák csókot nyomtak anyjuk arcára, azzal útnak eresztették.

Az asszony kilépett a kertkapun, és lassan poroszkálva az erdő felé indult. A leánykái hosszan néztek utána. Két kutyájuk (a rövidszőrű magyar vizsla és a tacsó) az erdő széléig kísérte.

Miközben rózsét gyűjtött, az asszony gyakran hallotta messziről a hajtók dalát és a fegyverek ropogását. A vadászat zaja gyerekkora óta félelemmel töltötte el, habár tudta, hogy nem rá vadásznak. Néha megállt, és a csigákat nézte a fák törzsein, ahogy nyálkás csíkot hagynak maguk után. Ez megnyugtatta. Mennek az avarba, gondolta, házukat erős mészkupakkal zárják le, téli álmod alszanak. Eszébe jutott, mikor még kislány volt, és az apja magával vitte vadászni. Ha nem lőttek semmit, hazafelé csigát szedtek. Abból az apja vacsorát főzött vasbográcsban. Előbb szódabikarbónás, ecetes vízben felforraltatta a csigákat, akkor azok kibújtak a házukból, aztán a húsos talpról levágta

a zöldecs részeket, a maradék csigahúst megabálta. Jó fokhagymás, petrezselymes pörköltet főzött belőle.

Aztán az asszony a madarak csodálatos énekét hallgatta. Szedte a rőzsét, és közben szomorúan együtt énekelt a madarakkal. Mikor úgy ítélte, már éppen elég rőzsét gyűjtött, nyalábba fogta az egészet, és egy szürke sállal a hátára erősítette. Két erős csomót hurkolt a sálra a nyaka előtt.

Köténye alól elővett egy sóskiflit, némi szalonnát és vöröshagymát. Bicskájával ügyesen katonákat készített az elemóziából: alul darabka kifli, rajta falatnyi szalonna, azon egy szelet hagyma. Szeretett állni enni. Ha nem otthon étkezett, csak nekidőlt háttal egy vastag fa törzsének, és úgy falatozott. Meggyőződése volt, hogy ha állva eszik, az étel könnyebben jut el szájából a gyomráig, mint ha ülne. Elégedett volt az emésztésével, és ezt nagyrészt annak tudta be, hogy általában állva evett. Persze a férje folyton korholta: – Ül már le, te, hát elveszed mindenkinek az étvágyát, hát miért nem lehet leülni vacsorázni, a lovak esznek állva, hát van elég szék... És így tovább. Az asszony némán tűrte a korholást, de nem ült le, a falnak dőlve ette tovább a kását, a levest, a főzeléket, mikor éppen mi jutott a család asztalára. Nem voltak éppen gazdagok (a gazdagok ritkán állnak hajtónak!), de szegények sem, mindig volt mit enniük, és tulajdonképpen semmiben sem szenvedtek hiányt. És ami a legfontosabb: szerették egymást, és boldog családnak tudták magukat.

Miközben az asszony egy óriási tölgynek dőlve falatozott, azt vette észre, hogy a mélabú, mely már reggel ott ücsörgött a vállán, most már a lelkét rágja. Mindenesül fel akar falni, gondolta az asszony. Ivott egy kis pálinkát a csobolyóból, ez általában segített, de most a mélabú csak nem akart távozni a lelkéből. Ivott még egy kis pálinkát. A mélabúnak mindez meg se kottyant. Masszív egy mélabú, gondolta az asszony. Sebaj, hallgatom kicsit a pacsirta énekét, figyelem, ahogy a csigák nyálkás csíkot húznak maguk után, ahogy a hangyák szorgoskodnak, és a mélabú úgy fog menekülni belőlem, ahogy nyúl a róka elől. Így is tett. Hallgatta kicsit a pacsirta énekét, figyelte, ahogy a csigák nyálkás csíkot húznak maguk után, ahogy a hangyák szorgoskodnak, de a mélabú nemhogy nem menekült, hanem még egyre mélyebbre ásta magát az asszony szívébe, mint ürge a lukába. Az asszony – mit tehetett volna egyebet? – leült az erdei út szélére, és

bánatosan nézett maga elé. Csak gubbasztott magában. Lábaik összekulcsolta, kezeit ölébe engedte, és csak nézett-nézett szomorúan maga elé, mint akinek az életében már cseppnyi boldogság sincsen, mint akinek már minden mindegy, mint akinek már harangoznak.

A melankólia ily pillanataiban az idő megszűnik, nem tudhatjuk tehát, hogy az asszony egy percig, egy óráig, egy napig, egy hétig, egy évig vagy egyenesen évtizedekig vagy évszázadokig ült így az erdei út szélén, mindenestre az biztos, hogy sokáig, nagyon sokáig. Messziről olykor fegyverropogást, hajtók dalát, állati hörgéseket és sikolyokat lehetett hallani, de az asszony már fel sem figyelt erre, a mélabú szőröstül-bőröstül felfalta.

Egyszer csak arra járt a farkas. Szürke farkas (*Canis lupus*) volt, csaknem nyolcvankilós példány. Meglátta a szomorú asszonyt, és megesett rajta a szíve. Mert az asszony annyira szomorúan nézte a cipőjét, hátán az a sok rözse, a farkas szíve majd megszakadt a látványtól.

– Én vagyok az erdő legbölcsebb állata, ha valaki tud rajtad segíteni, akkor az én vagyok – mondta a farkas az asszonynak.

A bagoly (fülesbagoly, *Asio otus*) a fán, aki eddig sunyin alvást színlelt, hirtelen megszólalt: – Még hogy te vagy a legbölcsebb! Röhög a májam. Nálad még a vakond (*Talpa europaea*) és a szúnyog (*Aedes aegypti*) is okosabb.

Mire a farkas azt felelte: – Látod, bagoly, máris fogalmi problémáid vannak! Még el se kezdtünk vitatkozni, máris összekevered a bölcseséget az okossággal! Ez nem túl sok bölcsességről, és még kevesebb okosságról árulkodik...

Erre aztán a bagoly sértődött hunyta le szemét, és újra alvást színlelt.

A farkas nem tett le arról a nemes és önzetlen céljáról, hogy jobb kedvre derítse a szomorú rözsehordó asszonyt. Azt kérdezte tőle: – Hát téged mi lelt? Miért lóगतod így az orrod?

Ám az asszony nem felelt, csak nézett maga elé továbbra is szomorúan és bánatosan, már-már kétségbeesetten.

– Csak nem azért vagy bánatos, te asszony, mert hirtelen rádöbbenél, hogy a remény mesterkedései, akárcsak az ész érvei, tehetetlennek bizonyulnak a halál kínzó tudatával szemben? – kérdezte a farkas.

Az asszony ugyan nem válaszolt, de jobb kezét lassan felemelte, és legyintett. Nyilvánvalóan azt jelentette ez a legyintés: á, dehogy!

A farkas így folytatta: – Azt ne mondd, te asszony, hogy éppen ezen a gyönyörű kora őszi napon jutottál arra a kétségbeesett következtetésre, hogy a világegyetem csak egy rángógörcsöktől sújtott mértan!

Az asszony megint nem válaszolt, csak grimaszt vágott, mellyel nyilvánvalóan valami olyasmit akart üzeni: nem, nem, semmiképpen!

A farkas azonban nem hagyta annyiban: – Szóval azt akarod mondani, hogy a semmi nem pusztá jelképe a létezésnek, ez maga a létezés, ez a minden; hogy boldogtalanságból áll a szövete mindennek, ami lélegzik; hogy a kultúra tűzijáték a semmi háttére előtt; hogy a világ vétett a semmi ellen, mikor beadta derekát az életnek; hogy az abszolút ürességben a létezésről kiderül, hogy merő képzelődés; hogy minden emberre ránehezedik az az egységnyi szerencsétlenség, ami az ember, mint jelenség; hogy az életet csak képzelőerőnk és emlékezetünk korlátoltsága teszi lehetővé; hogy minden fájdalom a világgal ér fel, és minden bánat újabb mindenséget követel magának; hogy a lélek patetikus hiéna; hogy a kétségbeesés öreg rókái vagyunk, önmagukkal kibékült hullák; hogy a mindenségen az igazságtalanság az úr; hogy a társadalom rendjét egyformán hiábavaló elfogadnunk vagy elutasítanunk: akár jobbra, akár rosszabbra fordul, kénytelenek vagyunk ugyanazzal a kétségbeesett konformizmussal elviselni a változásait, mint amellyel a születést, a szerelmet, az éghajlatot és a halált is elviseljük; hogy nevetséges a végtelenhez viszonyítva bármilyen cselekvés; hogy az emberek ki sem látszanak a hazugságból, mivel képtelenek ráébredni, hogy jelentéktelensége következtében egyenértékű minden vágy és minden igazság...

Am ennél a pontnál a farkas megakadt, mert a medve úgy vágta hátba, hogy levegőt is alig kapott, nemhogy beszélni tudott volna.

Miközben a farkas csak köhögött, fuldoklott, a medve annyit mondott: – Ugyan, hagyd már szóhoz jutni ezt a szegény asszonyt, te megátalkodott, szófósó, cinikus ordas!

A szomorú asszony ekkor felnézett a cipőjéről, és meglátta a medvét. Barna medve (*Ursus arctos*) volt, három méter magas, csaknem hétszázkilós példány. Egy átlagos asszony persze halálra rémült, és nyomban futásnak eredt volna egy ekkora medve láttán, de a szomorú asszony csak nézett bánatosan a medvére, és végül annyit mondott

végtelen spleenjében: – Tényleg tudni akarjátok, miért vagyok ilyen szomorú?

Az állatok (a farkas, a medve, a bagoly, a csiga, a madarak és mind-mind az összes erdei állat, vagyis az őz, a vaddisznó, a hangya, a gyík és a többiek, szóval mindenki) addigra már mind a faluba vezető földúthoz gyűltek, a szomorú asszony köré, és szinte egyemberként válaszolták: – Hát persze, hogy tudni akarjuk!

A nap narancssárgán ereszkedett az erdő mögé, az ég sötétkék lett, majdnem fekete. Olyan csend lett az erdőben, hogy szinte bele lehetett volna harapni.

A szomorú asszony, akinek annyi rőzse volt a hátán, csoda, hogy nem tört ketté a gerince, végül azt mondta: – Tegnap posztoltam a fészbukon.

Itt elhallgatott, mintha nem akarná folytatni.

Az állatok már alig bírták, olyan kíváncsiak voltak. „És? Na? Akkor?”

– És? És mindösszesen négy lájkot kaptam! – mondta az asszony, és szeméből csillogó könnycsepp gurult elő.

Az állatok egyemberként és szinte borzadályal hangjukban kiáltottak fel: – Csak négyet?

A szomorú asszony szégyentől kipirult arccal ismerte be: – Több mint hatszáz ismerősöm van, és csupán négy lájkot kaptam.

– Tettél ki a poszthoz fotót? – kérdezte a bagoly.

– Tettem.

– Volt a képen gyermek? – kérdezte a medve.

– Volt. Három leányka.

– És étel? – kérdezte a csiga.

Az asszony bólintott.

Az erdei állatok egyemberként szörnyülködtek: – Volt rajta gyerek és étel is? És csak négy lájk? Hát ez borzasztó!

– És kutya? Kutya volt-e rajta? – kérdezte az éti csiga (*Helix pomatia*).

– Volt rajta kutya is – sóhajtotta az asszony. – Kettő is.

– Nem hiszem – sziszegte gonosan a gyík (*Lacerta agilis*).

Az asszony köténye alá nyúlt, és elővette iPhone-ját. A képernyőn megmutatta a négylájkos bejegyzést.

Az erdei állatok egyemberként takarták el arcukat, hogy a metafizikai horror, mely arcukra ült, ne ijessze halálra a szomorú asszonyt.

- Egyszer unalmamban lefotóztam a farkam - mondta a mókus (Sciurus vulgaris) -, és még arra is majdnem hetven lájkot kaptam.

- Ezt most nem kellett volna... - torkolta le a medve, és a mókust is hátba vágta volna, de az ijedtében felszaladt a fára.

A szomorú asszony lassan feltápászkodott az erdei út széléről, leporolta ruháját, ivott egy korty pálinkát, és köszönés nélkül elindult hazafelé. Az erdei állatok szeméből egyemberként csorgott a könny ennyi emberi bánat láttán.

- Bizony, bizony - sóhajtotta a farkas. - A létezés értelmetlen és kegyetlen. Nincs a teremtésben vesztes, csak ő. Négy lájk!

Messziről vér szagát és a vadászok, hajtók tivornyájának hangjait hozta a szél, éppen a *Slayer Reign in Blood* című lemezét hallgatták. Mikor az asszony kinyitotta a kertkaput, a két kutya nyakába ugrott, nyalogatták kezét. A házban a leánykák felnőttfilmet néztek az interneten, de anyjuk ezúttal nem róttá meg őket, csak leroskadt egy konyhai székre, hátáról le sem vette a rőzsét, csak ült, kendőben, kötényben, papucsban, és némán bámult maga elé.

- És boldogtalanul éltek, amíg meg nem haltak - szólt egy kék cinege (Parus caeruleus) csicseregve, aki bepillantott szálltában a falusi ház ablakán.

- De hát élet ez? - kérdezte később az egyik házörző, majd fájdalmasan ugatni kezdte a holdat.

A három leányka édesatyja - akit a faluban biogazdálkodóként, a világhálón pedig gasztrobloggerként ismertek - hajnali fél négykor botorkált haza, erősen ittas állapotban, vállán két vadnyúl, kezében egy garaboly csiga. Persze felkeltette a szomorú asszonyt, akinek akkor már nagy nehezen sikerült végre elaludnia (2 Eunoctin + némi pálinka).

- Asszony, tudod, mi fog ebből készülni holnap? - kérdezte virágos jókedvében a hajtó.

- Nem - mondta szomorúan az asszony.

A férfi persze semmit sem vett észre az asszony mélabújából.

- Nyúl és csiga? Na? Erőlted meg az agyad! Na jó, segítek. Venyigén készül, csirke, nyúl, csiga, olívaolaj, paradicsom, zöldbab, rizs, sáfrány, fokhagyma....

- Lövésem sincs.

- Hát te nem olvasol Váncsát sose?

- Nem - mondta szomorúan a szomorú asszony.

- Jaj, hát paella, asszony! Paella! - ordított a férfi, hogy szinte felébredtek szobájukban a leánykák. - De nem olyan fos, mint amit Barcelonában ettünk tavaly. Hanem igazi paella. Olyan, amit a Pinoso nevű faluban készít Paco Gandía felesége, Josefa. Joël Robuchon és Ferran Adria szerint ő csinálja a világon a legjobb paellát. Na, ezt fogom holnap megfőzni, aztán lefotózom, kirakom a fácséra meg az instára. Meg mindenhová. Két..., nem, háromszáz, sőt ezer lájkot fogok kapni erre a paellára, asszony! - kiabált örömittasan a férfi, majd ruhában, csizmában végigdőlt az ágyon, és rögtön elaludt.

Délig horkolt volna, ha kilenckor fel nem költik a leánykák, hogy az anyjuk felkötötte magát a gerendára a padláson.

Zsidó Ferenc
CSÓTÁNYIRTÁS

Hónapok óta üldöztük csótányainkat a lakásban, vagy éppen kerülgettük őket – persze, a kölcsönösség jegyében ők is kerülgettek minket –, míg végül ritkaságszámba menő családi egyetértéssel döntöttünk kiirtásukról.

A döntést döbbszent csend követte, lehet, hogy az egyetértés szokatlansága némította el ajkainkat.

Aztán váratlanul megbolydultunk, mint a méhkas.

Parancsszavak hallatszottak apám szájából:

- Te kirámolod a szekrényből a ruhákat, leánya!

A leánya, kérdés nélkül el: rámolni.

- Fiam, te becsukod az összes ablakot!

Azonnal becsukattak.

- Asszony, te gyömöszölj rongyokat a szellőzőlyukakba!

- Nem kéne egyszer elmenni rovarirtóért? – hallottam anyám tétova javaslatát.

Apám lesújtóan nézett rá:

- Úgy Anyu, úgy! Azt hiszed, mindenki úgy van, mint te, hogy nem törődik semmivel!

Anyám megsemmisülten lehajtotta fejét, és én látni véltem, ahogy törékeny termete törik a tőkén, pedig egy mosónőnek két-három pohárral se sok.

Aztán veszekedni kezdtek, ebben nagyon jók voltak – jobbak, mint a csótányirtásban –, hánytorgatóztak, bezzegeltek, régi, vélt/sosemvolt sérelmek jöttek elő, mi a nővéremmel csak néztük/hallgattuk, némi-képp rosszallóan. Ugyanakkor örültünk is, hogy nem velünk foglalkoznak. Ezt kihasználva észrevétlenül kinyitottam újra az ablakokat, a leánya is elrakta a ruhákat.

A történetekről egy krónikás ezt jegyezte volna fel: „Váratlanul elsötétült vala a menny, nehéz föllegek gyülekeztenek, lónagy égháború, és dergettek hosszasan, és az Isten nyila belévagdosott sokakba.”

Végül valahogy eltakarodott a vihar – mert ez is hozzátartozik a viharok természetéhez –, a feszültség múltával jófajta ernyedtség járta át az egész családot, szüleim megenyhült homlokkal tekintettek egymásra, és elmentek megünnepelni a bekövetkezett jó időt. Apám felhágintott a biciklire, anyám kaján méltósággal megtelepedett hátul a tyúkrázdán, s azzal huss!

...És mi meg a csótányok megkönnyebbülten felsóhajtottunk.

KONFORM

Dél volt, meleg és fülledtség, csúcsforgalom. Kiszállt a zsúfolt szerelvénnyel, fölfelé tartott a hullámzó embertömegeggyel. A zshivajgás elandalította, álmatagon álldogált a mozgólépcsőn. Törődött arcok, izzadságtól gyöngyöző homlokok. Emberek, sűrűn egymás mellett, csendben, talán fásultan. Létezésükből, testük gőzeiből alig jutott el valami őhozzá, mint ahogy a harsány színű reklámlapokat sem látta. Bambulásából kedvességet erőltető, erélyes női hang riasztotta föl: „Kérem, jegyüket, bérletüket készítsék elő ellenőrzésre!” – hallatszott a hangsbemondóból.

Alighogy lelépett a mozgólépcsőről, már ott is állt előtte a két nagydarab, dagadt ellenőr. Rájuk nézett, majd váratlan elhatározással sarkon fordult, s a felfelé tartó mozgólépcsőn futni kezdett lefelé. Árral szemben, elszántan. Embereket kerülgetett, beléjük ütközött. A két ellenőr utána eredt. Arcukról düh és elszántság volt leolvasható, hogy megállj, te kis mitugrász, úgyis elkapunk, mi a fenét gondolsz te?!

Futás közben vissza-visszanézett, érik-e utol üldözői. Akciója feltűnést keltett, egyesek szemmel láthatóan szurkoltak neki, segítően kitértek útjából, mások épp ellenkezőleg, akadályozni próbálták, hátráltatni, elgáncsolni. Ő azonban megállíthatatlannak tűnt. Ez most megmutatja a rohadékoknak, jól csúfot űz belőlük!, gondolták egyesek, akik az ellenőröket ellenszenves majmoknak vélték. Remélhetőleg elkapják ezt a senkiházit, s jól megbírságotják, de előtte beakasztanak neki egyet!, morfondíroztak mások, kik szerint rend a lelke mindennek.

Amikor leért a peronra, futás közben megtévesztő mozdulatokat tett. Mint az űzött vad, ki megpróbálja lerázni a nyomában lihegő

ragadozót, mert tudja: az élete függ rajta. Cikk-cakkban haladt, az emberek közt bujkálva, csomagokat kerülgetve, székeken átugorva. Mint egy igazi atléta. Athleta Christi. Az ellenőrök kitartóan a nyomában.

Ahogy a hely összeszűkült, a peron végén, bujkálni kezdett az oszlopok mögött. Hol itt bukkant fel, hol ott. Az ellenőrök konstatálták, hogy emberük fölöttébb fürge, ezért – szemük villanásával jelezve egymásnak – szétváltak, s megpróbálták bekeríteni. Egyik jobbról zárta el a menekülés útját, másik balról. Látszott, szorul a hurok. Hátrafelé fal, oldalra, alant a sín pár, melyen bármikor megjelenhetett az újabb szerelvény. Csak nem fogja elébe vetni magát? Nem, ezt túl erős, túl szaftos gesztusnak találta, de azért nem akarta olyan könnyen adni magát. Agya lázasan zakatolt, mentő ötletet keresve, miközben sejtette, ideje lassan lejár. Kétségbeesetten nézett szembe üldözőivel, akik ekkor már biztosak voltak dolgukban, már a büntetés mértékén gondolkodtak.

Tett még néhány tétova mozdulatot, aztán, látva, hogy nincs tovább, lelassított, és megadóan, szégyenkezve, megsemmisülten lehajtotta fejét a büszkén feszítő hatóságok előtt. Csend lett, az emberek lélegzetvisszafojtva figyelték a csúcspontot. Mutassa fel érvényes jegyét vagy bérletét, szólították fel azok ketten, de csak a rend kedvéért, úgy, mint akik tudják, ennek tutira nincs efféléje, de a forgatókönyvet, vagyis a szolgálati szabályzatot tiszteletben kell tartaniuk.

Rájuk meredt megnyúlt, csodálkozó arccal, megkönnyebbülten: ja, hogy azt?, kérdezte futástól elfúló hangon, majd zsebébe nyúlt, és kivette hónap végéig érvényes bérletét. Az ellenőrök egy pillanatra megkövülten álltak, majd egyikük, magához térve döbbenetéből, idegesen ráfordult: Ha van bérlete, minek rohant el, maga marha?

Értetlenkedően, fapofát vágva mentegetőzni kezdett: nincs kiírva sehol, hogy tilos a metróban szaladgálni...

A körülállók kárörvendően vihorászni kezdtek, vagy éppen bosszankodtak. Az ellenőrök a meglepetéstől tátogtak még egy ideig, vérvörösre vált arccal, majd sarkon fordultak, s eloldalogtak. (Ha szolgálati jelentést kellett tenniük: nem történt semmi, de semmi...)

Ő pedig csak állt, és csak mosolygott és mosolygott. Befelé.

Szócs Margit
ÚGY HISZEM

nem lesz félelmetes –
kerékpáron jön majd,
enyhén borostásan,
vadonatúj,
koptatott farmerben,
vérvörös,
lobogó sállal;
fogadok, hogy
behízelgi magát
virággal, bókkal,
meghív vacsorára
egy méregdrága
underground-vendéglőbe,
traktálni fog
madárnyelv-pörkölttel,
áfonya-pezsögővel,
miközben szemével
igéz, csábít,
szótlanul ígéri,
hogyha vele megyek,
megtanít eltűnni,
kövekbe alászállni,
átúszni az eget...
Úgy hiszem,
nem lesz eróm ellenállni,
hagyom, hogy
semmivé oldjon
lélegzetelállító csendje.

MÉLYEN

divatjamúlt ruhák,
kacatok,
sosemvolt otthonok
omladéka alatt heversz;
régész vagyok –
a rád tapadt rétegekből
viszonylag könnyen
megsaccolhatom,
mikor is volt
az a hajdani,
utolsó,
önkívületbe fagyott
lobbanás,
mely lavinaként
temetett maga alá;
óvatosan fejtem le rólad
az idegen elemet,
látni akarlak még egyszer,
lefújom a tested takaró
puha fehérséget,
megnyugtatlak,
nem penész ez,
csak a tavalyi hó.

PROMÉTHEA

Fogságomban bejárom
a lázálmok minden hosszúsági
és szélességi fokát,
csapkodom a rémület
sikolyra hangolt húrjait;
a szikla mögött

szárnysuhogás,
tollpengék szabdalják
az eget;
lánccsörgéssel hívlak
keselyűm, kedvesem,
reggelivel, friss májammal
várlak,
lakmározz kedvedre,
falj, zabálj,
míg lopott tűzzel vegyes
bűntudattal
lángra lobbantom
istenek-szabta,
pazar tollruhád.

Szentgyörgyi László

PALACKPOSTA

KÉTELY

Nem szólok semmit:
abban nem lehet hiba –
vagy talán mégis?

LEHETŐSÉGEK

Mennél több
a mondandóm,
annál kevesebb
a szavam.

(Vagy fordítva.)

KÖSZÖNET

Mennyit, de mennyit
virrasztottál értem – és
mennyit miattam...

ISMÉTLÉS A FELEJTÉS ANYJA

Ismétlem magam,
semmi másért, csak hogy ne
felejtsek – mit is?

TE ÉS ÉN

Fej vagy írás?
Szándék vagy megvalósulás?
Pénz vagy élet?

Fény és árnyék.

ELESETTSÉG

Vigasztalj: megsértettelek.

Fekete Vince

**DIÁK ÚR, KÉREM!,
AVAGY A SZUPERMOST GENERÁCIÓ
ÉS AZ IRODALOM – 5.**

2019-ben ötödik alkalommal írtuk ki a középiskolásoknak szóló pályázatunkat. A 2015-ös *Ki vagy te?*, a 2016-os *Mi(t) nekem Erdély?!*, a 2017-es *Szerelem, szerelem...* és a 2018-as *Családja* után a *Diák úr, kérem!* volt ezúttal a téma. Tavalyelőtt a *Szerelem, szerelemre* 222 pályázótól közel 300 pályamunka futott be, tavaly csak kicsivel több, mint félszáz, idén több mint száz pályázótól kaptunk novellát, verset, esszét a megadott határidőig, illetve még azon túl is.

Idei felhívásunk a következőképpen hangzott: Tanár, diák, iskola, diákélet, sulis évek – mit jelentenek Nekem? Tanár úr, kérem!, vagy: Diák úr, kérem! Mit ad, mit adott nekem az iskola, mit hozok, mit viszek ebből magammal majd egy életen keresztül? Majd hogyan adom ezt tovább, illetve továbbadom-e? Mit adok tovább és mennyit? A viszonyaink egymáshoz, az iskola–diák, a tanár–diák kapcsolatok; szeretet, odaadás, tisztelet, függés, hiány, harag, bármi. Szabad vagyok-e, szárnyalhatok-e az iskolában? Vagy kötöttség, kötelesség csupán? Hogyan lehetek önmagam a suliban? Miben segít az iskola nekem? Miben akadályoz? Miben stimulál, miben serkent?

Létezik-e vajon kultúra iskola, tanulás nélkül? Miért fontosak a jó tanárok? A példaképek? Szükség van-e rájuk? Fontosak-e vajon ma? Mivel tarisznyálnak fel egy életre minket az iskolában? Feltarisznyálnak-e? Tanár–diák kapcsolat, diák–diák (avagy a diáktársakkal, barát-nókkal, barátokkal való) viszony, mit kezdünk, kezdhetünk felgyorsult világunkban a valamikori tanár–diák–iskola örökséggel – vagyis csupa olyan felvetés volt, amely – főleg kamaszodó fiatalok esetében – újból és újból „megér egy misét”. Arra kértük a mai középiskolásokat, hogy írjanak ezekről a kérdésekről, írják meg, hogy miért fontos (ha fontos egyáltalán) az iskola, örömforrás-e, vagy inkább megoldandó, csak legyünk túl rajta probléma stb. Amit fontosnak tartottunk, hogy mindenképp az övék legyen az élmény: versben, prózában, esszében.

Vers, novella, elbeszélés, esszé. Idén is volt mindenből, jó, jobb, gyenge, giccses közepes stb. És ismét volt köztük pár darab kiugróan jó írás. Vers (ismét) alig. Ami volt, az se volt (teljesen) jó. Így nem került, akárcsak tavaly és tavalyelőtt – nagy fájdalomra – a díjazottak közé egyetlen költemény sem. A költők ezúttal sem remekeltek. Ami azonban kárpótolhatott megint a versek hiányaért, az néhány szerző lírai, lírával átítatott prózája. A díjakat – immár negyedik alkalommal, több osztálynyi diák előtt – a csíkszeredai Márton Áron Főgimnázium dísztermében adtuk át Borsodi L. László főszerkesztő kollégámmal.

Gratulálunk a díjazottaknak!

A három díjazottunk:

- I. díj – Buna Blanka Boróka, Kézdivásárhely, Bod Péter Tanítóképző,
XI. osztály
- II. díj – Kassay Anna, Csíkszereda, Márton Áron Főgimnázium,
XI. osztály
- III. díj – Ferencz-Nagy Zoltán, Brassó, Áprily Lajos Gimnázium,
XII. osztály

Dicséret:

- Lukács Boglárka, Székelyudvarhely, Palló Imre Művészeti Líceum,
XI. osztály
- Pázsint Tímea, Székelyudvarhely, Palló Imre Művészeti Líceum,
XI. osztály

Az első három díjazott munkáját közöljük.

I. díj

Buna Blanka Boróka
GAUDEAMUSI TIPOLOGIA

I. rész: „VIVAT ACADEMIA!”

KURGÁN

- Csend legyen, bejöttem! – ez a végszó, mely szentesíti a szabadság végét. – Mindenki vegyen elő egy lapot! – ez a jégszó, ami felhasítja náthám burkát. Napok óta nem érzem az ízeket, a szagokat, még a szemeim is begyulladtak a magolástól. De jó, hogy az a felmérő elmaradt, viszont helyette itt ez a meglepetés zicc. Láb helyébe láb kell. Panta rhei. Csak én nem tudok egy kukkot, csak az én fületem hasogatja a tiltakozók nyivákolása, csak én nem érek rá semmire az örökös tanulás miatt. Napok óta nem érzem az ízeket, a szagokat, hetek óta nem érzem a zene basszusát a gyomromban, az ajka forróságát a nyakamon, csak eltemetem magam Horatiusok és Personal pronome-ok alá. Sic itur ad astra...

FALANSZTER

- Még lennebb, Buna!

Fáj a hátam, kiegyenesített lábaimban mindjárt elpattan valami, de a bokám akkor se tudom megfogni.

- Célozz, Buna!

A dobásom tele van reménnyel, könyörgéssel, hittel, csak a helyes irány és a megfelelő erő hiányzik belőle.

- Ügyesen, Buna!

A csapattársaim iránti tiszteletből még próbálkozom, de hiába. Hosszú lábaimmal kétágú létrának érzem magam a pálya közepén. E pillanatban, s ki tudja, még hányszor, csúnya vagyok, kövér és szerencsétlen. Megsemmisülve megyek az öltözőbe, hogy lerángassam magamról márkátlan cipőm, ruhám, amelyekbe ma is hiába izzadtam bele. A teljesítményem átlagon aluli, mint általában.

Humán és reál. Ember és számok. Miért kell a semmilyen mértékegységbe be nem sorolható Egyént jegyekkel rangsorolni? 176 cm, 66 kg, 16 év, 207. szám, 0757..., mégis, mit mondanak ezek rólam? Miért van elégséges és elégtelen osztályzat? Kvóta? Statisztika? Hiába álmodsz te portréfestésről, házépítésről, most kizárólag az fog dönteni ügyedben, mit tudsz a realista regény jellemábrázolásáról.

HIPPODROM

- Ki tudná megmondani, mi az a dzsentri?

6 kéz a magasban. A kiválasztott repülő rajttal vágja ki:

- Az Osztrák-Magyar Monarchia idején kialakuló társadalmi csoport. Tagjai földjeiket veszített nemesek, akik értelmiségi pályákon kezdenek dolgozni megélhetésük érdekében.

- Remek. Ki mesélne nekem Deák Ferencről?

9 kéz fent, a következő kérdésnél csak 3, de aztán 7. Az osztálytársak arctalaná érdektelenednek, már csak a kezek léteznek, és a verseny, melynek tétje egy kicsi tízes.

A legjobban nyújtózkodó diák újabban közutálatnak örvend, amiért hízeleg a tanároknak. Méltóságot boldogulásért. Rosszabb, mint egy dzsentri.

FÁROSZ

- ...még az uralkodócsaládok gyermekei se voltak kivételek. A hercegeket oktató bölcsek, tudósok is bármikor megüthették felséges tanítványaikat, ha szükségesnek tartották. Szép metafora ez a tudomány felsőbbségére az abszolutisztikus hatalom felett.

Ezen elsőrendűség mindmáig áll; ezért kellett a szocializmus alatt az értelmiségieknek börtönökben és munkatáborokban sínylődniük, de manapság is sokat tesznek az átlagember elbutításáért. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, milyen fontos az önálló gondolkodás, a kritikus szemlélet... Tudja Isten, hogy a közgazdaságtanóra, amire a tanár nő amúgy is késve érkezett bokros teendői miatt, hogyan vett ilyen fordulatot. Történelemtől a virtuális világ problémáin át érettségi tippekig sok minden el szokott hangozni ezeken az órákon, ami nem annak tudható be, hogy ez a lelkiismeretes nő nem lenne jártas az ökonómiában. De jártas az életben is, ahol már nem az ellenőrző kell tanúskodjon az érdemeikről.

NIMBUSZ

- Legyetek mindig büszkék rá, hogy a Bod Péter Tanítóképző diákjai voltatok!

A könnyek minden arcon fekete csíkot húznak. A sminkes remekműveinek fele a zsebkendőkre kerül. Még a kilencedikesek is, akik egész éven át tartózkodással és egy kis félelemmel néztek a tizenkettedikesekre, most valami tiszteletteljes meghatódottsággal tekintenek a székelyruhás gyülekezetre. Ők még talán azt hiszik, az átküzdött négy évre, a sikeres puskázásokra, a jó médiára kell kevélynek lenni.

Pedig 3 tavasz múlva ők is ugyanígy fognak pityeregni azon dicső pillanatban, mikor Justicia mérlegére teszik 12 év bölcsességét és erényét.

*II. rész: „VIVANT PROFESSORES!”**HADVEZÉR*

Már 7 és fél perce tartott az állóháború. Mindkét fél készült az utolsó offenzívára. A hidegháború már két éve kezdetét vette, de csak ez év októberében tört ki az első fegyveres konfliktus.

- Te egy okos fiú vagy, Kenderesi... - a tanár úr nyugalmat erőltetett magára, felsőbbrendűségét kimutatandó. Azonban hiába minden, tekintélye rég odavolt, s nemcsak ezen osztály előtt. - Mondj nekem egyetlen elfogadható, racionális érvet, amivel alátámasztod a szemtelen véleményed!

- 41 oldal 2 nap alatt. Ezt a tanár úr se gondolta komolyan... Mi az elfogadható, racionális érve?

Nyílik a napló. Mire a hőbörgők elkezdenének hisztériázni, már szárad is az egyes formára vont tintacsík. Hisz az ágyúk csövére is ezt gravírozták: ultima ratio regum.

PRÓKÁTOR

A napló lapjai szelet hajtanak, ahogy recsegve fordulnak. A kis fuvallat szétfut a padok között, s galádul beszívít minden póló alá, hogy vacognak a fogak belé. Hideg bolyong a gerincemen, hideg ül a mellkasomon, és hideg veríték borítja a kezem. A gyomoridegtől összegömbölyödöm, s (sajnos a nem tudástól) nehéz fejem a padhoz érintem. A lapok többé nem recsegnek. Az ólmos csend, ami iskolánk

legnagyoszájúbbnak titulált osztályára telepszik, a padhoz nyomja a homlokom. Még a nevem hallatára se tudok megmozdulni.

- Nem érzed jól magad?

- Ha maga azt tudná...- motyogom a padra firkált karikatúrának, majd felemelkedem, és belenézek az iskola legszigorúbb tanárnőjének a szemébe, elnézést kérek, és közlöm, hogy nem tudtam készülni az órájára, mert ma két felmérőt írunk másból. Persze hogy szikrányit se érdeklí. Őt, aki mindig saját tantárgya fontosságáról prédikál. De ha az általa oly nagyra becsült téziseket vágtam volna be, akkor a felmérőlapot nem érdekelte volna, gonosz, gúnyolódó fehérséggel meredt volna rám. Szküllá és Kharübdisz.

CSÁSZÁR

Reggel óta esik. Már hatodik órája ugyanabban a monoton ritmusban folyik le a termopán ablakokon. Az osztálynak is „esős” kedve van. Még a zenedobozt se kapcsolták be, csak ülünk, és csendben beszélgetünk. Néhányan karjukra feküdvé szunyókálnak, mások telefonoznak. Az ajtó nyekeregve engedi be a tanárt. Előbbiek hunyorogva kelnek fel padtársuk lökdösésére, utóbbiak még küldenek egy rövid üzenetet, az ebédelők lenyelik az utolsó falatot, ezzel vége az értékes másodperceknek. Felállunk, kórusban köszönünk. Ave, Caesar, morituri te salutant! Hisz tudjuk mi jól, hogy a tanár úr jót akar. Értékeljük, hogy hajlott kora ellenére visszatért a munkába, hogy belénk, a jövő reménységeibe oltsa a matematika nemes tudományának szeretetét. Elfogadjuk, hogy rossz a látása, még inkább a hallása, hogy az emlékezőtehetségéről már ne is beszéljünk. Megértjük, hogy kemény, szocializmusban tanult módszerei eltérnek az általunk megszokottaktól, ahogy azt is, hogy színes emlékei néha más világokba kalauzolják a gyökök és mátrixok rideg valóságából. Csak hát halálosan unjuk a végtelenbe futó egyenesek végtelenül hosszú és monoton magyarázatait, és rettegve gondolunk jövő ilyenkorra, amikor érettségiznünk kell.

Eközben a tanár úr helyet foglal a katedrán. Otthon már azt se nagyon engedik, hogy egyedül felmenjen a lépcsőn, vagy tüzeljen a kazánban, de itt és most ő a főnök. Ha úgy tartja kedve, beegyeselheti az egész társaságot, vagy feleltetheti azt a haszontalan kölyköt, aki a múltkor nem köszönt neki a folyosón, vagy egész órán guggoltathatja ezt a sok megtermett fiatalembert, szép kisasszonyt. De nem teszi.

Hisz ő jót akar. Ezért leveszi a szemüvegét, és melegséggé válva mesélni kezd az unokáiról. Olyan vidáman, mintha egy kisgyerek beszélne új játékszeréről, olyan büszkén, mintha egy császár mutogatná hadizsákmányát. Mi pedig, „az istenadta nép”, mit tehetnénk, csak hallgatjuk csendben, és rettegve gondolunk jövő ilyenkorra.

BÍRÓ

A tanár úr sokáig nézte a pirostól virító dolgozatot. Kijavította, átjavította, újrajavította, majd félretette, megírta a lecketervét, lenyírta a füvet, megvacsorált, de közben csak arra a felmérésre gondolt. Este ismét elővette, piszmogott vele, reménykedve töprengett el a félig-meddig helyes szók felett, lelkesen adta össze a részpontokat. De hiába, utoljára mérgesen és fáradtan csak négyest kellett írnia a lap aljára.

A sovány, szőke fiú vértelen ajkait harapdálta. Mintha a tanár urat is harapdálta volna valami belülről. Úgy esett kimondania a nevet, s utána az elégtelen jegyet, mint valami életfogytiglani ítéletet.

A fiú többé nem rágta az ajkát. Ült, mozdulatlanul és üresen. Recipe ferrum, megbuktál...

Szünetben csak ketten maradtak az osztályban.

- Tudod, sokszor még a gyilkosoknak is megítélnék egy második esélyt, egy feltételes szabadulást. Nemhogy neked ne járna még egy lehetőség. A pótvizsgára igazi fizikust nevelek belőled!

A májusi nap beáramlott az ablakon, be a gyermek szívébe. Jó volt úgy állni, félvállra vetett táskával. Jó volt hinni a tanár úr szavainak. Vagyis inkább a szavai jóságos hangszínének.

KÖLTŐ

- A Bölcsesség háza egyrésről csodálatos intézmény volt. Zsidó, arab és keresztény polihisztorok fordítottak és alkottak saját műveket együtt. A kalifák követei aranyért cserébe rengeteg felbecsülhetetlen antik könyvet hoztak haza, amik szintén ezen létesítmény könyvtárába kerültek. Azonban kimondhatatlanul szomorú, hogy a Bölcsesség házában csak a tudománynak volt helye, a művészeteknek nem. Újjáélesztették és továbbfejlesztették az ókori görög orvoslást, csillagászatot és matematikát, de hozzá sem értek az eposzokhoz, drámákhoz, dalokhoz.

De következett ennél szomorúbb fordulat is. A kalifát legyőzték ellenségei, akik feldúlták a remek könyvtárat, folyosói piroslottak a legyilkolt bölcsek véréből, egy legenda szerint pedig a Tigris vize megfeketedett a rengeteg beledobált könyv tintájától.

A tanárnő egészen kipirult, szaporán lélegzett, s lelke valóban valahol a gyászszínűre változott folyó mentén kalandozhatott. Mindig élmény volt előadásait hallgatni, mert átélése, elragadtatottsága mesészerű múltakba vitt.

Valaki jelentkezik. A kipirult arc, a lángoló szempár elfordul a zsidó, arab és keresztény polihisztorok tragikus végzetéről, s minden figyelmük a diáké lesz. Ez a nő rajongó és ábrándozó. Eszménye minden, ami elmúlt, elnyelte hegyomlás, tenger vagy a sivatag homokja, minden, amit pergamenre írtak vagy kőbe véstek. De amiért legjobban forr keble, az a sok fiatal és élő szempár. Az a sok zsenge szív és elme, melyet ő mind bevezet a nagy titkokba, felemelkedett és megbukott nagyok példáit mutatva.

III. rész: „IUCUNDAM IUVENTUTEM”

PÁRIA

Azt mondták, hogy szép. A nap olyan magasztosan süttött, mintha szentesítette volna ezt a vasárnapot. A vendégek még egyszer intettek a kapuban álló családnak, majd a kocsik megindult velük. Zsófi a langyos levegővel beszívta az emléket: „Vigyázz magadra, te szép leány!”

Másnap reggel hideg volt. A fehér nap öntelten virított egy felhő mögül, de meleget nem adott. Az iskolában nem tudták, hogy ő szép. Sem arcában, sem lelkében nem látták. Csak azt tudták, hogy Zsófi furcsa, ügyetlen és félszeg. Ők nem látták, de nagy, mélykék szemeiben soha meg nem álmódott mesevilágok csillogtak. Épp ez volt mindennek az oka. Hisz az emberek mindig is félték az ismeretlentől.

LEDÉR

Büszke, de nem hivalkodó. Szép, de nem hamis. Elegáns, de nem öreges. Sokáig nézem a ruhát. Kell nekem. Robi megveszi. Vagy Balázs. Vagy Szabi. Nekem mindegy. Istenem, ez a ruha... Annyira akarom.

Az önuralmam mindjárt szilánkokra törik. A százféle ételillat piac-ként zsong körülöttem. De nem szabad. Még négy kilónak kell lemennie. Annyira üres vagyok.

Dani a padon ülve nagy hévvel magyaráz a többieknek. Zöld szemeknek, sűrű hajának, széles vállainak látványa lázként éget. Megaszal. Annyira akarom.

Szétkenem az alapozót. A legszebbnek kell lennem. Annyira akarom. Bálvánnyá kell lennem, akármit áldozok is fel ezen cél oltárán. Végzek a rúzzsal is, a kész művet szemlélem. A tükörkép visszanéz a sminkképre. Vajon a kettő közül melyik valódibb?

POROSZ

$(a+b)^2 = a^2 + 2 \times a \times b + b^2$. Ez biztos. Ezen nem változtat semmi. Egy univerzális szabály, amit nem szeg meg senki. Csak meg kell tanulni, s utána a táblánál plusz pontért feladatban alkalmazni.

A humanista költészet konvenciói. Igen, ezeket meg kell tanulni, a háziban egy esszében elemezni, de a féléviben már csak vázaltszerűen kell leírni.

A nagy földrajzi felfedezések. Tudja. Szóról szóra. PowerPointot is készített Marco Polóról. De mégsem kap jegyet rá, mivel az óra elmarad, helyette pályaválasztási tanácsadás van. Nem tudja, mi akar lenni. Még nem. Csak tanul. Teszi a dolgát, ha mindenki tenné, sosem lenne semmi baj. Mint a matekban. A miért? és a mi lett volna, ha? már a filozófiához tartozik.

FAMULUS

A csend unalmas, a könyvek körülötte tudósan dölyfösek, a lapok maga előtt fehéren fásasztóak voltak. Még három nap a versenyig. Kelltt volna neki egy kéz, amelyik kivonatolja az értekezést, egy, amelyik rendszerezi az eddigi anyagot, egy, amelyik feladatot old, és főleg egy homlok, amelyikhez hozzányomja az övét, ami olyan nehéz, majd szétpattan. Szól a csengő. Feláll, megy. Olyan jó, hogy van hová mennie. Egy csapat szájas suhanc, akiket még nem rémiszt a jövő, nem szomorít a múlt, de minden pillanatban feltüzel a jelen. Szeretik őt és szereti őket (kell ennél jobb viszony, életfilozófia?).

Megkésve ér vissza, a tanárnő már várja.

- Elnézést. Az osztályban voltam.
- Jól van. De mutasd gyorsan, mit dolgoztál!

Magyarázni kezd, először csak halkán, akadozva, majd egyre bátrabban, nyilas ábrákat, aláhúzott sorokat mutogatva. A korábban gyötrő

textusok újra elragadják, beszippantják. Szereti az irodalmat, szerette, amikor tanárok kedvenckéjének volt bélyegezve érte, és szereti most, mikor erényévé, céljává lett.

FILISZTER

- Ilyen semmirevaló osztály még nem volt a kezem alatt! Semmire se jutok veletek! Felnöve funkcionális analfabéták lesztek egytől egyig!

Csendben várjuk, míg a tanár úr lecsillapodik. Valahol olyan jól esik, hogy ezt együtt kell elviselnünk. Talán még annál a tudatnál is jobban, hogy nincs igaza. Mi, az osztály.

Ez a név, mint titkos jel a kiválasztottak homlokán, már évek óta megjelöl, bátorít, visz, véd, vigasztal, bevesz. A tananyagot nem mindig, de egymást örökké megértjük. S azt ugyan a szemünkre nem vetheti senki, hogy társainkat jobban szeretjük, mint az igeidőket vagy a forgatónyomatéket. Mi, az osztály.

- Haszontalan bugrisok, műveletlen birkák maradtok, akiktől minden szép és jó idegen.

Valóban olyan szegények lennénk, ahogy a tanár úr mondja? Hmm... Három fontos dologgal biztosan rendelkezünk: „Itt van a *csengettyű* is / a gyermekkor csikójáról, / s a tisztaság bárányának ereklyévé rozsdásult kis / *kolompja* is itt csügg a *könyvállványon*.” (Kányádi Sándor)

Édesapám sokat szokott mesélni katonaéveiről. Félmeztelen tornák a hóban, éhezés, erőszakosság, ázott bakancs, kivételezés, pszichés terror elevenedik meg elbeszélései nyomán. S mégis ilyenkor a pocakos, őszülő emberből, mint büszke márványtömbből a leendő eszményi szobor körvonalai, előtűnnek a húszéves fiú göndör hajtincsei, szikár alakja, szikrázó szemei. Nem fiatalsága emléke, hanem fiatalsága utolsó lélegzően élő darabja ez, mely ott pihen a súlyos évtizedek márványrétegei alatt. „Mindent elviseltünk, mert fiatalok voltunk. Így visszanezve minden jó volt, mert fiatalok voltunk.” Nagy bölcelet ez. Mert mondhat bárki bármit, az iskolára is azért emlékszünk romantikus nosztalgiával, mert testben-lélekben fiatalok voltunk, a szó minden értelmében, és mert szerettük egymást. Ez a legfensőbb, univerzális szabály, mely már fölötte áll minden típusnak.

II. díj

Kassay Anna
ELSŐ HÓ IDÉN

Végül is rendben van ez így, nem? De, de, rendben kell hogy legyen, így történik ez minden amerikai filmben is, mert az ember nem maga dönti el, hogy kibe szeret bele. Beleszeretni? Nem, azért ez mégse a legjobb kifejezés. Ezt inkább csak a gyerekek mondják, mármint hogy szerelmesek, de ő már nem gyerek, már majdnem nagykorú és majdnem felnőtt, és nagyon is jól van ez így. Egy pillanatra megáll egy second hand sötét kirakata előtt, már késő van, eléggé késő, igazából nem is szokott ilyenkor a városban járni, főleg nem suliidőben, és semmiképpen sem egyedül. Anyáék nem örülnének, ha tudnák.

Nézi magát az üvegben, valahogy szürreálisan tükröződnek a szemközti bérházak, ahogy a lombtalan fák, és ő maga is. Mutatóujjával megérinti a kirakatot, mert majdnem olyan, mint az Alice Tükörországban, mintha egy átjáró lenne valami másik világba, de nem történik semmi, nem érez semmi különöset, csak kellemetlen hideget az ujjbegyén. Gyorsan zsebre dugja a kezét, még szét is néz aggódva, ugye nem látta senki, hogy ilyen hülyeséget csinált, hát még szép, hogy nincsenek ilyen titokzatos dolgok, hogy Tükörország vagy Sohaország, az csak addig létezik, amíg még gyerek, de ő már nem is gyerek, most már fel kell nőnie a korához. Igazából csak azért állt meg, mert tudni akarja, hogy hogy néz ki, de az arca feketének látszik, az éles, narancsos közvilágítás kontrasztba vonja, nagy az orra, kicsit torz, mindig azt gondolja, hogy csak majdnem. Hiányzik belőle valami, ami megkülönböztet egy karácsonyi fényekben ragyogó hóesést egy kora reggelitől, amikor sápadt minden, és nagyon hideg van, és egyedül kell iskolába mennie.

Az utcalámpa a sárga folt ezen a kékesfekete világon, a fényben látszanak az apró pelyhek, pilinkézik a hó. Pilinkézik. Irodalomórán hallotta, milyen vicces, hogy pont most jut eszébe. A lámpa felé fordul, behunyorog a világosságba, melyet megszámlálhatatlan fekete pon-

tocska oszt pixelekké, a szemébe hullanak meg az orrába, mert most annyira feltartja a fejét, a nyelvét is kinyújtja, régebb még nem merte, mert a rajzfilmekben a hó és a jég hozzáragad az emberek nyelvéhez. Most már tudja, hogy ez nem így van, mert most már nem gyerek. Csiklandozzák a pihék, tüsszent, fintorog és nevet egyszerre, ez olyan megnyugtató. A haján sorra tűnnek el a hópelyhek, olyan, mintha a fehérség lassan bekebelezné a kihalt utcát.

Még a végén elrontja a frizuráját, jobb, ha siet. Tényleg egyre sötétebb van, egyre estébb van, ez az igazi este, ez, amikor az árnyékok annyira megnőnek, hogy hatalmasabbá lesznek a Napnál, és ilyenkor a város üres és telített valamiféle mélységes, érthetetlen szomorúsággal. Ez biztosan nagyon éretlen dolog tőle, de néha mintha látná maga előtt a világ szomorúságát. A kocka alakú tömbházak görnyedtek, kókadznak súlyos alapjaikon, az utcák néma sikolyait is hallani véli, ahogy kínlódnak léptei alatt a macskakövek. Minden nagyon-nagyon érdektelen, mintha az egész tényleg nem számítana, mert nem is számít persze, mert a tárgyak nem éreznek semmit, de mégis szívesebben lennének valahol máshol, bárhol, csak itt ne.

Felteszi a kapucniját, a hajának már úgymint mindegy, akkor legalább a sminkjét ne kenje szét teljesen. Kilenc óra tíz, már majdnem odaért, és még így is van húsz perce. Még leírhatta volna a magyar házit. Na persze, ki ír magyar házit. Majd talán szünetben lemásolja valakitől, aki csütörtökön amúgy is csak magyar házit szokott írni. Bár mostantól úgymint mindegy lesz, mostantól nem kell házit írnia, és amúgy el is lóghat, ha nincs kedve, mondjuk, logaritmusozni vagy román irodalomtörténetet tanulni, ráadásul románul, ilyen hülyeségeket, kit érdekel, ha egyszer úgyse számít semmit, semmi nem számít semmit, csak ez az egy, ez, hogy ő mindjárt belép a Grundba, és onnantól kezdve már rendes felnőttnek számít, a többiek pedig nem fogják tudni, amit ő, azt gondolják majd, hogy fontos a házi meg a félévi média, meg hogy, ha már lógnak, szerezzenek igazolást, de ez, ez itt most a szabadság, amit ők nem ismernek egyáltalán, amit holnap fog elmesélni nekik.

Felsétál a lépcsőn, és szétnéz a fedett teraszon, még nincs itt, nem baj, megvárja idekinn, igaz, hogy kezd hideg lenni, de megvárja idekinn, mert akkor együtt cigarettázhatnak, mindig megkínálja. Elég vagány gyűjtője van, Hollandiában vette az egyhetes osztálykirándulás alatt, kanabisz mintás persze.

Tényleg egészen felnőttnek tűnik, ahogy egyedül ül a megszokott asztalnál, ki van vasalva a haja, meg a körmét is megcsináltatta múlt pénteken, várok valakit, inti hanyagul a pincérnőnek, aki elindult feléje, olyan magabiztosan teszi, hogy az szó nélkül megfordul, és visszasétál a pulthoz. Csak ketten ülnek rajta kívül a teraszon, két ötvenes férfi, fesztelenül megbámulják, de nem jön zavarba még ettől sem. Most már nem olyan, mint az osztálytársai, akik elpirulnak még a közmunkások fütttyögésétől is, akik a sulival szembeni utépítésnél dolgoznak.

A szelfikamerában ellenőrzi a szájfényét, amikor belép ő. Majdnem összerezzen, de tudja, hogy azt nem szabad, úgyhogy csak mosolyog, és köszön, jó estét. Jó estét. Ő megigazítja a nyakkendőjét, mielőtt leül, egy picit olyan az arca, mintha zavarban lenne, ez pedig bátorságot ad neki ahhoz, hogy büszkén a pincérlányok felé pillantson. Biztos még mindig az hiszik, hogy valami rokona, az apja vagy ilyesmi, hát ki gondolná, hogy egy igazi, felnőtt férfi, egy ilyen felnőtt férfi leülne vele szembe, hát öltönyben van. A fogai közé csippent egy szál cigit, aztán felé nyújtja a dobozt, ő is kivesz egyet, a kanabiszos gyújtót kattogtatja, csak harmadszorra sikerül meggyújtani, de ő nem olyan, mint a többiek, ő nem neveti vagy gúnyolja ki. Elengedtek a szüleid, kérdezi. Megrázza a fejét, nem, most épp el vannak utazva, amúgy se kell elkéreznem, teszi hozzá gyorsan. Bólint.

Bort rendel, egy egész üveggel, két poharat, legyen szíves, szól a pincér után, nagyon határozott és erőt sugárzó, mosolyognia kell, ahogy nézi. Mesélj magadról, szólal meg, a tekintete átható, ő már mindent tud, olyan, mintha átlátna húson és csonton, kirázza a hideg. Biztosan nagy terveid vannak a jövőre nézve.

Beletúr a hajába, erre nem gondolt, erre nem, hogy olyannak tűnik, mint akinek nagy terveik vannak, ő igazából nem nagyon gondolt semmire eddig. Beleiszik az italba, mielőtt válaszolna. Valószínűleg a Babeş-Bolyaira megyek, inkább a pszichológia érdekel, vagy ilyesmi, tudja, hogy most nem azt mondta, amit kellett volna, ki mond mégis olyat, hogy vagy ilyesmi. Nem is válaszol, csak bólint, valami jobbat várt. Pedig sok mindenből vagy kimagasló, fizikából te vagy az egyetlen, nekem elhiheted. Te vagy az egyetlen, ezt mondta tényleg. Elpirul, ez azért túlzás, bazzsalyog. Szép vagy, amikor mosolyogsz, ne legyél olyan bizonytalan. Amúgy is nagyon szép vagy.

Erre nem lehet mondani semmi jót, inkább nem mond semmit, főleg hallgat, és néha újratölti a poharát, ő szeret beszélni, és nagyon okos meg felnőttes dolgokat mond, amiket szeretne megérteni, de még nem ért teljesen. Többet iszik, mint amennyit a szülei engednének, de így nem érzi magát annyira furán, és az idő is gyorsabban telik. Közben bólogat, és a fázásra gondol, meg hogy hiába, sose lesz elég okos hozzá, nem ilyen dolgokról szokott beszélni, mint ő, de most már ezentúl ilyenekről fog, a felnőttek ilyenekről beszélnek főleg, ez biztos. Nagyon hideg van, és zavarja a fény, nagyon éles a fény, a poharát nézi inkább, na, azon mondjuk nagyon szépen török meg, egészen rózsaszínesnek tűnik tőle a vörösbor.

Már tizenegy óra is elmúlik, mire felállnak az asztaltól. Szédül, nem jut eszébe, hogy hogyan szokta leplezni a szülei előtt, hogy ivott, biztos, hogy észrevette, igen, észrevette, de nem baj, a kezét nyújtja, egymásba karolva sétálnak le a lépcsőn, ki a friss levegőre. Nem tud koncentrálni, a havazást nézi, most sokkal szaporább, mint amikor bement a Grundba, az egész utcán vékony, fehér réteg, a cipőjük fekete foltokat hagy benne. És ők még mindig egymásba karolva sétálnak, összeér a kabátjuk ujjá, ő fekete szövetkabátot visel, amelyet a komoly férfiak szoktak, a fehér hópihék pöttyössé mintázzák, azt nézi. Mi az, kérdi ő, gyorsan elfordítja a fejét, semmi, semmi, elpirul, de szerencsére nem látszik a sötétben.

Majd holnap, holnap elmondja a többieknek, hogy felnőtt lett, most már olyanokkal jár a Grundba, mint ő, bort iszik és dohányzik, mint ő, elmondja nekik, és ők nem fogják érteni, azt kérdik majd, miért, talán a jegyek miatt, vagy hogy bekarikázza az igazolatlanokat a naplóban. De ez nem arról szól, ezt csak ő tudja, most, hogy már semmi nem kell, hogy vonatkozzon rá, most, hogy már nem is diák igazából, nem imádkozik megbetegedésért, milyen undorító, hogy mindenki megbetegedésért imádkozik egészség helyett, mert inkább legyenek betegek, mint hogy suliba kelljen menni.

Ő most már inkább ölné meg magát, mint hogy elveszítse ezt a két óra függetlenséget.

A kapu előtt megállnak, tudja, hogy ez még hátravan, ezt várták mind a ketten egész este, ez a legfontosabb rész, összeszorul a gyomra. Tényleg hihetetlenül szép vagy, suttogja, most más a hangja, a kezei a derekán meg a fenekén felváltva, érzi a cigaretta és a fogkrém ízét

meg a borostát is az ajkaival. Ezen mindenki túl kell legyen, még csak ritkán csókolózott, és csak olyan fiúkkal, akik szakadt farmerben és bő pulóverekben járnak, még nem érti a csókolózás lényegét, de majd beletanul, majd idővel, lehunyja a szemét, és hagyja, hogy csókolja, büszkén és csendben. Úgyis abbahagyja, úgyis abbahagyja egyszer, és akkor elrendezgetheti a haját, mert most így a szemébe és a szájába lóg, ez nagyon frusztráló tud lenni.

Jó éjszakát, mondja aztán, amikor minden véget ér, és nem marad más, csak a hó. Jó éjt. Holnap találkozunk, int, megfordul, és zsebre dugott kézzel elveszik a fehér kavargásban.

Sötét van, de még áll egy kicsit odakinn, beleolvas a láthatatlanság mögötti képbe, próbálja követni a tekintetével, de végül már szúr a szeme, úgyhogy nem erőlködik tovább, csak számolja a havat, arra a nagy megérthetetlen szomorúságra gondol, meg a tömbházak görnyedt magányosságára.

Végül is rendben van ez így, nem? Legalábbis mostantól biztos, hogy tízesre fogja lezárni, és minden órán összenéznek majd, titokzatosan mosolyognak egymásra, és közben nem lesznek szerelmesek, mint a gyerekek, csendesek és tartózkodók maradnak, talán egyáltalán nem éreznek semmit, mert hiszen felnőtt, mind a ketten felnőttek most már.

III. dűj

Ferencz-Nagy Zoltán
A TANULÓ TRAGÉDIÁJA

I.

A ködből kiemelkedik Ádámka, rajta reflektorfény.

Ádámka: Mily szép az élet, míg az iskola nem kacsint.
De a kacsintás is lehet édes, vagy keserű,
Attól függ, hogy ki az, kinek szeme rebbenő,
S mily szemmel nézzük mi őt.

Miközben a szülők beszélnek, a lámpák lassacskán kezdik megvilágítani az egész színpadot.

Szülők: Ne féljeteK, gyermekeink, a sok csoda vár.
Ne engedjeteK, hogy a kétség eluralkodjon már,
Hagyjátok azt későbbi korok gondjának,
Egyelőre gondoljatok a pajkos fogócskára!
Mily szép az élet, míg játszi, élvezéteK,
Hisz lesz, 'mikor a fehér papirosból
Sírtok fel az elmúlt idők emlékire.

A tanári kar bejön, körbejárják Ádámkát. Évike a széléről figyel, leskelődik.

Tanári kar: Lásd, játszi az élet, ha iskolánk karja
Köréd fonódik és jellemed szabja.
Gyere be lelkem, és zengjed, a dallam
Mindig száll, amíg a kételyed hallgat.

Lucifer a tanárok beszédének felénél bejön, Évikevel ellentétes irányból, flegmán, szinte undorodva nézi a történet. Rövid hatásszünet, Lucifer „körbeszaglássza” Ádámot, járkál, majd megszólal. Évike szemei felcsillannak szavaira. Ádámka közömbös marad.

Lucifer: Miből gondolod, hogy életed jó lesz,
Ha reggelidet padodban eszed meg?
SzeretnéteK látni, hogy mi vár rátok?
Gyertek velem, lesséteK meg: áldás avagy átok?

Évike: Ó, Ádámka, mily csodás! Unokabátyád
Tudja, mi fán terem e vad, cudar világ!

Lucifer Ádámka s Évike közé áll, s megfogja kezüket. Elsötétül a szín, füst.

*Zene: Alt-J.: Garden of England, alatta gyermekkacagás s minden.
A tömeg bejön. Ádámka s Évike kézenfogva helyben maradnak.*

II.

Felkapcsolódnak a lámpák.

*Lucifer a függöny mögött van, csak az ördögszarvas sziluettje látszik.
(Hátulról meg van világítva egy fényágyúval.)*

A zene kacajok nélkül Lucifer beszéde alatt folytatódik.

Lucifer: Ím, itt vannak, kik körmüket buzgón rágják.
Álmokban élnek, minden Hannah Montana,
Szpájdermen, Beyblade s más párhuzamos világ,
Melybe csakis a piciny gyermek, ki belát,
Vagy az a felnőtt, kinek az volt kiosztva,
Hogy a rút világot álomnak álcázza.

Évike ezalatt belekeveredik a sokaságba, elkezd körbe rollerezni.

Ádámka arccal a közönségnek áll, s úgy mondja.

Ádámka: Lucifer bátyám, minek e nehéz szavak,
Miknek jelentését még nem nagyon értjük?

Lucifer: Várd ki korod, míg a világot meglátod,
S akkor minden szavam, mit elűztél,
Mintha ambrózia lenne, úgy kívánod!

Évike megáll a közönséggel szemben.

Évike: Mily rózsaszín a világ, hadd kóstoljak bele,
Minek itt mind álldogálni, ha a kezem
Nincsen csillámporos tatuázzsal tele.

Odaszalad a leánykákhoz, s csináltat magának „tatuázst”.

Két leányka jön veszekedve oldalról, az előtérbe kerülnek, s vadul vitatkoznak.

I. osztályos: Szkubidubidú, hülyeség, nem is nézem.
Tom és Zseri sokkal jobb, attól nem félek.

I. osztályos': Tom si Zseri durva, anyukám aszonta',
Szkubidúban legalább nem ölik meg egymást.

I. osztályos: Még egy ilyet mondasz, ott heversz a porban.

I. osztályos': Te disznejcsejcsenőlnéző fuvalkodó hólyag!

I. osztályos: Az igenis jó, tudjad, most kikapsz, futhatsz!

(gyerekes lökdösődés)

Hátrafutnak a többi gyerekhez. Ádámka undorodva néz utánuk. Majd kifordul a közönség felé.

Ádámka: Lucifer, nem tetszik e vita az álmokon.

Mutasd, mikor lesz, mikor a gyerekek

Rájönnek, hogy nem az álom, mi vezet!

Lucifer: Ó, sötét korok jönnek, mikor az álom elvész,

Valamit csak a való, a test, a fogható ér.

Évike tatuázsát nézegetve jön, kislányosan, cseppet elszontyolodva.

Évike: Indulunk hát már most,

Elhagyjuk a pátoszt,

A gyermeki lenge álmokat

Elveti a beste, álnok had,

Mely a személyt megbélyegzi,

Gúnynevekkkel elsüllyeszti?

Ádámka megfogja Évike kezét.

Ádámka: Ne aggódjál, Évike, elfelejtetted álmaid,

Nem állnak az utadba az élet nagy szinterin.

Elsötétül a szín, füst.

Zene: Ask My Bull: Murunken, alatta gyermekkacagás s minden.

A tömeg bejön. Ádámka s Évike kicserélődnek 5–8-adikosra.

III.

Felkapcsolódnak a lámpák.

A háttérben mocskolódnak a gyermekek, a zene folytatódik Lucifer szövege alatt.

Határolódjanak el a „coolak” a „bénáktól”.

Lucifer: Ím, itt vannak, kiknek hiú csúfolódás

Életelem, szenvednek, ha nem mondhatják

Ki a lélektiprás nagy szavait, melyek

Ha beléd másznak, összetörnek, felcifrának

A közömbösség szomorkás leplével,

S az éjfekete gyomorlepkével.

Ádámka: Ejsze' csak nem ily rossz a világ,
Ha nincsen álom, csak mit láthatsz,
Foghatsz. Nem számít a képzelet,
Meséknek itt nincs helye.

Évike: Nem is oly rossz ez a világ.
Nézd már a másikat,
Hát talán megvakult, nem lát,
Ez a ruha nem divat.
Megyek megmondani neki,
Hogy mi az, ami most trendi,
Akkor talán majd elhordja
Ósdi képét,
S a kedvemet nem rontja
Ez a rémkép.

(Évike letámadja a lányt, elkezd csúfolkodni)

Évike elvegyül a „coolokkal”, de a fiúk mellőzik, amin később megsértődik.

Ádámka: Hát ez lenne az igaz világ?

Sehol egy álom, semmi család,
Csak az, amit fogsz, érzél és láatsz!

Lucifer: Ejjejj, no, ne ítélj ily gyorsan, Ádámka,
Mikor a fel alatt a tejet nem láttad.
Nézd csak meg közelebről: mit szül a sok száj?
Dicséretet, vagy megvetést, mely eltipor?

Többen körbeállnak egy gyerkőckét.

Tanuló 1: Mi ez a haj, öcsi, olyan, mint a bili!

Tanuló 2: Hoppá, hoppá, nézd meg, részeg vagy, vagy félszeg?

Tanuló 3: Gyertek tovább, ott látok egy fájin lánykát!

A zaklatók a színpalak mögé kergetnek egy leánykát.

Ádámka: Mi ez a féktelen Szodoma?

Azt hittem, hogy a valóság szép,
Nem kell hozzá naiv álomkép.
De látom, álom nélkül csak a rossz él,
Mert szemük előtt nincs büszke példakép.

Lucifer, vigyél tovább, 'hol az álom
A valóság mellett jár, és békében
Megfér a gyermek minden gyermek mellett.

- Évike: Ó, feleim, megsértettek, szívemből
Fekete-kék csermelyt idéztek elő,
Elültették bennem az utálatnak
Csíráját, mi lesz velem? Elhervadok.
- Lucifer: Ne félj, Évike, most jön csak a tavasz,
Mikor test és lélek virágzik! Ádám,
Ne csüggedj, Szodomának nincsen vége,
Más formában mutatkozik, más téren.

Elsötétül a szín, füst.

Zene: Quidbop: Feküdj le.

A tömeg bejön. Ádámka s Évike kicserélődnek 9–12-edikesre.

IV.

Lámpa fel.

Két csoport: tűnődők és bulizók jól láthatóan elkülönülnek.

- Lucifer: Ím, itt vannak, kiknek látásuk világos,
Ha nem takarja azt semmi, ami káros.
Életük vagy csupa tűnődés, vagy csupa révülés.
Boldogok, kik az álmat a valóval jól vegyítik,
De jaj azokra, kiknél a kéz megremeg, s a mérleg elbillen.
E korban gyermekből ember lesz, ha a jó úton halad,
De ha csak büklög a bajban, és kerüli a szépet,
Megvan a veszélye, hogy örökre elveszett marad.

Ádámka a csoportok között járkálva beszél.

- Ádámka: Mire érted, Lucifer, hogy tűnődés vagy révülés?
És miért monddod úgy, mintha e dolgok rosszak
lennének?

- Lucifer: Ha az ember túl sokat tűnődik,
A nagy képre koncentrálnál,
Előfordul, hogy a kis örömet,
A sok körömnnyi gyönyört
Szem elől téveszti. Ha azonban
Révüléssel csakis a mostban él,
Nem látja, mily gyönyörű az összkép,
A haladás fűszerét nem élvezheti.

Évike: Érzitek ezt? Az értelmetlenség bűzét?
Áldozó vagy áldozat, ki behódol neki?
És miért csak kérdés az, mi ellepi elmém?
Egyedül kell bolyongjak e vad világon?
Aki tudja, mondja meg, van-e értelme lételemnek!?
Vonuljak a magányba, vagy legyen éltém révülés?

Évike, miután a két csoport között elmondta monológját, mindent kipróbál.

Lucifer: Látod, Ádámka, erről beszélek:
Évikét felemészti a kételkedő lélek.
Kétségbeesésében vagy így marad,
Vagy a jelen szédítő ködébe
Burkolja egyre szürkébb elméjét.

Ádámka: De Lucifer, ha jól értem, ez a kor az,
Amikor a világot teljében látom.
Amikor nem köt le még munkának lánc,
S önmagamra koncentrálhatok, fejlesztem
Lényemet, hogy a felnőtt kor koszorúja
Minél érettebb fejemre borulhasson.

Évike: Bejártam az elvek és élvezetek útját,
Megláttam azt, hogy mi is az, amiért szép e világ.
A rossz ismerete nélkül a jót nem tudhatjuk,
Az egyensúlyt a két véget között nem tarthatjuk.
Így, hogy látom a véget, kívánkozom utamra,
Amit a nagybetűs iskolás létnek mondanak.
Gyere, Ádámka, menjünk vissza a szüleinkhez.

Elsötétül a színpad.

Ádámkára s Évikére irányul a reflektor.

A Lucifert megvilágító fény veresre változik.

Lucifer: De honnan tudjátok, hogy jó lesz a kezdet vége?
Sorsotokat kísértő délibábtól nem féltetek?
Mi ez a lelkesülés? Nem kételkedni akartok?
Tanároknak, szüleiteknek így behódoltok?

V.

Szülők: Hallgass, Lucifer! Engedd, hogy szeressenek szívük szerint.
Valóban jó a jövőt mindig tudni?
Vagy ha nem is tudni, félve várni?
Nem jobb-e, ha hagyjuk, hogy szívünk karöltve vezessen
Értelmünkkel, nem pedig Lucifert kézenfogva totyogunk
félénken?

Le minden fény.

Felmegy mindenki a színpadra, fel a fények.

Barabás László

A FARSANG TEMETÉSE SÓVIDÉKEN

– *Egy székely népi dramatikus játék száz esztendeje* –

Közismert, hogy a dramatikus népszokások jelentős csoportja mind az európai, mind közelebbről a magyar népi kultúrában a farsanghoz kapcsolódik. A farsang vízkereszt (január 6.) és húshagyókedd közötti naptári periódus, amelyet a néprajz farsangi ünnepkörként tart számon. A hagyományos falu életrendjében a mezei gazdasági munkák rövid téli szünete, a pihenéssel egybekötött szórakozás időszaka volt. A farsangi ünnepkör ugyanakkor ősrégi rítusok, maszkos alakoskodások, fonójátékok, lakodalmak, farsangi bálók és sokféle egyéb multságok alkalma. Az ünnepkör legfontosabb szokásalkalma a farsang vége, a *farsangfarka*, amely az időszak utolsó napjait öleli fel, leginkább húshagyókeddet és hamvazószerdát. Ekkor a farsangot sokfelé élő személy vagy bábu (esetleg állat) alakjában rituálisan-tréfásan eltemették vagy elégették. Innen ered a dramatikus szokás neve, a farsangtemetés, vagy ahogyan Sóvidéken ejtették: *fársángtemetés*.

A farsangtemetés színjátékszerű szokása az egykori leírások szerint általános lehetett az erdélyi magyarság, különösen a székelység körében, a 20. század végére azonban legtöbb helyen megszűnt, vagy átalakulva, felújítva gyakorolják. Az alábbiakban egy székely néprajzi kistáj – a Sóvidék – farsangvégi szokásait szándékozom bemutatni és elemezni, különös tekintettel az alsósófalvi farsangtemetésre. Gyűjtésem Sóvidék minden településére kiterjedt, s ahol lehetséges, megpróbálom több emberöltő, több nemzedék, illetve korosztály szokásrendjét bemutatni. A legidősebb beszélgetőtársaim emlékezete a 20. század elejének szokásállapotát rögzíti, ezt követi a két világháború közötti szokásállapot, majd a második világháború utáni fokozatos megszűnés, átalakulás, végül a felújított népszokás jelene.

Munkámat esettanulmánynak szánom arról, hogy milyen funkciók és folklórszövegek éltették, milyen nemi, generációs megoszlásban hogyan alakult, változott egy székely népi dramatikus játék és ezzel összefüggésben a népi színjátszás, ünneplés az elmúlt száz esztendőben.

FARSANG VÉGE, TEMETÉS NÉLKÜL,
PONTOSAN ÉJFÉLKOR

Atyhában farsang idején tartották a legtöbb táncot és mulatságot. A legények kifogadtak egy házat, ebben a *táncházban* folyt a fiatalok csütörtöki, szombati és vasárnapos tánca. A házasságok *kosaras bálakat* rendeztek, füles kosárban hazuról vittek ételt és italt, éjfélkor közösen elfogyasztották. *Kövércsütörtökön* (Atyhában ez a húshagyókedd előtti csütörtök) a gyermekeknek rendeztek táncot. „Tették esze a gyermekeket, s örözték, hallám, hogy tudnak táncolni. Egy furulyást s egy klánétást állítottak nekik.” Húshagyókedden éjjel a felnőttek csak éjfélig mulathattak, akkor megkezdődött a böjt. „Szerda reggel a pap a templomban meghammazta a népeket. Emlékezzél meg, ember, hogy porból lettél és porrá válsz, monta.” Atyha katolikus falu, a régi öregek a böjtöt szigorúan megtartották. *Böjtfőszerdán* (hamvazószerdán) aszaltszilvalevest ettek puliszkával vagy *kakast* (pattogatott kukoricát). A farsangon használt zsíros fazekakat eltették húsvét utánra, böjtös főzésre más edényeket vettek elő, vagy új korondi cserépfazekakat vásároltak.

Korondon és *Szovátán* is sokféle mulatságot, bált rendeztek. A katolikusok körében ezekben a helységeken szintén húshagyókedden éjfélkor kezdődött a böjt. „A Dávid-féle csárdában volt egy tánc terem, ott táncoltunk húshagyókedden este. Tizenkét órakor jött a megyebíró, s elvette a nyírettyűjét a muzsikának. Elhúzták a fársángot. Többet nem szabadott táncolni.” „Korondon szolgáltam akkor (ti. a '30-as években – B. L.), s elmentem a katolikus fiatalok báljába. Éjfél körül bejött egy öregember. Úgy állott, mint egy szobor, nem tudtam elgondolni, mit kereshet ott. Ahogy elütötte az óra a tizenkettőt, a botjával intett a zenészeknek, s vége vót a táncnak, a fársángnak.”

Siklódon húshagyókedden kötelezően nagy mulatságot tartottak. Délután *maszkura* hívta mulatni a falut: egy bekormozott arcú ember lóháton, fehér lepedőben végigjárta a falut, trombitált, kiabált: „Jaj, milyen világ lesz máma!” Ezt a hagyományos siklódi maszkurát *húshagyókeddi bambucnak, ördögnek* hívták. A húshagyókeddi bál itt is kosaras bál volt. Siklód református falu, reggelig mulathattak, de a legidősebbek sem emlékeznek arra, hogy a farsangot valamilyen

formában eltemették volna. Itt az *esztendőt temették* Szilveszter éjszakáján. *Parajdon* és *Szolokmában* szintén gyakorolták az esztendőtemetésnek ezt a formáját. Sóváradon és Illyésmezőben sem az esztendőtemetés, sem a farsangtemetés nem volt szokásos. A húshagyókeddi mulatság mindössze három sóvidéki faluban ért véget temetéssel: Parajdon, Felsősfalván és Alsósfalván.

KONCZ KIRÁLY, A PARAJDI ÉLŐHALOTT

Parajdon a 20. század elején a piacon zajlott a farsangtemetés. Sokszor hallottam otthon emlegetni, hogy nagyapám és néhány vele egykorú férfi hamvazószerdán reggel a piac közepén sírgödört ásított. Ládába fektettek egy fogadott cigányt, és a gödörbe eresztették. Nagyapámék körülállták a sírgödört, és siratták a „halottat”. Mikor elég nagyszámú nézősereg összegyűlt, főleg olyan személyek, akik nem ismerték a játékot, például a kereskedő- és tisztviselőréteg, megadott jelre a „halott” felugrott, és hamuval teli tarisznájából *meghammazta* (meghamvazta, hamuval szórta meg) a sír körül álló kíváncsiskodókat. A felugrást és a hammazást a délelőtt folyamán többször megismételték.

A húszas években a legények szervezték a farsangtemetést. A húshagyókeddi bál után egyik társukat *saroglyára* vagy ládába fektették, és mint a halottat a temetésen, végighordozták a faluban. A legények kiabáltak, jajgattak: – *Jaj, miből fogytunk ki! Jaj, mi tőt el! Jaj, etőt a fársáng!* Néhányan *maszkurának* öltöztek, rongyos ruhát vettek magukra, arcukat bekormozták, kezükben *hamubotot* – bot végére kötött, hamuval teli kicsi tarisznát – vittek, s azzal kergették, ijesztették a járókelőket.

A harmincas-negyvenes években is a bálból indult a farsangtemetés. A besorozott katonalegények egyik társukat rudakra fektetve vitték a piactéren ásott gödörhöz, s a többiek derékig, sőt nyakig betakarták földdel. Egyik társuk asszonynak öltözött, aki, amíg elföldelték a halottat, feleségként siratta. Siratás és rögtönzött búcsúztatás után a halottat kiásták és meghordozták a faluban. A siratási jelenetet máshol is megismételték. Többen emlékeznek, hogy a siratásba beleszótték Koncz király nevét, mintha őt temették volna: – *Allóvájter Koncz kiráj! Elő a Fokhágymával, a Vereshágymával, a Káposztacikával s a Főtt-pityókával!* (Allóvájter: – Eltávozhatsz, távozz, nincs több keresnivalód

itt). A legények karókra kötve vitték a szövegben említett böjti ételeket. A bekormozott arcú maszkurák meghammazhattak mindenkit, akit elértek. Leginkább a vénleányokat keresték, az ő házuk előtt állt meg a temetési menet, s azt kiabálták: – *Húshagyó, húshagyó / Van-e leány eladó? Vagy: – Tollas kosár az ágy alatt, / Itt márától anyád alatt!*

Ugyancsak a két világháború közötti időből emlékeznek arra, hogy nem élő személyt, hanem szalmabábut temettek. A szalmaembert a bekormozott arcú maszkurák vitték rudakon, hátul ketten-hárman siratták. Az egyik így: – *Jaj, jaj, jaj! Mi tőt el! Vereshagyma, Fokhagyma, Káposztacika! Étlen halunk meg...* A másik: – *Megholt már a vén Dobai, / Nem volt az már korai. / Szegény kántor jó ember volt, / Mikor megholt, semmit sem szólt.*

A temetési menet az utcakeresztezéseknél, vagy ahol sok népet talált, megállt; letették a szalmaembert és siratták. Végül a falu szélére vitték, s ott, az utolsó megállónál elégették. A régi öregek azt tartották, hogy a farsangtemetés halottját nem szabad a faluban eltemetni, ki kell vinni a határba, a *Kopac* oldalába. Ha a faluban temetik el, az bajt, szerencsétlenséget hoz a népre.

Farsangtemetést Parajdon utoljára az 1940-es években tartottak, ekkor a hatóságok betiltották, utána a temetési-siratási jelenet elmaradt. Az ötvenes években karóra kötött hagymakoszorúval, savanyított káposztafejekkel és *hammas zacskókkal* még maszkuráztak a húshagyókeddi bál után a legények, de az évtized végére ez is kiment a szokásból.

FELSŐSÓFALVI VÉNLEÁNY-VÉNLEGÉNY SIRATÓ

Felsősfalván szintén szalmaembert temettek hamvazószerdán dél előtt, a húshagyókeddi multság után. A két világháború közötti időben fiatal házasemberek és legények vitték végig a falun, rudakra téve. A temetési kellékek ugyanazok voltak, mint Parajdon: hagymakoszorú, savanyított káposztafejek és kicsi tarisznyákban hamu. Két legény asszonynak öltözött, siratta a farsangot, a harmadik búcsúbeszédet mondott. A visszaemlékezések szerint ez alkalomról alkalomra változott, szövege nem maradt fenn.

A temetési menet *Felsősfalván* is a vénleányok és vénlegények kapuja előtt állt meg. Letették a szalmabábut a földre, és elsiratták. Közben a többiek keresték a házbeli vénleányt vagy vénlegényt: „Kopogtattak a kapun, békiabáltak az udvarra, na, te se mentél férjhez,

te se házasodtál meg a fárságon”. A siratóasszonyok a vénleányok anyjaként sirattak a kapu előtt: – *Jaj, jaj, nyakamra márátál! Jaj, jaj, nem vitt el a fársáng!*

Ahol elhaladtak, a házbeliék a húshagyókeddi maradékból italt és kalácsot tettek a farsangosok kosarába. A játék résztvevői az adományokból aznap közös mulatságot rendeztek. A temetés idején végig vidám, kocsomai énekeket énekeltek, néha a báli zenészek is csatlakoztak hozzájuk. Miután végigjárták a központi fekvésű utcákat, a szalmabábut kivitték a falu végére. Ekkorra már temetésnyi nép követte az áltemetést. Nagy óbégatással újból elsiratták, majd meggyújtották és elégették.

Felsősófalván a farsangtemetés szokása már a két világháború között, a harmincas években ki-kimaradozott. A kimaradás okaként arra emlékeznek, hogy a legények nem vállalkoztak a siratóasszonyok szerepére. „Többet nem vót, aki csinája, nem akatt ojan legén.”

AZ ALSÓSÓFALVI FARSANGTEMETÉS

A farsangtemetés dramatikus szokását a vizsgált időszakban ebben a faluban gyakorolták legteljesebb, leggazdagabb színjátékszerű formában. Éppen ezért ezt a változatot mutatom be részletesebben: először egy férfi típusú, utána pedig egy asszonyi farsangtemetést.

A század elején – a legidősebbek visszaemlékezése szerint – meglelt férfiak szervezték a játékot, de fiatal házasemberek és legények is bekapcsolódhattak. A két világháború között az azonos korosztálybeliek szervezték, fiatal házások vagy legények. Általában minden évben más-más csapat temette a farsangot. Ez viszont nem volt szigorú szabály; egy-egy összeszokott társaság két-három évig, sőt esetenként még tovább is járhatott. A játéknak megvoltak a legjobb előadói, specialistái, akiket sokáig emlegettek a faluban.

A spontán esemény előzetes tanulást, próbákat nem igényelt, hisz a résztvevők belenevelődtek a szerepekbe. Legfontosabb kellékként itt is bábut, szalmaembert készítettek. A század elején ezt a bubát zsúpszalmából összefonták, a harmincas években már inget és gatyát tölthettek meg szalmával vagy sarjával. A szalmabábutnak falloszt is mintáztak: két szem krumplit vagy hagymát, egy jól fejlett murkot (sárgarépát) és esetenként gyapjas bőrdarabkákat is rögzítettek a megfelelő helyre.

A farsangtemetés Alsósófalván is a húshagyókeddi multság után kezdődött, hamvazószerdán reggel. Ezeknek a multságoknak és báloknak itt egész rendszere alakult ki, gyakorlatilag minden felnőtt korosztály mulatott ezen az éjszakán. A játékra átmulatott éjszaka után került sor, mindenképpen mámoros fővel. A temetés indulhatott a bálókbl, a kocsmákból vagy valamelyik multságból. A játékhöz a szereplők átöltöztek: a maszkurák rongyos ruhát vettek magukra és kifordított bundát, arcukat bekormozták vagy szilvaízzel kenték be. A század elején álarcot is tettek: kukoricahajból bajuszt, szakállat ragasztottak, vagy párnahuzatot húztak a fejükbe, szemnek és szájnak nyílást vágtak. Úgy megmódosították a képüket, hogy legtöbbször nem ismertek reájuk. Ketten-hárman siratóasszonynak öltöztek. Ők hosszú fekete szoknyát vettek nadrágjuk fölé, hátukra hárászkendőt terítettek. A két játékos kategória nem vált el egymástól élesen. Mégis inkább a maszkurák vitték a böjti ételeket: kereszt alakú rudakba vert szegekre kötözve lengették-lógatták a hagymakoszorúkat, a botok végébe szűrt savanyított káposztafejekkel kínálták a járókelőket, s a hammaszacskóból mindenkit meghammazhattak.

Az így felöltözött és felszerelt csapat valamelyik kocsmában gyűlt össze, és onnan tódult az utcára. Láncokkal, pergőkkel, lantokkal (állatok nyakába való rézcsengő és pléhkolomp) nagy lármát csaptak. Kiabáltak, jajgattak, hogy magukra tereljék a figyelmet. A nagy lárámra, kiabálásra összegyűltek a szomszédságból, kocsmákból, multságokból az emberek. A nézők, báméskodók közül bárki – ha volt hozzá kedve – a játék résztvevőjévé, szereplőjévé válhatott. A spontánul szerveződő menetben az álarcos vagy bekormozott arcú maszkurák és siratók mellett a halottvivők szerepköre különült el, bár nem élesen, mert felcserélődhettek. Egybehangzó vélemények szerint a játék akkor sikerült jól, amikor rátermett „siratóasszonyok” vállalkoztak a bohóskodásra. A siratók és a maszkurák közül egyik – alkalmanként – a búcsúztató feladatát is ellátta, de nem emlékeznek külön erre specializált szereplőre. A temetési menetben elől, kétoldalt és hátul a maszkurák vitték-lengették a hagymakoszorúkat és a többi böjti jelképet. Középen ládában vagy két rúdon vitték a testet, a szalmabábut. Utána a siratók következtek, mint a rendes temetési menetben, majd a többi résztvevő összelelkezve, énekelve. Legtöbbször a báli zenészek is csatlakoztak a menethez vagy megfogadták őket (a két világháború

közötti időben egy hegedúst és egy klánétást), de ha nem volt zenész, magukban énekeltek. Az énekeknek nem volt hagyományos sorrendje és nem ismernek sajátos, csak ekkor énekeltek farsangtemetési éneket. Itt is, akárcsak a másik két faluban, vidám, korszomai énekeket fújtak.

Az utcakereszteződéseknél vagy más nevezetes helyeken a temetési menet megállt, és a szalmaembert letették a hóba vagy a földre: a gyászolók körülállták, s a búcsúztató vagy valamelyik halottvivő szomorúan adta tudtára a falunak a gyász hírt:

*Meghót már a vén Dobai,
Nem is vót ő már korai.
Italos és jó ember vót,
Mikor meghót, egyet se szólt.*

Ekkor kezdődött a siratás. A siratóasszonynak öltözött férfiak vagy legények *szérre* (rendre, sorra) jajgattak. Egyik közülük úgy siratta és úgy viselkedett, mintha az „elhunyt” felesége lenne. Az elhunyt, vagyis a szalmabábu keresztneve Alsósófalván: Ilyés. A „feleség” eképpen siratta: – *Jaj, jaj, drága Ijés! Megszülettél, s mégis meghóttál. Kedves Ijés, mit csináltál? Métt hóttál meg? Hát most rúgsz-e? Nem tucc rúgni? Szójj bár egyet!*

A harmincas évekbeli farsangtemetések egyik aktív szereplőjétől maradt fenn az alábbi siratószöveg:

*Jaj, Ijés! Sütni es kéne,
Meszelní es kéne,
De tégedet még siratni es kéne!
Nem ülsz ki többet a híd végire,
Nem fúvod, nem mondog: járedre, járedre...
Míjen két szép zsebes harisnyája vót neki...
A kezit tette belé, vette ki...
De míjen jól állott neki, jaj, jaj!*

A másik férfi sógorasszonyként siratta:

*Jaj, jaj, drága sógor!
Métt hágytál itt münkött?
Ha tudnák, hogy éltibe
Hogy szerette a sütőtököt!
A tegnap es süttem neki,
De már nem vót, aki megegye...
Most a töke az asztalon,
Ő meg a nyújtópadon, jaj, jaj!*

Vagy kománéként:

*Jaj, Ijés komám, mér hagyál itt?
Mér háltál meg? Mér hágytál itt?
Ki dugja bé ezután a csepegő likakot...
A kapu alatt?
Jaj, Ijés, Ijés mé tuttál itthagyni?*

A harmadik szomszédasszonyként:

*Ó, lelkem jó szomszédom!
Hogy szerette a száraz láskát,
S mennyit járt mezítláb!*

Egy-egy siratási jelenet során a fenti szövegek nem hangzottak el mind, vagy nem ebben a sorrendben. Egy-egy hosszabb periódusnak is lehettek kedvelt *bémondásai*. A sógorasszony és a szomszédasszony siratószövegét (sütötök, száraz laska) például későbbi elmondóik a harmincas-egyvenes évekbeli farsangtemetéseken hallották.

A siratószövegeket a férfiak elnyújtott, gyászos hangon recitálták, a valóságos halottsiratás mintájára. Alsósófalván napjainkban is emlékeznek egy-egy komédiás ember teljesítményére. „Ez a Szász Zsiga bá ojan vót, hogy ojan ma nem is létezik. Ojan komikusan tutta kitalálni, hogy aszt elmondani nem lehet. Komoj vót, ahol komoj kellett lenni, el se kacagta magát!” „Gábor Albert megsiratta ojan istenesen, hogy annyi asszony nem került volna össze, hogy úgy megsirassa!”

Siratás közben vagy utána *reabúttak* – reáborultak – Ilyésre. Simogatták, tapogatták, ölelgették, csókolgatták. Vagy ellenkezőleg: ütötték, rázták, cibálták. Tapogatták, fogdosták a falloszát is.

Amikor a körülállók kifogytak a siratásból, jajgatásból, a búcsúztató felszólította a halottvivőket:

*Vegyétek fel és vigyétek,
A kert mellé letegyétek!
Kertet támasszatok véle,
Úgyse vót ő már jóféle!*

A „feleség” erre megijedt, és így válaszolt:

*Jaj, ne vigyétek arra,
Mert görbe a karja,
Megakad a karóba,
S visszajő a nyakamra!*

Megszólalhatott a hátramaradott fia is: – *Jaj, ne tegyétek a kert mellé! Me nekem apám vót! Miko meghót, nekem egy szivarat hagyott vót...*

A maszkurák és a halottvivő a farsangot siratták: – *Jaj, jaj, miből fogytunk ki! Vereshágymára, kábosztacikára marattunk! Jaj, etőt a fársáng!*

Ezt vagy ehhez hasonló szöveget menet közben, a járókelőkkel való találkozáskor is kiabáltak.

A siratási jelenetet több helyen – általában a kocsmák előtt – megismételték, amíg a halottat végigvitték a falun. Alkalomról alkalomra változott, hogy merre és meddig mentek, bejárták-e az egész falut vagy csak a falu központját. A kocsmákon és útkereszteződéseken kívül Ilyést másutt is leteheték és elsiratták. Le-leteheték a vénleányok háza előtt is. Ez szégyen volt, s a hozzátartozóik vigyáztak arra, nehogy letegyék kapujuk előtt, és *kiprédikálják* a vénleányt. Ezt úgy tudták elérni, hogy jó előre italt adtak a halottvivőknek. A kiprédikálást a vénleány elkerülhette, de az nem, aki másképpen került összeütközésbe a falu véleményével. Annak szomszédságában vagy háza táján letették Ilyést, és a siratásába belefoglalták az utcabeliekkel történt eseményeket, a családok viselt dolgait: lopást, veszekedést, verekedést, pereskedést stb., vagy az otlakók kirívó, a közösségtől eltérő szokásait, viselkedését, szavajárását, érdekes mondásait. A negyvenes években Fülöp Gábor Albert, akit már többször idéztem, így siratott a vagyonát elprédáló gazda háza előtt:

*Ó, Ijés! Semmit se írattál
Csak egy fő kábosztát hágytál!*

Annál a szomszédságnál pedig, ahol a rokonok sokat vitatkoztak, *virrogtak* a kevés örökségen, ezt a siratószöveget adták Ilyés szájába:

*Están, Están,
Kié lesz immán a gyalogszán?*

Menet közben, a siratási jelenet előtt és után a maszkurák meghammazták – hamuval szórták be – a járókelőket. Bekormozták, megtáncoltatták az utcára kigyúlt asszonyokat. Adott jelre a halottvivők egyből eldőltek, a szalmaembert a hóba, sárba ejtették, vagy kifordították a ládából. A maszkurák átbucskáztak a fejükön, meghempergöztek a hóban-sárban. Beleköthettek a járókelőkbe, nézőkbe, igyekeztek minél több komikus helyzetet teremteni. Ezekre a jelenetekre úgy

emlékeznek a farsangtemetés résztvevői és az egykori nézők: „akkor fogta az embereket a figura, sokat figuráztak”.

A farsangtemetés színjátéka az első, figyelemfelkeltő kiabálás és zajongás után népes közönség előtt zajlott. Hamvazószerdán reggel a férfiak még mulatságokban, kocsmákban voltak, vagy az ünnepnap után pihentek, de mindenképpen a faluban tartózkodtak. Az asszonyoknak is félig-meddig ünnep és pihenőnap volt a hamvazószerda. A kocsmákból, a házakból a kíváncsiak az utcára gyűltek, várták a *bohósokat*. Legtöbb háznál itallal, kaláccsal, süteménnyel kínálták őket. A játék résztvevői az adományokat helyben elfogyasztották, nem volt szokásos az adománygyűjtés. Mások tréfaképpen káposztalével, csípős túróval kínálták a figurázókat. A falusfelek nagy részének tetszett a játék, sokáig emlegették egy-egy jelenetét. Volt egy olyan réteg is a faluban – *mogorvák*, a *szomorúpéntekek* –, akik nézőként sem vettek részt a játékban. „Azt mondták, sok bolond, nincs több eszek, mennek cirkuszolni.” A nézőközönségből rendszerint nem hiányzott a falusi értelmiség, a pap, a jegyző, a tanító sem. „Kiálltak az utcára, nézték, kácágták.” Ez a viszonyulás eltolódhatott abba az irányba, hogy a tanítók, jegyzők maguk is bekapcsolódtak a játékba, de abba is, hogy a világi és az egyházi hatóságok nem nézték jó szemmel, sőt tiltották a farsangtemetést.

A *bohóskodás* néhány óráig tartott, jól belenyúlt a délelőttbe. A játékot a faluvégen fejezték be, ekkor a szalmabábut *elbúcsúztatták*. A harmincas években Szász Zsigmond mondta a *búcsúztatót*. (Mivel gyűjtésem idején ő már nem élt, fiatalabb mostohatestvérétől vettem hangszalagra az általa mondott szöveget):

*Gyászoló gyülekezet, keresztény atyánkfiai!
Ilyen ez az élet, hogy kezdetben
Nem lehet tudni a véget.
De azt tudjuk, hogy szegényember és nagygazda,
S nagyságos úr meg a szolga
Mind meghalnak szépen sorba.
Ott pihenik ki magukat örökre,
Ha az éltit jól végezte.
De ha nem táplálta jól a testit,
Nem adja át jól a lelkit.
Azt es tudjuk, hogy az ember megöregszik,*

*Lebetegszik, hanyatt fekszik,
Úgy melegszik.
Rokonságok látogassák,
Kitakarják, bétakarják,
Hogy hamar köthetik-e fel az állát?
Vegyétek fel és vigyétek,
S kert mellé ne tegyétek,
Mert felmászik a karóra,
Visszajő a nyakatokra!
Ha beértek a temetőbe,
Tovább nem kíséritek,
Ott a gödör, belévetitek.
Hull a föld a koporsóra,
Az utolsó harangszóra.
Nincsen özvegy, nincsen árva,
Nincsen nagy ok a sírásra.
Kilenc árvát hagyott volna,
Lenne nagy ok a sírásra.
Ha van vagyon, lesz veszekedés,
Ha nincs vagyon, nem kell békéltetés.*

A negyvenes években nem mondtak búcsúztatót. A falu végén egyszerűen kirázták az ingból-gatyából a szalmát, meggyújtották és elégették. A század elején rendszerint a *Faluföldje* nevű határrészre vitték búcsúztatás után, ott meggyújtották és elégették. Máskor a táncterem előtt törték szét a ládát és égették el a szalmát. Hamujából a maszkurák még egyszer bekenték egymást és a körülállókat. Égetés közben vagy közvetlenül utána táncra kerekedtek. A helybeli sóvidéki táncokat járták, nem emlékeznek valamilyen sajátos, csak ekkor járt táncra. A farsangtemetés befejezésével a házasemberek és a legények énekelve visszatértek a kocsmába, ahol tovább folytatták a mulatást.

ASSZONYFARSANG, ASSZONYI JÁTÉK: A VIGANÓZÁS

A farsangtemetés fenti formájában – mint már szó volt róla – aktív szereplőként csak a férfiak és legények vehettek részt. Az 1980-as évek legidősebb asszonynemzedéke emlékezett viszont néhány olyan farsangtemetésre is a harmincas évek végéről, amiket asszonyok szerveztek, s amelyekben szinte kizárólag asszonyok vehettek részt.

A szalmaembert már tél elején, a fonó beálltakor elkészítették. A visszaemlékezések szerint az alsósófalvi szalrababút a fonóbeli asszonyok nevezték el Ilyésnek. „Egy tábla vót a nyakába, s reá vót írva, hogy Ijés.” Öltözete ugyanaz volt, mint a férfiak játékában, inget-gatyát tölthettek meg szalrabával, egy rossz ing hátrészből vágták ki a fejének valót. A megfelelő helyre odatették a murkot és a két pityókát.

Az asszonyok fonója Alsósófalván *szere járó* volt, vagyis felváltva jártak egymáshoz esténként fonni. A fonóseregek utcánként szerveződtek, egy-egy *fonóseregbe* nyolc-tíz szomszédasszony társult. Ilyés mindig annál a háznál maradt, ahol a fonót tartották, s a házbeli asszony kötelessége volt, hogy másnap este a fonóba vigye.

Az asszonyok nem hamvazószerdán, hanem húshagyókedden délután temették el a farsangot. „A fonósereg megszervezte, hogy Ijést temesük el. Esszegyültünk asszonyokul, sütkölödtünk, készültünk a fonóvégzésre. Estefelé tepsit, mozsarat, földöt, lantot, a világon mindent esszeszedtünk, s azokat vertük a ház tornácához. A fél falu hallotta, hogy mijen zakatolás van.” Bor helyett az üvegbe káposztalevet öntöttek, kalács helyett puliszkával és szilvaízzel kínálgatták egymást és az összesereglő kíváncsiakat. A szilvaízzel sértődés nélkül bárkit *bémaszathattak*.

Férfiembert kettőt-hármat hívtak magukkal: zenészeket, egy cimbalmost vagy egy citerást és a *papot*. Papnak az egyik fonóasszony férje, Szász Zsigmond öltözött be: „A kezébe egy könyvet vett, egy hárászkendőt a nyakába terített. Énekelt, prédikált, mindenfélét kalatyolt”. (Ugyanaz a szereplő, aki a férfiak játékában is szokott búcsúztatót mondani. A fentebb olvasott ránk maradt verse viszont nem „kalatyolás”, inkább kesernyés, figyelmeztető „predikáció”.) A menet élén az egyik asszony egy összetákolt fakeresztet vitt, hagymakoszorú csüngött le róla, utána ment a pap könyvvel a kezében, következtek az asszonyok, akik két rúdon vitték Ilyést, hátul pedig ketten-hárman siratták.

Idős asszonyok emlékezete alapján állítható, hogy az asszonyok farsangtemetésén a „feleségi” siratószövegek hangzottak el leggyakrabban, azok, amelyekkel az özvegy, a sógorasszony, a kománé vagy a szomszédasszony siratta Ilyést. Az akkori szereplők véleménye szerint ezeket a mondókákat akkor sokkal jobban cifrázták, mint napjainkban a felújított színjátékban.

Az alábbi siratószövegekre szintén úgy emlékeznek, mint amelyek elhangzottak a harmincas évekbeli farsangtemetéseken:

*Hatot süttem s egy cipót!
Hál' istennek, hogy meghótt!
Jó is vót, rossz is vót,
Ó be jó, hogy meghótt!*

A siratás nagy jelenetébe az asszonyok Ilyés falloszát is bevonták. Éspedig úgy, hogy amikor a pap prédikált, és azt mondta: „eltelt a drága fársáng, miből fogytunk ki” – két siratóasszony kétfelől ráborult Ilyésre, és megfogta a murkot. Ebben a helyzetben így sirattak: – *Ja, drága murok, miből fogytunk ki!*

Az asszonyi menet nem járta be a falu közepét, csak a szomszédságot, a Rupi utcát. Nem volt különösebb jelentősége, hogy hol teszik le a szalmabábút, kinek a házánál. A Rupi utca faluszéli utca, s a temetési menet a faluból kifelé tartott. Mire a falu végére értek – siratási és egyéb, helyzetkomikumra épülő jelenetekkel megszakítva – este lett, és a fél falu odagyűlt. A *Kecces dombon*, a *Sáros ároknál* Ilyést a pap elbúcsúztatta az asszonyoktól és a falutól. A visszaemlékezések szerint utána az asszonyok valósággal széjjeltépték a bábút: kibontották a szalmát, meggyújtották, és elégették.

Ilyés hamujából bekenték, bemaszatolták egymást. Jutott egymás arcáról a szilvaízből is. A káposztalé és a puliszka mellé elővették a bort s a kürtöskalácsot is. „Ojan mulaccságot csaptunk, mint a fene!” „Hát így viganóztunk mű akkor asszonyok.” Az asszonyok a harmincas években sem tartottak rendszeresen, évenként farsangtemetést, csak amikor *úgy jött kedvük*.

RITUÁLIS TEMETÉSBŐL NÉPI PARÓDIA

A három sóvidéki falu dramatikus népszokása az európai és magyar farsangvégi szokások több motívumát megőrizte, és sajátos formában alakította.

A temetés a farsangi és tágabban a téli-tavaszi szokások egyik legrégebbi motívuma. Ezeknek a szokásoknak a párhuzamait Közép- és Kelet-Európában széles körben megtaláljuk. Így a sóvidéki Ilyés rokonságban áll a tél-tavaszi fordulóján eltemetett élő alakok vagy elégetett, vízbe vetett bábuk csoportjával. A szokás alaprétege mágikus célzatú. Egyes kutatók szerint a báb jelképes megölése ősi emberi

áldozatok csökevényes emléke, amit az égiek kegyének megnyerésére, az élet érdekében ajánlottak fel (Bálint 1989:175). Farsangvégi temetéssel a régebbi és újabb hazai szokásleírásokban gyakran találkozunk (Orbán 1870, Szabó 1906, Harmath 1899, Vámszer 1959, Seres 1980, Kardalus 1991, Barabás–Pozsony–Zakariás 1996). A farsangi temetési játékokban a halott vagy a bábu a telet vagy a farsangot jelképezi. Az alsósófalviak tudatában Ilyés is a farsangot jelentette, azt temették megszemélyesített formában.

A farsang és a böjt küzdelme középkori eredetű motívuma a tél végi népszokásoknak. Ezt a tréfás küzdelmet a székely dramatikus szokásokban Konc király és Cibere vajda jeleníti meg. A parajdi változatban a temetés magába olvasztotta a farsang és a böjt megszemélyesített küzdelmét; Konc királyt temetik, győz a Vereshagyma és a többi böjti étel.

Régi hagyománya van a farsangi vénleány- és vénlegénycsúfolásnak is. Parajdon és Felsősófalván a siratás a vénleány- és vénlegénycsúfoló funkciót is magába olvasztotta.

A vizsgált időszakban azonban már nem, vagy elsősorban nem a mágikus-rituális háttér és funkció éltette a farsangtemetési játékot. A vénleányok kicsúfolása és az erkölcsi ferdeségek felemlegetése – kiprédikálása – is lassan háttérbe szorult, elsődlegessé vált a játék, a szórakoztató funkció. Bejárta azt az utat, amit az európai népi színjátszás megtett. A rítusjelentés elhalványulásával a rítuscselekvés új jelentéssel telítődött, színjátékszerűvé vált. Naptári időszakhoz, a farsang végéhez kötődő rituális temetés egy falusfél komikus siratásává és temetésévé alakult. A farsangtemetés dramatikus szokása népi paródia lett. Sóvidéki falvainkban ez a komikus-parodisztikus játékfunkció éltette a szokást. Szöveggönye különböző eredetű folklórműfajokból áll, a legtöbb elhangzó szöveg siratóparódia, a siratóénekek, siratók tréfás vagy gúnyos változatai. Közismert, hogy ahol szokás volt a jajszóval történő, hangos siratás, ott úgyszólván kötelező női feladat volt, megszólták azt, aki nem siratta el hozzátartozóit. Emelkedett, költői szépségű siratáshoz azonban nem mindenkinek volt adottsága. A hozzátartozók, rokonok, szomszédok ajkáról gyakran a siratásba nem illő, sőt derűtséget keltő szövegek is elhangzottak. Ezek az elszólások, nevetést keltő siratószövegek – egy-egy esethez kötve –, anekdotaként önálló életre keltek, motívumaik állandósultak. Alsósófalván és a többi sóvidéki faluban a vizsgált időszakban már nem élt a jajszóval történő hangos siratás szokása, siratóparódiát azonban szinte minden idősebb ember ismert és ismer.

Anekdotaként vagy megtörtént esetként társas összejöveteleken gyakran elmondták a hallgatóság szórakoztatására.

Előadásuk, megszólaltatásuk egyik fő alkalma éppen a színjátékszerű farsangtemetés. A paródia rendezőelve alapján a játékban dialógussá, dialogizált szöveggé válnak. Nem nehéz ráismernünk a párbeszédre épülő vígballada – *A rossz feleség* – részleteire sem („Jaj, ne vigyék arra” stb.). A halálesetet bejelentő szöveg („Meghalt már a vén Dobai”) szintén a temetési paródiákból ismert (Ujváry 1978: 99–103), Háromszéken pedig tréfás sírfeliratként (Konsza 1957: 528) is előfordul. Komikus és parodisztikus a látvány és a cselekménysor is. Ennek forrása a mindenén átütő kontraszt. A játék álló helyzetű siratási jelenetekből tevődik össze, ezeknek sorozata, de bejárják az utcákat, a fontosabb tereket, ezért úgynevezett felvonulós játék is. Farsangvégi dramatikus szokásunkat ezek alapján összetett, belső fejlődésű népi színjátéknak tekinthetjük. Ez a népi színjáték generációról generációra, alkalomról alkalomra más változatokban valósult meg. Az előadás tényezői az aktív résztvevők, a közönség és az előadási alkalom. Fontos tényezője ez utóbbi: a farsang vége. Felfordított, feje tetejére állított világ, amelyben minden szabad, amit a hétköznapi világában a világeért se tennének. A játékra legtöbbször átmulatott éjszaka után került sor, olyan lelkiállapotban, amely nem szabott gátat a féktelen jókedv megnyilatkozásának. A játék idején megváltozott az adott közösség „komoly” rendszerűsége, excentrikus-tréfás rendszerűség jött létre, farsangi-karneváli világszemlélet (Bahtyin 1982; Voigt 1980, 1981).

A FELÚJÍTOTT SZOKÁSJÁTÉK

A farsangtemetés fenti forgatókönyve a 20. század elejére és a két világháború közötti időszakra érvényes. A '40-es évek második felében ki-kimaradozott, majd huzamosabb ideig egyáltalán nem jártak farsangot temetni. A '60-as évek végén, tanítói kezdeményezésre, szervezéssel felújították és a falu hagyományos táncaival együtt színpadon bemutatták. Ezzel a színpadi változattal országos műkedvelő versenyen is részt vettek. Néhány év múlva, 1971-ben ismét felújították, illetve megrendezték a farsangtemetés utcai formáját is Kacsó András táncszakirányítónak, a falu szülöttének a közreműködésével (Kacsó 1972: 241–243). A felújított formában viszont nem férfiak, hanem nők a

siratóasszonyok (hárman-négyen, akár többen is). A maszkurák és halottvivők megmaradtak eredeti szerepkörükben. Kivált közülük, illetve a legfontosabb szereplővé lépett elő a búcsúztató, akinek a neve most: *pap*. Mint játékmester ő vezeti az egész temetési menetet, mondatait a tömeg mindannyiszor megismétli. A farsangtemetésnek ezt a szervezett formáját néhány évig gyakorolták nagyjából ugyanazokkal a szereplőkkel, majd újból abbamaradt. Úgy tűnt, végleg.

AZ „ÖREGEK” JÁTÉKA MINT DOKUMENTÁCIÓ

Az 1970–80-as évek fordulóján a néprajzi gyűjtés szándékával kerestem fel az alsósófalviakat, hogy dokumentáljuk a farsangtemetést, de ne csak régebbi szövegeket, emlékeket gyűjtsünk, hanem az illékony játékot is lássuk, lehetőleg élőben, az egykori aktív szereplők segítségével. 1982-ben így előzetes megbeszélés, szervezés után elevenítették fel régebbi és újabb szereplőkkel. Ilyést a siratóasszonyok készítették, hagyományos öltözetet adták rá. A temetés során egy régebben készült bábut égettek el, az új Ilyést megtartották mintának. A siratóasszonyok *másfél széjes* ünneplő fekete szoknyát vettek magukra, mint a régi öregasszonyok, a fiatalabbak helyi székely népviseletbe öltöztek. A temetés a művelődési otthonból indult. A menet élén a pap haladt, nyitott könyvvel a kezében. A férfiak után vitte négy legény Ilyést, két rúdon *hanyatág fektetve*. Egymást karonfogva, hármásával követték őt a siratóasszonyok: az első sorban, középen a feleség, két oldalt a sógorasszony és a kománé. A második sorban középen a szomszédasszony, két oldalt a „gyászban” együttérző asszonyok. Mint látható, a menetbeosztás szembevetően megegyezik a valóságos temetés utcai menetével.

Az első siratási jelenetre a falu központjában, az üzlet és a művelődési otthon előtti tágas téren került sor. Ilyést letették a földre, és félkört alkottak körülötte. A zaj elülte után a pap felolvasta a *Meghalt már a vén Dobai* kezdetű, a halálesetet bemutató szöveget. Minden sor után szünetet tartott, s az elhangzott mondatot a körülállók elnyújtott, éneklő hanglejtéssel megismételték. Ezután a siratóasszonyok együtt zajongtak-jajgattak, majd – feleség, sógorasszony, kománé, szomszédasszony sorrendben – külön-külön is elsiratták Ilyést. A „szomszédasszony” által ismert „szárazlaskás, mezítlábas” szöveget a szervezők 1971-ben nem tartották megfelelőnek, és a következővel helyettesítették:

*Jaj, lelkem jó szomszédom!
Ha tutták volna, hogy milyen jó nótás kedvű ember volt...
Az volt a nótája, hogy:
Ha meghalok, ki fog engem megsiratni?
Ki fog az én koporsómra ráborulni?
Ráborulna édesanyám, de már nincsen.
Borulj rea, egyetlenegy drága kincsem.
Ha meghalok, borpincébe temessetek!
Fejem fölé szőlőtőkét ültessetek!
Hadd olvassa, hadd olvassa minden ember,
Itt nyugszik egy jó borivó székelly ember.*

Az ének után elhangzott a pap és a feleség közötti ismert párbeszéd. A pap mondatait a siratók most is megismételték. A felújított változatban tehát ezek a szövegek állandósultak.

Ezek mellett az egyik egykori szereplő mint Ilyés komája a régi mintára fordította a menetet, vagyis spontánul is siratott. Amikor a pap befejezte mondókáját (*Mikor meghótt, egyet se szólt*), ő így folytatta:

*Bár szóltál volna kettőt-hármat, hogy meg akarok halni...
Tegnap még együtt pálinkáztunk, s nem mondtál semmit...
Hát mé nem említetted, hogy meg akarok dögleni?
Elmentél, meghaltál...
Mé haltál meg?
Hát erre hágytál, erre a koszorú hágymára?
A böjtbe csak evel élünk, Ijés!
Nézd meg, ne, a két szemeddel!*

Az első siratás helyétől a falu főutcáján zeneszóval, énekelve vonult a vidám temetési menet. Az éneket a pap indítványozta, olvasva a könyvből:

Énekeljük énekeskönyvünk 9999-dik énekét, mely így kezdődik
(énekel):

Le az utcán le végetős végig
(A második sortól mind énekelnek)
Húzza a cigány estétől reggelig.
Hadd tudja meg az a híres dáma,
Hogy én többet nem járok utána.

A maszkurának öltözött és siratóvá is előlépett egykori szereplőn, valamint a játékvezető papon kívül a férfiaknak alárendelt, passzív

szerepük volt. Vitték, mutogatták a böjt jelképeit, és együtt énekeltek az asszonyokkal. Különösebb utcai játék nem volt, nem is hammaztak.

Ilyést 1982-ben nem a határon, hanem a falu egyik tágas utcakereszteződésénél égették el. A menet körülbelül egy kilométernyi utat tett meg az elindulástól. A siratási jelenetet mint végbúcsút megismélték, az előzőnél nagyobb zajjal, jajgatással. Ekkorra már népes közönség vette körül a temetést. Végbúcsú után a szalmaembert meggyújtották, s az égő Ilyés körül táncolni kezdtek. Összefogóztak, és *körcsárdást* jártak, majd *szökőt* az *Elvesztettem a kecskéket* kezdetű táncdallam ütemére. Utána párokra szakadva addig táncoltak, amíg a tűz teljesen el nem hamvadt. Különös látványt nyújtott Ilyés tora, az égő szalmacsomó körül táncoló vidám temetési gyülekezet. Ekkorra már az idős férfiak is feloldódtak, kedvüket lelték a táncban. Az elégetés után a temetés résztvevői visszatértek a művelődési otthonba, és baráti koccintással kívántak nyugodalmat Ilyésnek és a farsangnak.

FIATALOK „FINOM FELKÖSZÖNTÉSE”

Az a korosztály utoljára temette a farsangot 1982-ben, de a szokás nem szűnt meg. Négy évi szünet után, 1986-ban, a hagyományos időpontban fiatalok temették Ilyést, este pedig *maszkurabált* rendeztek. 1987 februárjában, hamvazószerda előtt néhány nappal újból összegyűltek a művelődési otthonba, és András Iona tanárnő irányításával megbeszélték a nap eseményeinek tervét, próbát is tartottak. Az 1987-es szereplőgárda magját az előző évi játékosok alkották, de kortól függetlenül részt vehetett bárki, aki akart. A halottvivők 19-20 éves katonalegények, a helyi futballcsapat tagjai, a siratóasszonyok velük egykorú leányok voltak.

Az utcára felállt menet az iskola udvarára tartott. Ott siratták el először Ilyést a tízórai szünetben, majd az iskola lépcsőjén csoportos fényképet csináltattak. Az iskolai előadás és közös fényképcsináltatás 1986 óta szokásos. A menet további útvonala is az előző évit követte. A jelenetek szövegsora alapjául az *Igaz Szó* szépirodalmi folyóirat 1984-es Bölcsőringató Évkönyvében közzétett szokás-forgatókönyvünk szolgált, amely egyaránt tartalmazott adatközlőktől több évben gyűjtött és az 1982-es farsangtemetés alkalmával lejegyzett szövegeket (Barabás 1984: 97–102). Az említett kiadványban általam közölt

„szövegkönyvet” mondták fel, egy-két szónyi, mondatnyi eltéréssel a '87-es farsangtemetés fiataljai a szervező, Andrási Ilona tanárnő biztatására. Ez a szövegkönyv állandósult a következő években, egészen napjainkig.

Két nagytömegű *siratási jelenet* színhelye a falu központi tere és a futballpálya volt. Az első Ilyés siratásának hagyományos helye, itt van közel a kocsmá, a művelődési otthon és az iskola, itt siratták a század elején is sokszor, itt siratták először 1982-ben is. Nagyszámú nézősereg gyűlt ide össze, sokan jöttek a szomszédos falvakból is. A jelenet után megvárták, míg a menet visszafordul a falu végéről, és csatlakoztak hozzá a futballpályán. Itt már 200-300 főnyi nézősereg vette körül a játékosokat.

Új elemként jelentkezett e két helyen Ilyés *búcsúztatása*. Fülöp Zoltán, a szokásjáték papja levett kalappal olvasta a *búcsúztatót*:

*Sirató asszonyok, gyászos gyülekezet!
A végbúcsú órája elkövetkezett.
Akit körülállunk, annak immár vége,
Nemsokára léssen csendes pihenése.
Itt nyugszik Ijés, azaz a vén Dobai,
Aki hozzánk többet már nem tud szólni.
Itt elégettetik egyedül magába,
Mert a gonosz halál őt elszólította.
De miért lőn ily hirtelen halála?
Mert az este három hordó bort megíva?
Ivás közben nem gondolt ő arra,
Hogy a kaszás ember nyakszirten ragadja.
Órála vegyen hát most mindenki példát,
S csak annyit igyék, hogy meglássa az orrát.
Közben még az este megszólta a tököt,
És mégsem érhetette meg a csütörtököt.
Hallgassuk búcsúját, miből látni lehet,
Ki az kit közölünk a legjobban szeret.
Igaz, hogy a sírnál mindent megbocsájtunk,
S az ellenségre is könnyeket hullatunk.
Először búcsúzik nevelőanyjától, Irmától,
Ki őt csinálta szalmából.
Majd keresztanyjától, ennek az urától,*

*S a keresztszülők összes jó pereputtyától.
Tizenkét feleség, ötvenkét nagy gyermek,
Háromszázhatvanöt unoka ügyelnek majd arra,
Hogy az álmát eztán senki ne zavarja,
Pihenje ki magát a jövő farsangra.
Bérmakeresztanyjától is végbúcsút veszen,
Nem köt már semmi e földi élethez.
Búcsúzik falunktól, kicsi és nagyjától,
S az itt jelen levő víg farsangozóktól.*

(Ezt a búcsúztatót Kiss Sándor alsósófalvi tanító állította össze a '60-as évekbeli felújításkor, az iskolai iratokból került elő).

A búcsúztatás ideje alatt a legények levett sapkával és kalappal tisztelegtek Ilyés előtt, a kakaskoszorús keresztet a fejéhez állították. Végbúcsúkor, elégetés előtt a siratóasszonyok a szokásosnál hangosabban jajgattak, óbégattak, de spontán siratószöveg nem hangzott el. Utána meggyújtották és ugyanúgy, ahogy 1982-ben, az égő szalmabábu körül, táncba kezdtek, először körcsárdást jártak, majd szököt, utána párokra szakadva táncoltak, amíg elhamvadt.

Az eseményben részt vevő akkori (1986-os, '87-es, '88-as) fiataloknak nem volt összehasonlítási alapjuk, hosszú évekig szünetelt a szokásjáték. Ők nem spontánul belenevelődtek, mint az előző generációk, régebbi formáját hallomásból, szülői, nagyszülői elbeszélésből ismerhették. Rögzített szövegeknyvet tanultak meg és mondtak fel az esemény során, és előadták a hozzájuk tartozó cselekvéssort, megjelentették a gesztusokat, akárcsak egy műkedvelői előadáson. Ha értették is, „szégyelltek”, nem tartották szükségesnek az „ilyési nyelvezet” átélését, megjelenítését. Úgy éreztem, viszonyulásukban nem ennek a megvalósítására törekedtek vagy kaptak biztatást. A falubeliek is azzal jellemezték, hogy: *ez most finom felköszöntés*. Az egykori esemény csak egy vagy egynéhány utcát érintett, most a falu minden utcáját bejárták. A kellékké, másodlagossá vált siratási jelenet előadásával mintegy felköszöntötték az ottlakókat. A véleményekből kiolvashatóan számukra fontosabb volt a nemzedéki együttlét, az együtt szórakozás ünnepi gesztusa.

A '90-ES ÉVEK ELEJÉN: FELSZABADULT FALLIKUS JÁTÉK

A farsangtemetés az elmúlt évtizedekben látványossággá vált. Olyan látványos utcai színjátékká, amelyben keverednek a hagyományos és az új mozzanatok, a kötöttség és a spontaneitás. A hagyományos farsangtemetés „férfi típusú” játék volt. Az énekekben is az „italos és jó embert”, a részeges Ilyést pártfogolták. Az „asszony típusú” játék ennek az ellentéte: a megjátszott siratásban hangot adnak az örömnak, hogy megszabadultak a dologkerülő, részeges Ilyéstől. A kilencvenes évek elején ez a játék- és jelentésréteg sajátosan asszonyi önkifejezéssé, sőt fallikus játékká vált. Az 1990-es előadást és a nap eseményeit a felszabadult játékosság jellemezte. Érződött, hogy a fonóbeli *komikus, nagykovász asszonyok* a főszereplők. A siratóasszonyok jól érzékeltették a paródiát, nem merev szöveggönyt mondtak, beleélték magukat a szerepekbe. Sok spontán jelenet is adódott, főleg azokban a megállóban, ahol a menet az egykori szereplőkkel találkozott. Ugyanez érvényes az 1993-as változatra is. Ebben az évben az alsósófalviak kétszer temették a farsangot. A farsang utolsó vasárnapján Csikszere-dába hívták őket, hogy több falusi csoporttal együtt utcai felvonulással és előadással búcsúztassák a telet. Három nappal később, hamvazó-szerdán a hagyományos időpontban otthon volt a farsangtemetés. Az első, a városi, idegen közönségnek bemutatott fesztiváli előadás, bár ugyanazokból a mozzanatokból állott, és kevés kivétellel ugyanazok a szereplők adták elő, vázlatosabbra, elnagyoltabbra sikerült, mint a másik, az otthoni.

Az otthoni viszont összegezte mindazt, amivé a '90-es évek elején alakult. A szereplők és résztvevők két korosztályból verbuválódtak: középkorú asszonyokból és 19-20 éves katonalegényekből. A középkorú asszonyi társaság igen aktívnak bizonyult. *Ez a mű napunk. Legalább ezt a napot jól töltjük. Bolond ez a nap* – lehetett hallani többször is. Már nem törődtek azzal, hogy a játékban való részvételükért a faluban esetleg megszólják őket. Véleményük szerint az amúgy is létező presztízsüket a szereplés nem rontja, hanem növeli. Hozzájuk csatlakozott néhány, náluknál jóval idősebb asszony is, még az előző siratóasszony generációból, de a szokásosnál kevesebben jelentkeztek a leányok közül. A szervezők tapasztalata szerint az 1990 után felcseperedett leányok nem szeretik a néptáncot, a népdalokat s az

ilyen bohóckodást. A diszkósok lenézik azokat, akik ilyesmiben részt vesznek. Más a helyzet a legényekkel, főleg a 19-20 éves katonalegényekkel, mert ők szívesen beállnak az asszonyok közé farsangot temetni. El-eljárnak az ifjúsági klubba is szórakozni, de ők szervezik a hagyományos szórakozási alkalmakat, a húsvéti hajnalozást, az őszi szüreti bált és a katonalegények rukkoló bálját. A katonalegények mindig összetartó csapat. A '90-es évek elejétől kevesebben ingáznak messzire, inkább itthon és a környéken dolgoznak, vagy éppen munkanélküliek, de tény, hogy a faluban laknak és szórakozási igényüket itt szeretnék kielégíteni. Házas férfiakat, középkorúakat vagy idősebbeket nem hívtak, nem is szólították meg, mert felesleges lett volna. *Nekik dolgozniuk kell, nem tölthetik ilyen semmisségekkel az üdőt.* Az idősebb férfinemzedék viszont arra emlékszik szívesen, amikor még férfiak voltak a siratóasszonyok. Különös élességgel fogalmazta meg nem csak saját, hanem az egész alsósófalvi férfitársadalom véleményét egy 60 év körüli férfi: „Ezek a mostaniak a dolgozó kéz helyett a murkot sirassák.” (a murok Ilyés fallosza). A temetési játék során az alsósófalvi férfiakkal végig passzív szerep jutott: a megállóknál a látvány részeként a megterített asztal körül ültek, főleg az idősebbek, beszélgettek, ritkán a táncba is bekapcsolódtak. Az utcán és az elégetéskor távolabbról figyelték az eseményeket, közvetlen akciójuk nem volt.

A farsangtemetés asszonyi önkifejezéssé vált. Az előkészület során a szereplőknek megbeszélést, próbát is tartottak. *A tanárnő beosztotta a szerepeket.* Kiderült, hogy 1993-ban Ilyést többen szeretnék siratni, mint az elmúlt években: *a feleség és a sógorasszony, két kománé és két szomszédasszony lesz, sőt Ilyésnek cigány szeretője is lesz és cigány kománéja,* és ők is elbúcsúznak tőle. Az előkészületek utolsó napjait és az előadást az is befolyásolta, hogy a szervezők és résztvevők vasárnap megtudták: itt lesz a televízió, jönnek a tévések Magyarországról.

A szalmabábut az asszonyok és a legények közösen készítették. Azt mondták: az idei *nagy fenekűre* sikeredett. A mellére mirtuszt, virágot tettek, mint a vőlegénynek. Különös utánajárással készítették el a falloszát: egy óriás méretű, vastag murkot kerestek, és azt varrták a megfelelő helyre. A murok köré bőrdarabokat varrtak. Elvékonyodó felére apró fánkokból kialakított füzért kötöttek. Az így kidíszített Ilyésre még egy kisebb művirág koszorút is tettek, egy másik koszorút pedig a lábához. Előző évben a halottvivők cérnával mozgatták is a

murkot, az idén a sok dísz miatt erről lemondtak, a játék amúgy is Ilyés fallosza körül zajlott. A siratószövegek is ezzel a többletjelentéssel gyarapodtak, vagy éppen új szövegeket generáltak: a férfias, a maskulin Ilyés dicséretét. Néhány példa ezek közül:

*Ilyés cigányné szeretője:
Egyetlenegy jó szeretóm, Ijés!
Mennyit pénzeltél a belső zsebedből!
Mennyit mondtad, hogy dikhel elé
A kemence megí vagy a sarjülikba!
Csak mű tuttuk, hogy mennyi jót etőtöttünk!*

A cigány kománé:

*Drága jó Ijés komám!
Nem jössz többet velem!
Nem csutakolsz meg többet a Réz oldalába,
Nem veszel ennek a gyagyának még egy társat!
Ha valaki ennek a társát keresi, megkapja a Réz oldalába,
Jaj, jaj!*

Fogadó asszonyok: – *Csikliklóg, csikliklóg! Kettő figyel, egy meg lóg!*

A kacagásokból és egyéb jelekből is érzékelhetően azok voltak a leghatásosabb siratószövegek, amelyek ebben a formájukban először hangzottak el, vagy teljesen újnak tűntek. Ez érvényes a mozdulatsorokra is, például szoknyafelhúzás a szalmabábu felett vagy a koitusz utánzása. Az 1993-as énekek közül egyre inkább kifogytak a férfias mulatással, ivással kapcsolatos nóták, és megszaporodtak a szexualitásra utaló énekek (pl. Tedd a lábad V betűbe, kománé, / Hadd dőljek a közepibe, kománé) vagy a cigánynóták (pl. Alleluca popáné).

A farsangtemetésre máshonnan jöttek (a résztvevőknek mintegy a fele), beálltak a menetbe.

AZ EZREDFORDULÓN: FALUÜNNEP ÉS TURISTALÁTVÁNYOSSÁG

A kilencvenes évek közepén a kifáradás jelei látszottak az évenkénti esemény megélésében. A szervezők is elbizonytalanodtak. Hogyan tovább? Átgondolták, hogy mit lehetne tenni a folytatásért. Az eredmény az lett, hogy 1996 óta faluünnepként, farsangzáró napokként hirdetik meg a farsangtemetést. A 2000-es változat ennek az időszaknak jellegzetes előadása. Ugyanarra a modellre épült, mint a '90-es

évek elején, ugyanazokból a szokásmozzanatokból építkezett, megfigyelhető volt viszont a változás-változtatás tendenciája is. Alsósófalván is megszűntek a fonók, a farsangi asszonyi összejárások. Ezek helyét, szerepét jórészt a televízió sorozatfilmjei váltották fel. A '90-es évek közepén lezajlott generációváltással olyan fiatal és középkorú asszonyok (30-35-40 évesek) vették át a siratóasszonyi szerepeket, akik egész évben készülnek az előadásra. Fontos szereplő Ambrus Dénesné Farkas Irén (szül. 1964) háziasszony, aki a generációjabeli asszonyokkal együtt tíz évnél tovább volt siratóasszony, többször Ilyés felesége. Ez a generáció a farsangtemetést – az előző két nemzedékhez hasonlóan – sajátos asszonyi önkifejezésként, asszonyfarsangként élte meg. Gesztus- és mozdulatkészletük ugyanaz, mint az előző asszony-nemzedéké. A siratóparódiák is ugyanazok, bár évről évre lehetnek kisebb-nagyobb változtatások, egy-egy játékoshoz kapcsolható újítások, mint éppen a 2000-es változatban is. Öltözetük viszont színesedni kezdett. A fekete fejkendő, a hátra terített hárász kendő és szoknya feketeségének ellensúlyozására megjelentek a virágos szélű fehér kézikendők, zseb-kendők, a szabadon hagyott fodros ujjú fehér ingek, a piros háziszóttos szoknyák vagy az egyre rövidülő fekete szoknyák alatt a fehér csipkés aljú alszszoknyák. A siratóasszonyok siratás vagy tánc közben a szoknyájukat fogták, legtöbbször úgy, hogy az alszszoknyák is kivillanjanak. Arcukat is enyhén pirosra festették.

A legények többsége különösebb beleélés nélkül, néhány mozdulattal, gyenge hangerővel alakították Ilyés komája, fia vagy a farsangot sirató hagymakoszorús szerepét. Fontos kritériummá lépett elő a táncudás. Néhány évvel azelőtt még minden sófalvi fiatal ismerte a helyi táncokat bizonyos szinten, erről a nemzedékről ez már nem mondható. A farsangtemetésben így azok a legények vesznek részt, akik tudnak táncolni, hiszen minden megállónál tánkra is sor kerül. Itt rendszerint a résztvevő legények táncoltatják a siratóasszonyokat és a maszkurának öltözött leányokat. Ez utóbbiak még kevésbé tudnak sófalviasan táncolni, mint a legények. 2000-ben a siratás rendje, szövegtövénye, gesztus- és mozdulatkészlete állandónak, sőt némiképpen megmerevedettnek tűnt. Az énekeket illetően is megfigyelhető volt, hogy visszaállt az 1980-as év énekrendje: túlsúlyba jutottak a részeges Ilyést búcsúztató énekek, például: Utcára nyílik a kocsmaajtó; Részeges vagyok, az is maradok; Van nekem egy rettenetes szokásom; Mind azt mondják

részezes vagyok; vagy más, de mindig sorra kerülő énekek: Megy a gőzös, megy a gőzös Kanizsára; Még azt mondják, nincs Szegeden boszorkány; Meguntam az életemet, felmegyek Budapestre; Száz forintnak ötven a fele; Most kezdődik a most kezdődik a tán; Ha meghalok, ki fog engem megsiratni; Elvesztettem a kecskéket, megver anyám érte.

A 2000-es évek elején a fentiekben jelzett válságtünetek még szembetűnőbbé váltak. Egyre kevesebben vettek részt az eseményen. A faluban az volt az általános vélemény, hogy a farsangtemetés egyhangúvá, unalmassá vált. Megszólták azokat a *bolond fehérnépeket*, azokat a középkorú asszonyokat, akik a siratóasszonyok szerepét vállalták, komolytalanoknak tartván őket. A diszkós fiatalok nem tanulták meg a népi táncokat, az énekeket. Az elszegényedés miatt egyre nehezebben sikerült asztalt teríteni, a résztvevőket étellel-itallal ellátni. A fogadóhelyek száma megcsappant. Az esemény napja munkanap, amelyen a legtöbb alsósófalvi férfinak (és nem csak nekik) dolgoznia kell. A mélypontot 2003 és 2004 jelentette: a 2003-as farsangtemetésen csak néhány legény és siratóasszony vett részt, 2004-ben pedig az eső, a rossz időjárás akadályozta a népesebb részvételt.

Újból feltevődött a kérdés: hogyan tovább? Nem kellene-e néhány évig abbahagyni? A szervezőket, az eseményt pártfogoló értelmiségieket az is sértette, hogy a sófalviak az évenkénti megyei farsangbúcsúztató fesztiválon egyre több Ilyéssel és egyre több olyan siratóasszonnyal találkoztak, amelyeket ők sófalvinak tartottak, és úgy gondolták, hogy mind a bábu nevét, mind a siratószövegeket tőlük vették (magyarán: ellopták, eltulajdonították) a más falusi csoportok.

A megoldást most sem a megszüntetés, szüneteltetés, hanem a folytatás, az újjászerveződés jelentette. 2005-ben támogatók, vállalkozók segítségével létrehozták a Farsangolók Hagyományőrző Egyesületét. Céljai között szerepelt általában a hagyományőrzés, tájház létrehozása és különösen a népszokások éltetése. Elsőként természetesen azok lettek tagjai, akik eddig is „éltették a szokásokat”, a siratóasszonyok generációi, akik amúgy is összejárnak, a fonót helyettesítendő, az óvoda egyik termébe. Néhány éve minden szerdán összegyűlnek Fülöp Ildikó óvónő vezetésével, dolgoznak, kézimunkáznak is, de inkább beszélgetnek, otthonra hagyják a munkát, hiszen legtöbben háziasszonyok.

A másik összetartó társaság a táncsoport. Fülöp Noémi tanítónő, aki az 1988-as farsangtemetésben jó táncos fiatalként vett részt, a 2000-es évek elején iskolai táncsoportot szervezett a népi táncok, népdalok megszerettetésére, megtanulására, a sófalvi népszokások színpadi bemutatására. Munkájának eredménye néhány év alatt abban is megmutatkozott, hogy felnőtt vagy felnövőben van egy olyan legény generáció, aki tud táncolni és énekelni (a farsangtemetésen is).

A farsangtemetésre 2006-ban is a Farsangzáró Napok keretében került sor. A faluünnep költségeit egyrészt a báli bevételből fedezték, másrészt a közbirtokosság vállalta. 500 embert vacsoráztattak, az asszonyok 1400 töltelekes káposztát főztek, farsangi pánkót sütöttek. Néhány perc alatt asztalt terítettek. Ugyanazok az asszonyok sürgölődtek kedden, akik szerdán részt vettek a farsangtemetésben.

A faluünnep részeként, záróeseményként megtartott farsangtemetésen jóval többen vettek részt, mint a megelőző években. A 2006-os falukerületi farsangi menetet az aktív szereplők (számszerűen 20-25-en) mellett a kísérő maszkurák alkották igen nagy számban, többen, mint az előzőek (25-30-an). Volt közöttük nagysága, vénasszony, madár-ijesztő, cigányné, lábtörő, Mikulás, maszkura, zenészek stb. Igen ötletes volt az egészségügyi nővér maszkura: fehér ruhában, hátán fertőtlenítő felszereléssel a H5N1-es vírust, a madárinfluenzát irtotta. A kísérők számát növelték azok az asszonyok is, akik régebb a farsangtemetés szereplői voltak, most fogadták a temetési menetet, csatlakoztak hozzá, és végig részt vettek az eseményben (szám szerint 5-6-an). A menethez elejétől kezdve jó néhány kíváncsi, báméskodó is csatlakozott, főleg fiatalok és gyermekek. A menet létszáma így jóval meghaladta a sok évi átlagot: az elején 60-70, később már 100 főből állt.

Lényeges változás sem a menet rendjében, sem az előadásban nem történt 2000 óta. A siratási jelenetek is ugyanazokból a mozzanatokból álltak, mint az eddigiekben. Új szereplővel, új siratószöveggel, új énekkel nem gazdagodott a játék. Kiegyensúlyozott, az elmúlt évek átlagánál jobb előadások születtek, elsősorban a siratóasszonyoknak köszönhetően. Nekik sikerült érzékeltetniük a játék komikus és parodisztikus jellegét mind hanggal, mind mozdulatokkal, gesztusokkal. Kiemelkedő, eredeti alakításra viszont most nem volt példa.

2006-ban a farsangtemetési menet összesen 11 előadást tartott. Az elsőt – mintegy főpróbaként – az iskola udvarán. Ez – mint legtöbb-

ször – most is gyengébbre, halványabbra sikerült, a közönség az iskola tanulóiból és néhány tanárból állt. Sokan egész délelőtt kísérték a menetet. Az utolsó megálló a falu központi terén zajlott, ahol elsiratás és búcsúztató után Ilyést szokásos módon elégették és körültáncolták. Ez az utolsó siratási jelenet és búcsúztató inkább az ide összegyűlt vendégeknek szólt, mintegy a falu „híres szokását” reprezentálta, hiszen a legalább 200 főnyi közönség fele nem alsósófalvi volt. Ezzel ellentétben néhány megállóhelynek megvolt a maga sajátossága, egyedisége, amely rányomta a bélyegét az előadás hangulatára, hosszabb-rövidebb voltára. Ennek letéteményesei elsősorban a siratóasszonyok és a velük egykorú vagy idősebb fogadóasszonyok (40-60 év közötti) voltak. Egy-egy ilyen asszonyi társaság fogadta őket sorrendben a Porozón, a Gatyaszár utcában, az Utcakútnál, a Pál utcában, a Pusztán két helyen, majd a központban, Újfaluban és a Rupi utcában. Ezek az asszonyok különösen, de az asztalok mellé ültetett férfiak is aktív szereplőkké, a játék részeseivé váltak, vagy éppen ők fogadták egy-egy jelenettel a menetet. Ott alakult ki igen érdekes, illékony játék, színházi pillanat, ahol az évekkel ezelőtti siratóasszonyok a fogadók között voltak. A Pusztán az egyik megállóhelyen Kozma Erzsébet, Kacsó Erzsébet, Kozma Gizella és Kozma Sára fogadta őket, és együtt sirattak a mostaniakkal – mindannyian a '80-as, '90-es évek siratóasszonyai. A Pusztán másik megállójában Károly Lídia egykori siratóasszony igen ötletes jelenettel és felszerelésekkel várta a menetet. Utcai természetgyógyász szépségszalont rendezett be. Hatalmas teknőbe fektette az egyik szomszéd legényt, amint éppen a szoláriumban barnul: dézsákban, kannákban teakeverékeket kínált, ülőfürdőket ajánlott például dögség ellen, korrupció ellen, másnaposságra, a potencia növelésére, hülésre, furfangra, reumára, megfiatalodásra stb. „Azt szerettem volna, hogy utánozzam le ezeket a mostani szépségszalonokat, s legyen valami új! Itt a pláne az volt, hogy tréfásan, humorosan csináljam meg.” A Rupi utca asszonyai elkészítették a *20 éves Rupi utcai Ijést* annak emlékére, hogy 20 éve minden évben várják a farsangtemetési menetet. Itt a legidősebb fogadóasszony a 72 éves Bálint Irma néni, aki az 1960-as évek végi felújítástól volt siratóasszony éppen a 20 éves Ilyés megszületéséig. Összetartó asszonytársaság tartja benne az életkedvet idős korában is. Jól emlékszem, ebből az utcából is több siratóasszony generáció került ki az elmúlt évtizedekben. E három megálló és fogadás

egyedisége, újdonsága alapján is állítható, hogy a 2006-os változat a maga teljességében egyáltalán nem volt unalmas senki számára. Egyesült benne a felszabadult asszonyi önkifejezés, a fiatalok ünneplési vágyával, generációk tudtak közösségben játszani, táncolni, énekelni, mulatni. És így van ez azóta is.

Az alsósófalvi farsangtemetés jelene jó példája lehet annak, hogy a helyi dramatikus szokások hogyan oldódnak fel a közösségi ünnepben, az intézményes falunap részévé válnak, vagy éppen a farsangi szokás-játék a faluünnep kerete. Megnőtt az egyszeri alkalom napjának jelentősége: készülnek rá, az esemény megtörténte után sokáig beszélnek róla. Élő, termékeny funkciója van napjainkban is.

* * *

A funkciók rendjén többször szoltunk a farsangtemetés egykori rítus-jellegéről, az ember és természet, ember és kozmosz viszonyát szabályozó funkciójáról. Ugyanilyen fontos lehetett a közösségi normákat és az erkölcsöt szabályozó etikus-regulatív funkciója, beleértve a farsangi fordított világ mindenféle szabadságát is. Harmadikként a legszembetünőbbet, a játékos, ludikus, szórakoztató funkcióját említhetjük. Ezek az alapfunkciók különböző mértékben, árnyalatokban érvényesültek egy adott időszakban vagy nemzedékek, nemek belső kultúrájában. A rítus funkció elhalványulásával a ludikus funkció vált elsődlegessé, miközben az etikus-regulatív funkció megőrződött. A felújítás időszakától kezdődően feltöltődött a lokális és az etnikus identitás kifejezésének funkciójával is. Ezzel párhuzamosan tudatosan alkották meg, terjesztették a hagyományőrzés, hagyományápolás funkcióját, ami sok mindent magába foglalhatott, a hivatalosan terjesztett kultúrával való szembenállást, népi ellenkultúrát, „kacagókalákát”, az asszonyi önkifejezést. Napjainkban közösségteremtő, csoportokat, nemzedékeket összetartó funkciója is érvényesül, ezek kölcsönösen feltételezik egymást. Az összetartó, kooperáló funkció mellett nem elhanyagolható a versengést, sőt egymás túllicitálását elősegítő kompetitív funkciója sem. A farsangtemetés utcaszínháza már nem vagy jórészt nem a hagyományos kiscsoportok, szubjektumok, *derék, komédiás emberek és kutya fehérnépek, nagykovász asszonyok* organikus szerveződése nyomán jön létre, hanem egyesületek, intézmények szervezik, segítik. A farsangi esemény intézményesül és amplifikálódik, a faluün-

nep részeként magát a faluünnepet, a lokális ünnepet reprezentálja. Sőt kilép a faluból. A farsangtemetés látványos turistacsalogatóvá és ország-világnak szóló média eseménnyé, produkcióvá is vált. Nem biztos, hogy előnyére. De napjainkban sem hiányzik belőle a farsangi kultúra (és a székely mentalitás) egyik fő jellegzetessége: a mélységesen komoly-szertartásos és a komikus-parodisztikus jellege, a rítus és a játék egysége: a játékos ritualitás.

IRODALOM

Bálint Sándor

1989 *Karácsony, húsvét, pünkösd*. Harmadik kiadás. Apostoli Szentszék Könyvkiadó, Budapest

Bahtyin, Mihail

1982 *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Európa Könyvkiadó, Budapest

Barabás László

1984 Farsangtemetés. Alsósófalvi népi színjáték. In *Bölcsőringató. Az Igaz Szó Évkönyve*, Marosvásárhely, 97–103.

1998 *Forog az esztendő kereke. Sóvidéki népszokások*. Mentor Kiadó – Custos Kiadó, Marosvásárhely, 50–60.

2000 *Aranycsítkók, maszkurák, királynék. Erdélyi dramatikus népszokások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

2009 *Akiket fog a figura. Farsangi dramatikus szokások, népi színjátékok Marosszéken*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 514–575.

Barabás László – Pozsony Ferenc – Zakariás Erzsébet

1996 Erdélyi és partiumi farsangok. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4*. Kolozsvár

Harmath Lujza

1899 Nyárádmenti székely népszokások. *Ethnographia*, X. Budapest

Kacsó András

1972 Népi játékok Alsósófalván. In *Hargita Kalendárium*. Csíkszereda, 241–243.

Kardalus János

1991 Farsangi népszokások Csíkban és Gyergyóban. In *A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére*. Budapest, 419–428.

Konsza Samu

1957 *Háromszéki magyar népköltészet*. Marosvásárhely

Orbán Balázs

1870 *A Székelyföld leírása...* I–IV. Pest

Seres András

1981 Farsangkergetés. *Művelődés*, XXXII/8., 9., 10.

Szabó Imre

1906 Farsang és húsvét a dévai csángótelepen. *Néprajzi Értesítő*, VII.

Ujváry Zoltán

1978 *A temetés paródiája. Temetés és halál a népi játékokban.* Debrecen

Vámszer Géza

1959 Adatok a csíki farsangi szokásokhoz. *Ethnographia*, LXX.

Voigt Vilmos

1980 *Néprajzi Lexikon* III. Komikum címszó

1981 *Néprajzi Lexikon* IV. Paródia címszó

Csanády András

MI MARADT A SZÉKELY FALUBÓL?

AMILYEN NAGYJÁBÓL VOLT. ELŐZMÉNYEK

A vizsgálat célja számomra az volt, hogy tudnánk meg valamit a falunak mint településnek és közösségi életformának a jelenéről, hogy gondolhassunk lehetséges jövőjére is. Van-e folytatás a faluban azok számára, akik most lakják, vagy a városiasodás menthetetlenül elnyeli őket is? Az első ránézésre világos, hogy a falu átalakulóban van, de mennyi a régi maradéka, s van-e benne működőképes új? Van-e a jelenlegi életében bármi, ami nem felbomlás, hanem gyarapodás?

Vizsgálatunk talán adott valami választ. Biztatást nyers adatokban. Rése ennek az is, ami a cigányokat illeti. Ők sokan és egyre többen vannak a község egyik falujában: Kőröspatakon. Kálnokon – a másikban – alig. Jelenlétük ijesztő megoldatlanság, mivel nélkülözi az alapokat: mind a tulajdont illetően, mind a lelkületben. Csak maga a pusztta ottlét. Abból kell valahogy nekik maguknak alapot építeni. Hogyan? Ki és mi vezetheti ezt az átalakulást? A vizsgálatnak nem egy kialakult álláspont igazolása, hanem kutatás volt a célja.

A régi faluba az ott lakók beleszülettek, benne nőttek fel, ott hozták létre utódaikat és örökítették tovább életformájukat, javaikat. Az egykori faluban minden szegénység eredendő forrása a földtelenség volt: kizártság a földtulajdonosi közösségből, s ezzel az önfenntartó – saját magának végzett – munka lehetőségéből, a nagy család önellátó üzeméből. Manapság viszont a (kis) földtulajdon nem feltétlenül biztosít már megélhetést tulajdonosainak. Akik pedig régebb ki voltak zárva a föld birtoklásából, azok többnyire máig ottrekedtek a nincstelenségben. Kik zártak ki, miért és kiket, hogyan?

A falvak hajdani lakói nem csupán földművesek és állattenyésztők, hanem háziiparosok is voltak, és a falu akkor élt egyensúlyban, ha mindenféle termékeinek csupán többletét-feleslegét s nem a maguk számára szükségesből szakított részét kellett kivinnie a faluból a piacra. Ennek rendjébe beletartozott a munkaerő is, a falu emberállománya. Ahhoz, hogy az állomány növekedhessen, a túlszaporulat számára

helybeli tartalékterületre volt szükség, majd annak fogytán távolabbira: a kirajzás lehetőségére. Ebben a rendben értékelődött – felhasználását tekintve – a falu valamennyi erőforrása. Mit volt érdemes, miként és mennyire felhasználni az akkor meglévő lehetőségek, technikák szerint.

És ma? Kik élnek a faluban? Helyben maradtak, jövevények, időszakosan ott lakók.

A község lakosainak száma életkori csoportok és nemzetiségek szerint

nemzetiség	jelenlevők életkora években					összesen		időleges lakos / helybeni		
	0-6	7-18	19-20	21-60	60	0-60	nemz. (%)	nyaraló	hazalátogató	összesen
magyar	36	197	33	961	364	1591	64,9	185	387	572
életkorok (%)	2,3	12,4	2,1	60,4	22,9	100	-	11,6	24,3	36
cigány	43	203	35	418	152	851	34,7	-	200	200
életkorok (%)	5,0	23,9	4,1	49,1	17,9	100	-	-	23,5	23,5
román	-	2	2	7	-	11	0,4	9	-	9
életkorok (%)	-	18,2	18,2	63,6	-	100	-	81,8	-	81,8
összesen	79	402	70	1386	517	2454	100	194	587	781
életkorok (%)	3,2	16,4	2,9	56,4	21,1	100	-	7,9	23,9	31,8

A község 20 év alatti korcsoportjának létszáma ugyanannyi, mint a 60 év felettieké; a 20 és 60 közöttieké (2 x 20 évnyi korcsoport) pedig hozzávetőleg háromszor annyi. Vagyis benne egy 20 éves szakaszra másfélszer annyi jut, mint a 20 alattiaknál. A létszám tehát egészében erőteljesen csökkenő, azonban ebben a csökkenésben a község *nemzeti* csoportjai igen különbözőképpen részesülnek.

AZ EGYHÁZAK – AHOGY VOLTAK

Ahol csak lehet, igyekszem magyar kifejezéseket használni, lehetőség szerint kerülöm az idegen szavakat és kifejezéseket.

A megkérdezettek nemzetisége és vallása

Vallása	Nemzetisége			Összesen
	Magyar	Cigány	Román	
RÓMAI KATOLIKUS	61	115	2	178
nemzetiség (%)	34,3	64,6	1,1	100,0
felekezet (%)	29,0	93,5	28,6	52,4
REFORMÁTUS	87	1	2	90
nemzetiség (%)	96,7	1,1	2,2	100,0
felekezet (%)	41,4	0,8	28,6	26,5
UNITÁRIUS	44	-	1	45
nemzetiség (%)	97,8	-	2,2	100,0
felekezet (%)	21,0	-	14,3	13,2
EGYÉB	18	7	2	27
nemzetiség (%)	70,0	10,0	20,0	100,0
felekezet (%)	8,6	5,7	28,6	7,9
ÖSSZESEN	210	123	7	340
nemzetiség (%)	61,6	36,2	2,2	100,0
felekezet (%)	100,0	100,0	100,0	100,0

A falu lakosságának összetételében megmaradtak a régtől meglévő különbségek: nemzetben, vallásban. Legáltalánosabb különbségeik ma is ezekből adódnak.

A CIGÁNYOK JELENLÉTE

Felmérésünkben a magyar-roma arány Kőröspatakon belül – Kálnok nélkül – 120:119. Katolikusok találhatóak ugyan Kálnokon is, de jelentéktelen számban (mintánkban 4 fő). Másokat ugyan fogadtak be a faluba, így valamikor a cigányokat is, ám annak tulajdonosi közösségébe nem: földhöz nem juttatták őket. Mindez később elég sok problémának lett kiváltó oka.

A cigányok valamennyien katolikusok. Rajtuk kívül a faluban kevés a katolikus, csak néhány család, akiket a szocialista években a jól fizetett bányamunka vonzott ide a Gyimesekből. Ezek rendes vallásgyakorlók. A plébánia földjei bérbe vannak adva, hozadékuk jelentéktelen. A cigányság beillesztésére-beilleszkedésére nincs igazi elgondolás, sem szándék. Miből él ma a két falu?

A LAKÓTEREK MEGOSZLÁSA ÉS ARÁNYAI

A falu térszerkezetében a földműves, alapjában magyar falurésztől a cigánytelep egyértelműen elhatárolódik. Egészében nyomorúságos kinézetű, benne csupán néhány, a főútra néző ház és telek éri el a magyar falu átlagos építettségének és gondozottságának a színvonalát. A cigánytelep házai és a telkek, amelyeken a házak állnak, parányiak a magyar falurészben láthatókhöz képest, és silányabb anyagokból készültek. Építettségük nem igazán szakszerű, többnyire mégis gondos.

„A cigányok szörnyű zsúfoltságban élnek, erősen szaporodnak, de a cigánytelep csak nagyon lassan terjeszkedik az út mellett felfelé eső telkeken” – mondja Corvin rendőr őrsparancsnok. A magyar szegénység nem egy csoportban él, a magyar falurészben nincs szegénynegyed. Az őrsparancsnok becslése szerint itt a családok 5%-a él szegénységben.

A felmérésben válaszadóként szereplő cigányok 64%-a (57 válaszadó) 25 m²-nél (5 x 5 méter!) kisebb alapterületű építményben lakik. A magát magyarnak valló cigányoknak csak fele lakik 25 m² alapterület alatti építményben, a „roma” válaszadók viszont valamennyien ilyenben laknak. A „romák” között van még 25, aki ennél egy fokkal nagyobb területen lakik, azaz 50 m²-ig el, és van még további 7, aki 50 m²-nél is tágasabban. Kicsiny, kiemelkedő csoport.

A magyarok közt senki nincs, aki 25 m²-esnél kisebb építményben lakna. 25 és 50 m² között már vannak, de csak 28-an, azaz 16,5%. A magyarok zöme – mintegy 70% – 50 és 120 m² közötti lakóterülettel rendelkezik. A további 14% annál is nagyobbakkal.

A FALUBAN ÉLŐK MEGÉLHETÉSÉNEK MAI FORRÁSAI

A kőröspataki református lelkész egyházközségének anyagi körülményeiről azt állítja: tényleges megélhetési gondokkal nem küzdenek. Vannak szerényebb körülmények között élők, de ez minden esetben külső tényezőknek tudható be (pl. alkoholizmus vagy hibás munkaerőkölcs, nem megfelelő gazdálkodás).

A kálnoki református gyülekezetnek 260 tagja van. Ezek 120 családba tartoznak, amelyekből csak 30 tiszta református, a többiben egyik fél

más vallású. 2015–2018 csak egy esküvő volt, aztán idén, 2019-ben kettő. Keresztelő 2015-ben három volt, de ebből kettő kései. Sok az öreg: 55 egyháztag már nyugdíjas.

A *kőröspataki unitárius gyülekezetet* 117 család alkotja. Az egyházi földeket bérla a kebli tanács. A hívek olyan adakozók, hogy '90 óta az egyházi épületeket mind rendbehozták, az iskolát most készülnek felújítani és felállítani benne egy szövőműhelyt, ahol fiatalokat tanítánnak szőni.

A *kálnoki unitárius papnő*¹ szerint a népesedés gyarapodása elakadt. Az utóbbi években alig született gyermek.

A kérdezett nemzetisége és megélhetésének forrásai

Nemzetiség	A megélhetés forrásai										
	alkalmi, egyéb	saját termék fogyasztása	termék értékesítése	vállalkozói nyereség	hazai munkabér	külföldi jövedelem	ingatlan bérbeadása, eladása	magán-vállalk., nyugdíj	állami nyugdíj, segély	hitel, juttatás	összes válasz / %
Magyar	33	107	28	11	97	10	18	28	91	14	437
%	7,6	24,5	6,4	2,5	22,2	2,3	4,1	6,4	20,8	3,2	100
Cigány	80	12	4	4	25	12	2	2	77	30	248
%	32,3	4,8	1,6	1,6	10	4,8	0,8	0,8	31	12	100
Román	-	4	1	1	3	-	-	-	4	-	13
%	-	30,8	7,7	7,7	23,1	-	-	-	30,9	-	100
A három nemzet összesen	113	123	33	16	125	22	20	30	172	44	698
%	16,2	17,6	4,7	2,3	17,9	3,2	2,9	4,3	24,6	6,3	100

A kérdőív arra szólította fel a kérdezettet, hogy családi megélhetésüknek 3 legfontosabb forrását nevezze meg. Első forrását gyakorlatilag minden kérdezett megnevezte. A második forrást azonban már közel sem valamennyi kérdezett tudta megnevezni, hanem 340 kérdezett közül csupán 237, azaz 70%. A harmadik forrást pedig már csak 127, azaz 37%.

1 Székelykeresztúri gazdacsalád gyermeke. Otthon a szülei most is gazdálkodnak. 6 éve van itt. Azelőtt még szolgált Homoródszentpéteren.

MEGÉLHETÉS

A válaszok szerint ez három forrás körül csoportosul:

1. Passzív jövedelmek: döntően *nyugdíjak és családi segély. Járadékok*. Ezek 25%-a állami, csak 4,5%-a magánvállalati eredetű. Ide számítjuk a saját vagyonnak mint felhalmozott tartaléknak (ingatlan) a hasznosítását és felélését, ami 3%-ot jelent. Ezek együttese 32%-ot tesz ki. Mint láthatjuk, az aktív jövedelmek összessége alaposan meghaladja a passzívok 32%-os hányadát.

2. A saját termékek fogyasztása (18%), értékesítése (4%) és a vállalkozói nyereség (2,5%). Ezek részesedése együtt 24,5%.

3. A munkabér, aminek három fajtája van: a) rendszeres, hazai (18%); b) külföldről hazahozott vagy hazautalt (3%); c) alkalmi, egyéb jövedelem (napszám) 16%. A három együtt: 37%.

Ezek a források azonban nagyon egyenlőtlenül oszlanak meg a cigányok és a magyarok között.

A *cigányok* teljes megélhetésének 45%-a származik passzív forrásokból. Azoknak pedig, amelyek az első táblázatban jelennek meg, még nagyobb hányada: kereken a fele. Zöme ennek állami eredetű. Jövedelemszerkezetük tragikusan egyszerű: a szakképzetlen munka után járó és a különféle passzív jövedelmek együtt kiteszik összes forrásaiknak 80%-át, minden egyéb együtt még $\frac{1}{4}$ -et sem! Külön figyelmet követel ezek sorában a hitelek ügye, ami összes forrásaik 12%-át teszi ki.

Egy 60 év feletti „öreg” cigány: „A cigányok közt senkinek nincs földje. Még kertje sem. Nem is értenek a gazdálkodáshoz. Annak rendjét nem értik. Állatot néhányan tartanak. Lovat, szekeret kevesen, egy valaki kecskét. Itthon állandó munkája nincs senkinek, külföldön viszont vannak sokan. Ott szezon- és alkalmi munkákon.” Neki is gyermekei vannak Magyarországon, azoknak már csak két gyermeke van. Járnak haza. A jelenlegi faluvezetés velük, cigányokkal nem áll szóba. A korábbi időkben, aki akkor volt [’90 előtt – Cs. A.], az igen. Bizalmi emberük már se kijelölt, se választott nincs. Saját szervezetük semmiféle sincs.

A község önkormányzatának gazdasági felelőse: hivatali tudomása szerint a cigányoknak nincs semmi részvétele a község intézményi életében. Nincs képviselőjük a községi tanácsban, sem a katolikus plébánia presbitériumában. Nincs könyvtárunk, zenekarunk, énekkarunk,

színjátszásuk. Részvételük egyedül csak a futballcsapatban van, ahol megkülönböztetés nélkül játszanak a közülük valók is.

*Faragó István, katolikus plébános:*² a gyülekezet tagjainak túlnyomó többsége cigány. Vérükben van a rendetlenség, nem lehet őket leszoktatni róla. Igazi vallási elkötelezettségük sincs, így erről felől is befolyásolhatatlanok. Templomba nem járnak; nem kötnek egyházi házasságot, gyermekeiket nem kereszteltetik meg. Egyedül a temetkezésnél veszik igénybe az egyházi szolgálatot. Otthon ravatalozzák fel, és egész éjjel virrasztják a halottat. Ennek keretében tart gyászmisét a pap. Egész éjjel énekelnek, de nem hagyományos, hanem mindenfélét, amit innen-onnan ismernek, népszerű szórakoztató számokat is. A gyermekek részt vesznek a vallásoktatáson. Annak azonban folytatása nincs további életükben.

A mondottakat megerősíti a *rendőr őrsparancsnok*: „Nincs szerveztük, nincsenek vezetőik. Egy volt valameddig, de az lemondott [?]. Nincs köztük tekintély. Az utolsó helyhatósági választásokon a cigányok egyáltalán nem vettek részt. Szavazni sem mentek.”

A *magyarok* forrásai jóval bővebbek, de az esetek többségében nem annyival, mint képzelnénk. A magyarok között is kétségkívül nagy szerepet játszanak a passzív jövedelmek, de más megoszlásban. Állami járadékaik csak 20,8%. Magánvállalati nyugdíjaik 6,4%-ot, ingatlanok bérbeadása 4,1%-ot, s a hitelek csak 3,2%-ot tesznek ki.

Aktív jövedelmeik összetétele viszont: hazai rendszeres munkabér 22,2%. Saját termékeik fogyasztása 24,5%, értékesítésből és vállalkozásból pedig együttesen 8,9%. A külföldi jövedelmek mértéke meghökkentően csekély: még felét se (2,3%) éri el a cigányokénak.

A *románok* csekély száma folytán adataik szigorúan véve arányokban nem értékelhetők. Magas hányad a nyugdíjas (31%), és a családok csekély létszámúak, így kevés a válaszuk a táblázaton.

A házak száma: 776, ebből lakott 717, lakatlan 59 (7,6%).

2 Csak fél éve lépett itt szolgálatba. Azóta nagyjából már kiismeri magát a faluban. Előzőleg a Zsil-völgyében szolgált. Különbösen ő is háromszéki, Kovásznán született és nevelkedett.

MEZŐGAZDASÁG

Tulajdonosok száma birtokuk nagysága szerint

Tulajdonos ki- léte	terület nagysága					tulajdonos mind		föld- nélkü- liek	lehető tulaj- donos mind
	1 ha alatt	1-5 ha	5-10 ha	10-40 ha	40 ha felett	0,1- 40+ha	tulajdon os (%)		
helybéli lakos	108	32	32	33	3	208	35,9	552	760
terület (%)	51,9	15,4	15,4	15,9	1,4	100	-	-	57,5
külső személy	127	143	38	23	1	332	57,2	230	562
terület (%)	38,3	43,0	11,4	6,9	0,3	100	-	-	42,5
intézmény	10	14	3	6	7	40	6,9	82	122
terület (%)	25	35	7,5	15	17,5	100	-	-	-
összesen	245	189	73	62	11	580	100	864	1444
terület (%)	42,2	32,6	12,6	10,8	1,9	100	40,2	59,8	100

A földtulajdonosoknak csupán 36%-a helybéli lakos. A külsők nagyobb része azonban azok közül adódik, akik az utóbbi időkben költöztek el innen, de földtulajdonukat megtartották, és hazalátogatva maguk művelik, vagy hozzátartozóik, de főképp bérbe adva hasznosítják. A tömeges elköltözés, távozás a mezőgazdaságból a jobb megélhetés végett a gazdaságnak valamely egyéb ágazatába, és általában városra. Zömmel tehát a fiatalabbak, akiknek az elhelyezkedéshez sikerült megfelelő képzettséget szerezni valamilyen szakmában. Többségük a 20 év fölötti korcsoportba tartozik.

Sok tulajdonos maga már nem műveli a földjét, de többnyire igényt tart az EU által nyújtott földalapú támogatásra. Adatainkból nem tisztázható, hogy pontosan hány olyan háztartás van a községben, amelyik önellátó gazdálkodásra támaszkodik, és milyen mértékben teszi azt, tehát összességében a település megélhetésében mekkora szerep jut még a földművelésnek és az uniós támogatásoknak. A község megművelésben álló földterületének tulajdoni és megművelési szerkezete azonban erősen szétvált egymástól, művelési tekintetben erős egyesítés ment és megy végbe – jobbra nemhivatalos. Fentebb a családok megélhetésének forrásait számba vevő táblázatainkból látható, hogy a válaszadók 60 családról (50 magyar, 10 cigány és 1 román) állították, hogy saját termékük fogyasztása, illetve értékesítése számukra a megélhetés fő forrása. Emitt látjuk, hogy a saját termékét fogyasztó

cigány családoknak 1 ha alatti terület kell nyújtsa megélhetésük fő forrását, mivel ennél nagyobb birtokos köztük mintánkban csak 1 van. Megélhetésükben az erdei termékek jutnak még bizonyosan szerephez, de ezeknek sem fogyasztása, sem értékesítése mértékéről nem sikerült képet alkotnunk.

A magyarok közt a 2-20 ha közötti területen gazdálkodó családok száma 66 – az összes birtokosok fele. Ők az esélyesek arra, hogy számukra elfogadható megélhetést biztosíthat a birtokuk, ész- és korszerű gazdálkodás mellett. Ezt tekinthetnénk tehát annak a birtokméretsávnak, amelyiken egy magyar család megélhetése átlagosan kikerül.

Ennek függvényében mekkora lehet hát a szintkülönbség a két nemzetiségi csoport, a magyarok és a romák életmódja és értékvilága között? És ennek megfelelően fogyasztásuk, illetve igényeik mértékének tekintetében? Megerősíti ezt az, amit fentebb a megélhetési forrásait taglaló táblázatokban láttunk, hogy megélhetésük második forrásaként saját termékét még 64 magyar, de már csak 6 cigány jelölte, birtoktáblázatunk szerint 1 és 2 ha közöttiek. Tehát a 70, másodsorban a földjéből élő család közül úgy 20-25-nek csak 2 ha alatti birtoka van. Említést érdemel e 70 között a terméküket maguk fogyasztók és értékesítők aránya, valamint az arány eltolódása. Ugyanis akiknek megélhetésében az értékesítés másodrendű forrás, kétszer annyian vannak, mint az elsősorban ebből élők – a magyarok közt! A cigányok közt elsősorban senki nem értékesít, másodsorban azonban 4. Vagyis a másodsorban értékesítők olyan termelők, akiknek elsősorbeli forrása a saját termék fogyasztása – vagy egyéb munka – volt, de az nem emésztette fel teljes hozadékukat, hanem jutott belőle értékesítésre is. Ezek csekély csoportja képviseli a hagyományos paraszti félárutermelő életvitel maradékát a faluban, azaz akik nem tudtak felemelkedni az elsődlegesen árutermelő (farmer) gazdálkodás szintjére, vagyis megélhetésük fő forrása nem az értékesítés, hanem saját termékük fogyasztása. Ez persze mennyiségi kérdés is: termékük melyik fele nagyobb, az-e, amit kénytelenek maguk elfogyasztani, vagy az, amit piacra vihetnek, és mellette már kisebb annak az aránya, amit saját maguk fogyasztanak el.

A KERTEK

A cigányoknak általában nincs kertje, és így nincs is módjuk ellátni magukat annak termékeivel. Mintánkban csak egy cigány adott számot belsőkert-tulajdonról! Kerttulajdonost összesen 176-ot találunk. Ebből 6 román, cigány pedig egyetlenegy. Így kerttelennek viszont 164-en mutatkoznak. A cigányok valamennyien a hiányzó rovatban találhatóak – azon említett 1 kivételével. Valószínű azonban, hogy van valamennyi külső kert is a cigányok birtokában.

A kerttelenek között nemcsak cigányok, hanem magyarok is elég nagy számban vannak, 41-en, a magyar válaszadók 20%-a. Sok köztük városi kitelepülő, a lakosoknak egy polgáriasultabb életmódú csoportja, akik önellátó termelést már egyáltalán nem folytatnak. Tehát náluk a kertnélküliség nem a szűkösségnek, hanem épp ellenkezőleg: a (viszonylagos) bőséggnek az eredménye, tünete.

A GAZDÁLKODÓK FELSZERELTSÉGE. ÁLLAT ÉS GÉP

Több állata sokkal kevesebbnek van, mint földje. Szántója a megkérdezett családok 33%-ának (113 család) van, kertje 52,4%-nak (178 család). Ezzel szemben állata feleannyinak sincs: juha 60-nak, marhája már csak 30-nak. Ezeknek a számoknak csökkenő sora látványosan mutatja a gazdálkodás sorvadásának folyamatát.

Állatok összlétszáma a községben

marha	ló, szamár	juh, kecske	disznó	nagyállat	szárnyas	kutya	egyéb
966	149	3710	914	5739	1739	821	1159

Mintánkban az állattartók közül legtöbb a disznót tartó család: 97 (28,5%), utána a juh- és kecsketartó: 59 (17,4%). Lovat már csak 44 (12,9%) család tart, szarvasmarhát pedig csupán 31. Kevesebben, mint lovat! Az állati vonóerőt jelentős hányadában helyettesítették a gépek, de a ló hasznosítása a mezőgazdaságban még mindig fontos lehetőség – kivált hegyes vidéken. Összességében tehát a cigányok közt lótartó csak ugyanaz a szűk csoport, mint akiket már a lakterület, a szántóföld és kert stb. korábbi eseteiben is láttunk. Lovat még csak tartanak

valahogy, de tehenre nekik már nem telik. És ez adja a magyarázatát annak – amin korábban csodálkoztunk –, hogy a faluban többen tartanak lovat, mint tehenet! Ebből adódik a lötöbbllet!

Székeleyföldön fő jövedelemforrása volt a családi gazdaságoknak a tej. Ez volt utolsó biztonságosan értékesíthető termékük. A 2008-as világválságot követően azonban a felvásárlási árak vészesen csökkentek. Hogy az ennyire és így maradandóan lerombolta a termelési hajlandóságot, nem képzeltem. Az összes, mintánkban megkérdezett marhatartók (31 család) 1/3-a (10 család) egyáltalán nem művel földet. Ezek mivel tarthatják el állataikat? Tavasztól ősziig feltehetőleg legelőre járatják őket a községi csordával, de a téli takarmányhoz valahogy csak hozzá kell jutniuk! Ahhoz pedig föld mindenképp kell. De hol? Bérbé van adva! A béreletekről szóló kereszt táblán pontosan megjelent mind a 10, földjét maga nem művelő, de állatot tartó gazda. Nyilván a bérlők takarmánnyal és nem pénzzel fizetnek a föld után. A vélhetőleg idősebb, már kevésbé munkabíró gazdák már csak otthon foglalkoznak az állatokkal.

A disznót tartók zömét az a 67 család alkotja, akik traktor nélküliek, és 4-nél kevesebb állattal rendelkeznek. Bizonyára alapjában önellátók. Rajtuk kívül csak 5 nagyobb állományú disznót tartó gazda működik traktor nélkül. A 40 traktoros gazda közül csak 28 tart disznót; ezek között csak 1 van, aki nyilvánvalóan piaci céllal (10-nél többet tart), és még 9, aki valószínűleg szintén (5 és 10 közötti állatszámmal) ezért tart állatot. 19 csak 4-nél kevesebbet tart, tehát feltehetőleg családi fogyasztásra. A disznótartás mennyiségi adataiban ekként valamelyest elkülöníthető a hasznosítás két területe: az önellátó és a jövedelemtermelő, értékesítő szerepe.

Az állatszámban az értékesítés indítéka viszonylag magasnak tűnik (20% körül) ahhoz képest, hogy a világ- és nemzeti piacon milyen fölényre tettek szert az utóbbi 15-20 évben a nagyüzemi méretek. Aki tehát eladni akarja a disznót, az se igazán tart sokat (az egész község csak 919-et). Kialakulóban lenne a disznó (helyi) értékesítésének olyan szelete, amelyik kisüzemi méretekben rentábilisan művelhető? Akkor azt fejleszteni és integrálni kellene.

Szárnycsapat összességében 165 (48,5%) – tehát a családoknak közel fele – tart. A cigányok között mindössze 6 család tart majorságot.

Nyilván azok, akiket már láttunk, mint saját terméküket fogyasztókat. A hat között 1 van, aki nagyobb számban (16-nál többet).

A magyaroknak 74,3%-a tart szárnyasokat, jó $\frac{1}{4}$ -ük viszont nem. Márpedig közöttük a polgárosultak hányada ekkora azért nemigen lehet. Alátámasztja ezt, hogy a keveset tartók (15 család alatti) hányada is igen magas. 156 család tart szárnyas jószágot, valamennyi földje pedig csak 149-nek van, belső kertje viszont 178-nak. Ezek a számok egy nagyságrendbe sorakoznak: 160–180 család lehet, amelyik a gazdálkodásban még részt vesz valamilyen mértékben.

Juhot, de valószínűleg inkább kecskét a romák között szám szerint 4 vagy 5 tart. Még leginkább disznót tartanak: 9 cigány család, de mindegyik 4-nél kevesebbet. Lovat is tart 8 család (6,5%), ami a magyarokhoz képest nagy arány, de közöttük csak az egyetlen nagygazdának van traktora. Földjeik műveléséhez tehát kell nekik a ló, így szekerezésre-fuvarozásra ezek közül nemigen marad egy sem.

ERDŐ- ÉS LEGELŐGAZDÁLKODÁS

Az erdők és legelők foglalják el a község területének nagyobbik felét, nevezetesen 2773 hektárt, ami kerekén 60%-a a község teljes területének.

Legelők állapota, használata:

1. A község legelője kevés: ezen legel az erősen csökkent létszámú községi, naponta kijáró csorda. Kíntháló, meddő csorda már nincs. Növekszenek viszont a magántulajdonú csordák, amelyek szintén a közlegelőt használják – bérben.

2. A *közbirtokossági legelők* egy része bérbe van adva egy nem falubeli bácsnak. Ebből a bérből osztalékot kapnak a birtokossági tagok arányrészeik szerint. A helybeliek juhtartása is erősen csökkent. A falubeli bács is szintén ott legeltet.

3. A *magánerdőket* kezelő társaságnak itt a faluban megbízott ügyintézője és 150 tagja van. Ennek is vannak legelői – szintén bérbe adva.

NEM MEZŐGAZDASÁG

(Szolgáltatás, ipar, vállalkozás, munkanélküliség – valódi és látszólagos.)

A cigányok megélhetésének viszont fő természeti forrása jó ideje már az erdő, annak „szabad” használata. Hivatalos rend szerint a cigányok kedden és pénteken mehetnek oda száraz fát hozni saját használatukra.

Ehhez jegyet kell váltaniuk az Erdészeti Hivatal helybeli megbízottjánál. Viszik, de üzletelnek is vele. Gombát, erdei gyümölcsöt szednek, amikor van (előírás szerint erre is kellene jegyet váltani az erdészettől), s eladják, ahogy lehet. Épület- és ipari fa kevés akad ezekben az erdőkben. Tüzelőnek való a nagya.

FOGLALKOZTATÁS

Foglalkoztatottak száma

Foglalkozás	foglalkozás szerint (%)	foglalk. helyben lakó			foglalk. helyben dolgozó			foglalkozás szerint (%)
		lakó mind	ingázó	itt/itt	ingázó	dolg. mind		
szellemi	4,3	12	-	12	23	35	14,6	
adminisztrátor	7,1	20	-	20	6	26	10,9	
szakmunkás	17,4	49	22	27	-	27	11,3	
fizikai munkára alkalmazott	53,2	150	50	100	-	100	41,8	
alkalmi munkás	18,1	51	-	51	-	51	21,3	
összesen	100	282	72	210	29	239	100	
helysz. szerint (%)	-	100	25,5	74,5	87,9	12,1	100	-

A község teljes foglalkoztatásra alkalmas (aktív) lakossága helyben nem mind jut munkához. A községben lakó összes foglalkoztatottnak $\frac{1}{4}$ -e rendszeresen más településre jár el dolgozni (ingázók). A községben nem mezőgazdasági vállalkozás alig van. A községi kimutatás 48-at összegez, de ezeknek $\frac{3}{4}$ -e szellemi szolgáltató: pap, tanító, orvos stb. A többiek anyagi szolgáltatók: élelmiszer- és vegyesbolt, kőműves, víz-, gáz-, villany-, autó- stb. szerelő. Nem mezőgazdasági termelővállalat egy sincs. A foglalkoztatás zöme annyi, amennyi munka ezeknek a nagyobb gazdaságoknak kell. Eszerint a lakó népességnek szerény $\frac{1}{4}$ -e vesz részt a község össztermékének előállításában. A bejelentetlenül foglalkoztatottak száma valószínűleg jóval magasabb az itt számításba vettnél is.

Családjuk dolgozó tagjainak munkaviszonyát illetően a magyar kérdezettek 45%-a nem adott választ. A cigány kérdezetteknek viszont csak 27%-a adott, és nem adott 73%.

ÉRTÉKESÍTÉS

A mezőgazdasági eredetű termékek hasznosításának két módját – közvetlen fogyasztását és értékesítését –, mint a megélhetés forrásait, kérdéseinkben igyekeztünk egymástól világosan megkülönböztetni. A termény- és eszközállomány adatainkban világosan kettéválik: a mezei-szántóföldi és a háztáji-kerti. Az előbbieket, a szántóföldi termények előállításával és nagyállatok tartásával foglalkozók kisebb létszámokban vannak (a válaszadók 26 – 15 – 11%-a). A kertet és kisállatot tartók jelentős része viszont már csak mellékfoglalkozásként végzi ezt, de ők többen vannak, szám szerint 116-an az egykori gazdacsaládokból. A forgalmazott saját és idegen termékek között van átfedés, ennek mértéke azonban nem túl jelentős. A háznál való értékesítők aránylag nagy létszáma (78) magában foglalja az állati termékek értékesítőit. A faluban van tehéntejbegyűjtő állomás. Ez szerződéssel veszi át a gazdától napi fejésük eredményét, szám szerint 31 gazdától. Közülük 20-nak 10-nél kevesebb állata, 10-nek viszont annál több van. Fejőgép birtoklásáról szintén 10 gazda nyilatkozott – bizonyára ugyanazok. Szóval fel kell tételeznünk, hogy legalább 25 gazda értékesíti tejt nap rendszerességgel. Ez azonban még messze van a táblázatban szereplő 78-tól (a megélhetés forrásait felsorakoztató 3 táblázatunk együtt csak 33 saját termékértékesítőről tud). A 60 juhtartó gazda között is kell legyenek, akik túrót, bárányt, gyapjút értékesítenek, ha nem is valamennyien. Disznót, majorságot, tojást is láttunk a fentiekben, s ezek még mindig csak az állati termékek.

KÖLCSÖNÖK IGÉNYBEVÉTELE ÉS FELHASZNÁLÁSA

Magyar válaszadóink családjai kizárólag banktól vesznek fel kölcsönt. Azt is mindössze 9%-uk. Eszerint pénzügyi mozgékonyaságuk igen alacsony.

Román kérdezettjeinkkel lényegében ugyanez a helyzet, csak az ő csoportjuk kis létszáma folytán az egyetlen hitelfelvevő egymaga képviseli összességük 14%-át.

A cigány hitelfelvevők viszont emezeknek sokszorosát, összességük 60%-át teszik ki, és a hitelforrások minden kérdezett válfajával élnek. Legtöbben kapnak rokontól, szomszédtól. Ezen a létszámon belül nem tudunk különbséget tenni a kölcsönök összege szerint, s így nem

mutatkozik számunkra különbség a családok mindennapi, egymást kölcsönösen kiegészítő és a nagyobb összegű, netán uzsorakamattal terhelt, közösségen belüli élősdiség között. A telep beltenyészetű: mindenki szomszéd vagy rokon! Tehát ha van uzsorás, akkor az is.

Bolti hitelforrásból is merít 12%. Hogy ennek a hitelnek milyen feltételeket szab a kínálója, nem tudjuk. Meglepő viszont a bankkölcsön magas aránya. Nem az, hogy kéri, hanem hogy van, aki adja! A megélhetés költségeit bemutató táblázat szerint a banki hitelt felvevő romák közül csak egy család fordítja ezt a pénzt gazdasága fejlesztésére.

A magyarok bankikölcsön-felhasználása megfelelhet a bankok elvárásainak: szűk felét háztartási és gazdasági felszerelésre adták, ugyanannyit ingatlan és nagy eszköz vásárlására, és csak egyet utazásra. Ezek nagy többségében ott a megtérülés és fejlődés esélye, és bizonyára ingatlanfedezetük is van a visszatérítésre. Ezzel szemben a cigányok hitelfelhasználásának döntő része (81,4%) a napi megélhetést szolgálja (plusz családi ünnep és „egyéb” = 2,8%), tehát megtérülést nem garantál, gyarapodást nem szolgál. Mennyisége jól közelíti a rokontól, szomszédától, bolttól, mástól származó hitelek együttes esetszámát.

A bank által hitelezettek bizonyára megfelelő nagyságú jövedelemmel, illetve ingatlanfedezettel rendelkeznek, és ezekkel megfelelő garanciákat nyújtanak. Ők a cigányságnak az a 10% körüli töredéke, akik képesek voltak kiemelkedni a reménytelen nyomorúságból.

A pénzköltéseket ábrázoló táblázatainkon igen kevesen voltak a pénzüket gyűjtők: aki elsősorban erre fordítja a pénzét, olyan csak 1, és pedig cigány, majd a harmadsorban 2 magyar és még 1 cigány.

CSALÁDI ÉS HÁZI MUNKÁK

A családban végzett munkák megosztásában a hagyománynak még nagy szerepe van. Az ilyen munkák 60%-a közvetlen háztartási tevékenység, a nők ebben végzik összes munkáik $\frac{3}{4}$ -ét. A nemzetiségi különbségek ezen a téren is igen nagyok. Az egyszerű háztartási munka a cigányok összes családi tevékenységének $\frac{3}{4}$ részét (74%) foglalja le, míg a magyarokénak csak felét (51%). Ebben a férfiak $\frac{1}{4}$ -e vesz részt, a nőknek pedig $\frac{3}{4}$ -e. Hozzájárul ehhez az erdei termékek gyűjtése (kizárólag cigányok részvételével: 10%; zömmel férfiak hordanak tüzelőt az erdőről). A cigány családok sokkal nagyobb létszámúak, háztartásaik felszereltsége pedig sokkal gyengébb.

Hasonló méretű, de fordított előjelű különbséget találunk a családi gazdaságban végzett munkákat illetően: a magyarok munkáinak 41%-át foglalja le ez, míg a cigányokénak mindössze 10%-át, szám szerint 11 válaszadóét. Ezekre ráismerhetünk: a cigányság közül annak a kiemelkedett kisebbségnek tagjai kell legyenek, akiknek földje, állatai, gazdasági eszközei vannak, s ehhez munkájukat is hozzá kell tenniük.

A két nemzetből (magyarok és romák) együtt az összes férfi 41%-a, a nőknek 21%-a fordítja erre otthoni munkáját, tehát a községben az otthon végzett összes munkának alig 1/3-a kerül csak bele az élelemtermelésbe. A hajdani paraszti életvitelhez képest ez megfelel annak a zsugorodásnak, ami az állatállomány csökkenésével jár. Szellemi, helyesebben nem fizikai munka nagyon kevés, mindössze 5,5%-a az összes családi munkának, és csak magyarok végeznek ilyent. A cigányok 3,6%-a válaszuk szerint nem végez semmilyen házi munkát, a megkérdezettek 10%-a pedig nem adott választ az otthoni munka megosztásának kérdésére. Vélhetőleg mert nem vesz részt a házi tevékenységben, vagy házon kívüli munkája mellett erre nem jut ideje, esetleg öregség, betegség folytán ereje. Ezek közül 3 nő és 14 férfi.³

Zavarbaejtő, hogy a magyarok közül is 4,3% nem adott választ. Az ő esetükben sokkal inkább az életmód lehet az oka annak, hogy tőlük a családi háztartási munka nem igényel semennyi időt – például fiatal házassoknál, akik mind a ketten munkába járnak. A magyarok jóval kevesebb munkát végeznek a háztartásban (51%, többségükben nők), és sokkal többet saját gazdaságaikban (41%, többségükben férfiak). A maradék 8% eszközkészítésre és a már említett saját vállalkozásokra fordítja munkáját.

A felmérésekben mindkét nemzetiségnél több nő vett részt, mint férfi. Bizonyára azért, mert a férfiak munkában, távol lévén, többségben nők fogadták a felmérőket.

SZABADIDŐ

A kérdezettek többsége bőséges szabadidőről számol be. Cigányoknak-magyaroknak egyaránt $\frac{3}{4}$ -e. A megkérdezettek fele legalább napi több szabad órával rendelkezik, további $\frac{1}{4}$ -ük naponta csak kevéssel, de hétvégén többel. Mégis a cigányoknak jut több, hiszen kisebb

3 4-nek pedig a feldolgozó program nem tudja megadni a nemét.

részüknek van munkahelye, állása. A munkával túlterhelt asszonyok többsége viszont cigány $\frac{2}{3}$ - $\frac{1}{3}$ arányban.

A szabadidő eltöltésének súlypontját egyértelműen a tömegkommunikációs eszközök használata adja, 37,5% körül mindhárom nemzetiségnél. A második tevékenységekör a pihenés-lustálkodás (21,3%) mindkét nemzetiségnél.

Egyenlőtlen eloszlású viszont a „látogat, telefonál, beszélget” rovat szerinti – tehát a személyes érintkezésben folytatott – időtöltés. Ebben a cigányoknak 23,4%-a vesz részt, míg a magyaroknak csak 9%-a (románoké hasonló). Fordított eloszlású egyenlenség mutatkozik az olvasás körül. Ebben a magyarok 20%-a, a cigányoknak viszont csak 4%-a vesz részt. Az iskola tanárai szerint a cigányok többsége virtuális analfabéta. Azok számára pedig mint időtöltés nem jöhet szóba az olvasás. Kommunikációs igényeik viszont mutatkoznak a vizuális-akusztikus eszközök használatában.

SPORT

Az új sportpálya kezelője szerint: „A falubeli »módos« emberek segítsége sem lenne elég, mert ahhoz, hogy egy csapat eredményt érjen el, komoly, nagy pénzek kellene. Szükség lenne 3-4 emberre, akik törődnének ezzel. Más falvakban az önkormányzat támogatja a sportot.” Ő azzal a néhány gyermekkel foglalkozik, akik bejárnak a pályára, de azok sem jönnek rendszeresen. „Az iskola szervez programokat (focibajnokság, tornaverseny stb.) Itt a pályán a cigánygyerekek együtt játszanak a magyarokkal.”

OTTHONA ÉS ANYAGI KÖRNYEZETE

Az egyértelmű, hogy minél nagyobb létszámú a család, viszonylagosan annál kevesebb az egy személyre jutó bútortartás. Magyarok közt egy válasz sem hiányzik, tehát egy sincs, akinek ne lenne valami saját bútora, és 87%-nak van mindháromféle. Viszont a cigányok 21%-ának nincs jegyzett válasza – feltehetőleg hiányzik bármi saját bútora. Magyar nincs, akinek csak ágya lenne vagy ágya-asztala, a cigányok közt ilyen 11% van. Szekrényrel viszont fordított a helyzet: a magyarok közt 9%-nak van csak szekrénye, a cigányok közt viszont egynek sincs. A magyarázat kézenfekvő: szekrény annak kell, akinek holmija – elsősorban ruhaféléje – van, amit benne tartson.

A VÁLASZADÓK TESTI ÁLLAPOTA ÉS EMBERI KÖRNYEZETE

Válaszadóink életkori összetétele súlyosan aránytalan. A cigányoknak 50 év alatti 86%-a, a magyaroknak csak 39%-a. Ebben nem csupán az egészségi állapot a meghatározó, hanem a szaporodási ütem is jelentős mértékben hozzájárul. Így az 51–80 év közöttiek a cigányok közt csak 14%-ban vannak, a magyarok közt viszont 52%-ban – szinte négyszer annyian (!). Ezen felüli korban cigány már egy sincs, magyar viszont még 19 (9%). A legelső korcsoportban hatszorosa a cigányok százalékaránya. Átlagéletkoruk tehát sokkal rövidebb a magyarokénál, ezért egészségi állapotukról adott önjellemzéseiket ennek tükrében kell értelmeznünk. Feltehető, hogy a cigány fiatalok inkább voltak otthon munkaidőben, mivel foglalkoztatottságuk jóval alacsonyabb, mint a magyaroké, a foglalkoztatás viszont az életkorral fordítottan arányos, tehát az öregek nagyobb mértékben kellett legyenek otthon – ha voltak! Ha azonban nem mutatkoztak, úgy nem is voltak, azaz halandóságuk iktatta ki őket. A cigány nők jóval többet szülnek, mint a magyarok és a románok, és ráadásul – láttuk – sokkal rosszabbul táplálkoznak. Ezzel arányos a betegesedésük, ami a férfiaknál 35,6%. Róluk az tudható, hogy féktelenül alkoholizálnak, ami jelentős rizikófaktor. Elsősorban a cigányok körében, de valamennyire bizony a magyarok között is, a szegényebbeknél. Fokozza ezt a folyamatot az, amiről a község orvosnője beszélt, hogy a cigány férfiak nem járnak orvoshoz. És nem azért, mert nem betegek. Betegségeiket otthon kezelik hagyományos házi szereikkel. Fő bajuk az alkoholizmus és annak következményei. A nők terhességük kapcsán a megszületett gyermekükkel kötelező módon orvoshoz kell forduljanak.

A községi orvosnő véleménye szerint:⁴ „A cigányság egészségi állapotának problémáit szegénységüknél is nagyobb mértékben okozza műveletlenségük. Gyermekük alutápláltak, de nem annyira az étkezések hiányától, mint a rosszul választott és készített táplálékoktól, a silány anyagszerektől és attól, hogy az asszonyok nem tudnak rendesen főzni és célszerűen táplálkozni. E téren vannak azonban meglehetősen különbségek a családok életmódjában, mégpedig döntően aszerint, hogy a szülők jártak-e iskolába, vagy sem.” Becslése szerint fele-fele

4 Neve: Szabó Magda. Csak korán reggel tudott fogadni rendelőjében, de akkor készségesen.

arányban vannak azok, akik törődnek egészségükkel, és azok, akik nem. „Orvoshoz inkább a nők járnak; főképp a terhesség és a gyermekek betegségei kapcsán. A cigány gyermekek fejlődésükben átlagosan 5-6 évvel vannak elmaradva magyar és román kortársaiktól.

ÖNMEGÍTÉLÉS ÉS ILLESZKEDÉS A KÖZÖSSÉGBE

A kérdezettek közt akad valamennyi hajlam az önkritikára – legalábbis a vélekedés szintjén –, 12%-uk kibújik a végletes jó-rossz minősítés alól az „egyik se” semleges zónájába. Egy van, aki elszántan szembehelyezkedik a közösségi normával, és magát rossznak nyilvánítja. A többiek alávetik magukat a normáknak, és jónak kívánnak mutatkozni.

A hozzuk tartozókat, velük együtt élőket kedvezőbben ítélik meg (5,3%), a külön élőket hajszállal szigorúbban (9%), de kifejezetten rossznak csak keveset, 1% körül ítélnék. Mennyi ebben az őszinte vélekedés? És mennyi az óvatosság?

A felekezetek között csak halvány különbségek mutatkoznak. Az unitáriusok 6%-kal nagyobb arányban merik magukat jónak látni a többi magyarnál, amit vélhetünk a polgáriasultabb vallási nézetek megnyilvánulásának.

Figyelemre méltó: a románok és a magyar romák valamennyien jónak ítélték magukat. A megkérdezetteknél a szeretet erős 2/3 arányban felülmúlja az 1/3 semlegességeket: 96,7%.

A PARANCS

Nagyanyámnak kedves mondókája volt, amit épülésünkre néha el-elmondott:

„Úr vagyok én mindenkor, ha koplalok is frustukkor.

Délebédet nem eszem, este pedig lefekszem.

Nem parancsol senki nekem, én se senkinek,

de azért menyek, ahova küdenek.”

Legtöbbször azok vannak, akik maguk is parancsolnak ugyan, de számukra is van, akinek engedelmeskedniük kell, tehát valamifajta hierarchiába besorolva élnek. Ők adják az összesség bő 1/3-át. Ennek megfelelően viszont legkevesebben vannak a teljesen függetlenek, akik nem kell engedelmeskedjenek, ellenben van, aki(k)nek parancsoljanak (14%). Kétszer ennyien vannak azok, akik nem parancsolnak, és nekik

sem parancsol senki (28%), ők, mondhatjuk, kívül élnek – de legalábbis kívül érzik magukat – a társadalmi hierarchián. Legalul pedig azok vannak, akik felett valakik rendelkeznek, ők maguk pedig nem parancsolnak senkinek sem. Ezek az összesség 1/4-ét teszik ki. Egészében véve válaszadóink többsége (58%) valamiféle függő helyzetben él, abban a tudatban, hogy engedelmisséggel tartozik valakinek. Ennek a csoportnak kisebb fele azonban maga is rendelkezik valaki vagy valakik felett.

Az egzisztenciális függőség az élet két nagy mezőnyében szerveződik: a jövedelemszerző munkában és a családban. Sem itt, sem ott nem szükségképpen jár a parancsadás és az annak való engedelmisség nyersséggel. Ahol van gyermek, ott többnyire mindenütt vannak parancsolók. Működhet azonban kölcsönösség és megegyezés alapján is, az egyének természetadta önrendelkezésének elfogadásával és tiszteletben tartásával az együttműködésben. Jelen társadalmunkban ez utóbbi azonban ritkább, kevesebb.

A magyarok és románok közt az *igen* és a *nem* válaszok fele-fele arányban vannak (a románok esetében a páratlan és kicsiny 7-et nem lehet egész számokba pontosan felezni, márpedig ennyien vannak mintánkban). A függőség helyzetének, illetve élményének azonban ez a mértéke is elég nagy.

MUNKAKEDV

A községbeliek több mint felének (57%) kedve ellenére kell végeznie a munkáját. Az egykori saját tulajdonban kedvvel végzett paraszti munkát jelentős mértékben felváltotta a lélekölő robot, már csak igen kevesen élnek meg saját gazdaságukból, többnyire idegen tulajdonban dolgoznak. Erejük felett jóval kevesebben vannak terhelve, mint kedvük ellenére. Határozott igent erre a válaszadónak csak $\frac{1}{3}$ -a mondott. Kőröspatakon (hajszálnyit kerekítve) 60% a kedvetlen – cigány, magyar együtt. Külön a cigányok 65%-a dolgozik kedvetlenül, de az bizony meglepő, hogy a magyarok együtt 56%-ának és a kálnokiak 52%-ának kedvetlenül kell dolgoznia. Ekkora a feszültség a meglévő munkájuk és aközött, amit kívánnának maguknak? A kálnokiaknak csak szűk 30%-a ítélte ereje felettinek a munkáját.

A cigányoknak csupán bő $\frac{1}{3}$ -a nem kényszerül kedve ellenére tenni, a magyarok közül viszont 8%-kal több van ilyen kedvező helyzetben.

A községben végzett munkák fele része keserves, erőfeletti. Az összesség nemzetiség szerinti megoszlása is legalább olyan éles itt, mint a kedv terén: a magyaroknak „csak” 27%-a kényszerül rendszeresen ereje és kitartása felett teljesíteni, míg a cigányoknak 47%-a.

HARAG ÉS ELLENSÉGES VISZONY

Cigányok közt az egyharmadot közelíti a haragban élők hányada, magyarok közt ennek csak fele, tehát egyhatod. A szűkösség – gondolom – elégséges okát adja ennek. Nem csak mint jelenlegi helyzet, hanem tartós, történelmi adottságképpen az etnikai alkatba beépülve. Érdekes, a kisszámú román válaszadók körében is a cigányokét közelítő arányt találunk. Fakadhat a helyileg kisebbségi helyzetükből? Kőröspatakon pedig a haragban élők aránya jó háromszorosa a Kálnokon mutatkoznak. Elgondolkoztató. A kőröspataki magyarok közt tehát három és félszer annyi a harag, mint a kálnokiak közt. Mi lehet ennek az oka? Netán épp a cigányok jelenléte, az azokkal való feszültségek?

A rendőrség vezetője, Iancu Corvin tapasztalata szerint: „A szegényebb magyarok is nap mint nap járnak a kocsmába. Köztük olyanok is, akiknek volt már jobb dolga, de abból lecsúsztak.” Bűnözés elsősorban a cigányok közt adódik, munkája nagyrésze velük van a köztük gyakran előforduló erőszakosság miatt. Alig lehet féken tartani őket. Javulás 15 éve – mióta itt van – semmi. Egy-kettő ha ki tudott emelkedni közülük, és próbál előrelépni. A nem cigány bűnesetek elkövetői is elsősorban a szegények, de ezek az esetek különfélék, nem közösségi fogantatásúak.

ELÉGEDETTSÉG ÉS ÁLOM

A cigányok 27%-a „nagyon elégedetlen”. A helyzetüket elviselhetetlennek minősítőkkal együtt ez közel $\frac{1}{3}$ -ukat teszi ki. Ezzel szemben a magyarok fele teljesen elégedett helyzetével, és csupán 45%-uk „nem teljesen elégedett”. Két csoportjuk együtt 96%! A nem teljesen elégedettek csoportjában közelítőleg ugyanolyan arányban vannak a cigányok is (42%), mint a magyarok. Ez pedig az ő közösségükön belül lévő különbségekre mutat rá. Elvárásaiknak, igényeiknek jelentősen kell különbözniük. Csak így válik valamelyest érthetővé, hogy a cigányok $\frac{1}{5}$ -e azt nyilatkozta, hogy körülményeivel teljesen elégedett. Ugyanakkor ugyanannak a cigány közösségnek a tagjai az a 27% is, amelyik helyzetével „nagyon elégedetlen”.

Érdekes, hogy a katolikusok és a reformátusok kevesebbet álmodnak, mint az unitáriusok, s még kevesebbet, mint a más felekezetűek, azaz döntően az ortodoxok. De amikor álmodnak, jóval inkább szomorút vagy rémségeset, mint szépet. Ezzel szemben az ortodoxok közt egy sincs, aki rosszat álmodnék. A részleteket egybevetve: legkomorabb álmodók a reformátusok, s talán egy boldogabb álmovilággal élnek az ortodoxok. Az összes válasz $\frac{1}{4}$ -ét adják, akik határozottabban vállalják álmaik minősítését.

Mindkét nemzetiségben vannak nem álmodók, a magyarok közt azonban 2-szer annyi, mint a cigányok között! A „butaságokat” álmodók közt éppenséggel 3-szor annyi a magyar. Szépet álmodó viszont a magyarok közt csak feleannyi.

Nehéz megfogalmazni, hogy ami árnyalati különbségnek tűnik, az mutat valami jelentősebbre: a cigányok álma szép vagy rémes – az efféléknek $\frac{2}{3}$ -át álmodják ők! A magyarok szomorút álmodnak 4-szeresen és butaságokat 3-szorosan. Ezt az arányt úgy értelmezem, hogy egy közös fejlődésfolyamatnak, a polgári átalakulásnak különböző szakaszait jeleníti meg. Ennek a folyamatnak során az ember (az egyén és az őt magában foglaló közösség) átalakul, még az álmai, sőt álommechanizmusa is.

A VÁRT JÖVŐ, TERVEZETT ÉS SZÁNDÉKOZOTT FOLYTATÁS

A kérdezettek 97%-ának van valami elképzelése az élet folytatódásának mikéntjéről. Mindhárom nemzetiség tagjai a homályosabb elképzeléseket részesítik előnyben. A cigányok és románok közül senki (!) nem használta a konkrétabb válaszok bármelyikét is. Döntő többségük tulajdonképpen változatlan jövőre számít, a cigányok és románok 60% körüli mértékben, a magyaroknak csupán 35%-a.

A magyarok közül viszont – érdekesen – 13% számít határozott változásokra. A magyarok jóval bizakodóbbak, mint a cigányok és a románok. „Jobb lesz”: magyar 38%, cigány 16%, román 14%. „Rosszabb lesz”: magyar 21%, cigány 25%, román 29%, holott a román válaszadók anyagi körülményei sokkal kedvezőbbek, és hasonlóképpen beágyazottságuk a helyi társadalom egészbe. A románok hajszállal mégis sötétebben látnak. Akárcsak a fentebb említett álomlátásokban, ahol ugyanez mutatkozott.

A megkérdezettek $\frac{1}{3}$ -a nem válaszolt, valószínűleg a passzív jövedelmek élvezői: a leendő és aktív nyugdíjasok. Nekik az „egyéb” rovatot szántuk válaszlehetőségként. Az a rovat azonban összesen csak a válaszadók 12,3%-át tartalmazza (nemzeti megoszlása: magyar 17%, cigány 5%), holott a „megélhetés forrásai” táblázatán a segélyezettek több mint 40%-kal vannak jelen! Ezek zöme jól fizetett munkához szeretne jutni (14%) – valószínűleg nyugdíja helyett, esetleg mellett. A válaszadók abszolút többsége jól fizetett munkából kíván megélni (63%): a magyaroknak szűk fele, a cigányoknak 86%-a. Ezeknek azonban jelenleg csupán szűk 40%-a él most is rendszeres hazai bér munkából. Ők biztonságosabb és jobban fizetett munkához szeretnének jutni. Még olyan is van 3, aki jelenleg vállalkozásból él, azonban inkább szeretne valami biztos jövedelmet, még önállósága feladásának árán is!

Gazdálkodásból megélni a válaszadóknak mindössze 10%-a szeretne. Ezek felének volt eddig is fő megélhetési forrása a gazdálkodás. Válaszadóink 19%-a megélhetésének viszont jelenleg a gazdálkodás a fő forrása. A magyar válaszadóknak ők csupán 12%-át teszik ki. Ehhez képest meglepő, hogy a cigányok körében is van 7% gazdálkodásra készülő, tehát bő fele a magyaroknak, holott közöttük földdel alig néhányan rendelkeznek. A vállalkozás jövőbeni vonzereje ugyanakkora, mint a gazdálkodásé. Nemzetiségi megoszlás szerint viszont a magyarok körében valamicskével nagyobb: 15%, ezzel szemben cigány csupán 2, román pedig egy se. Csatlakozik ehhez a kereskedelemre készülő 2 magyar és 1 román.

A szellemi foglalkozást végezni kívánók aránya 4,4%, de azok is valamennyien magyarok. A válaszadóknak – és azon belül minden iskolázottsági csoportnak – döntő többsége (62,3%) jól fizető munkából kíván megélni. Meglepetés ezek után, hogy a felsőfokú végzettségűeknek is $\frac{3}{4}$ -e jól fizetett munkát igényel, és csak 2 van (17%) közülük, aki vállalkozni készül. Egyéb önálló és szellemi tevékenységből megélni azonban egy se! Legmozgékonyabbak és önállóságra törekvők a liceumot végzettek. Ők jelen vannak valamennyi foglalkozási körben, tehát képzettségük a legrugalmasabb, legátfogóbb érvényű.

Úgy összegezhethetők a fentiek, hogy az emelkedő átrétegződésre nagyon csekély a spontán hajlandóság. A tényleges emelkedéshez, az elmaradás leküzdéséhez ez igen kevés.

JELENLÉGI OKTATÁS A KÖZSÉGBEN ÉS AZ ABBAN MUTATKOZÓ KILÁTÁSOK

A válaszadók 20%-a készül valamit tanulni, a magyarok és a cigányok körében egyaránt, ámbár erősen különböző oktatásformákban. Sok ez, vagy kevés, de világosan a továbblépés szándékát tanúsítja. Ebből a húsz százalékból legtöbben (42%) szakmát készülnek tanulni, ezeknek háromnegyede cigány és egynegyede magyar. A nagyság szerinti második csoport (28%) nyelvet készül tanulni, ezek nemzetiségi aránya nagyjából fordítottja az előzőnek: közel 80%-uk magyar, és bő 10-10% cigány és román. A következő a felsőoktatásba készülő csoportja 14%-kal. A cigányok két kivételtől eltekintve valamennyien szakmát szándékoznak tanulni. Meglévő iskolázottságuk (emlékezzünk: általában 10 osztály alatti) legfeljebb a líceumot (gimnáziumot) tenné még lehetővé, oda a magyarok is kevésbé szánják magukat. Miért? Leginkább azért, mivel a líceumi érettségi ma már nem nyújt befejező képesítést, hanem csak továbbhaladási lehetőséget a felső- és felső-középfokú oktatásba.

A nyolcosztályos állami általános iskola igazgatónője szerint a cigány gyermekek oktatását a jelenlegi módszerekkel eredménytelennek látja, és kilátástalannak tartja. Javaslatomra, hogy a vizsgálat keretében írassunk válaszadó dolgozatokat a gyermekekkel, azt veti közbe, hogy a cigány gyermekekkel nem lehet dolgozatot íratni, mert írásban nem képesek közölni, nem tudják kifejezni magukat. Írni is alig, vagy éppenséggel semennyire sem tudnak. Az anyák törődnek a gyermekekkel, eljönnek szülői értekezletre. Őket inkább lehet mozgósítani, mint a férfiakat.

Az állami iskola egyik tanárnője tapasztalata szerint egy alacsony szintet elérnek a cigányok, s aztán nem mennek tovább. A cigány gyermekeknek kitartásuk, igazi érdeklődésük a tanulnivaló iránt nincs. A romák igénytelenek, máról holnapra élnek. Sokkal több támogatást kapnak, mint a magyarok. Annak annyi haszna van, hogy nem járnak lopni [?], de másfelől odahat, hogy aztán dolgozni még jó pénzért sem mennek.

A magyarok közül, aki teheti, inkább Szentgyörgyön járattja iskolába a gyereket. Akik a magyarok közül mégis itt járnak iskolába, azokhoz képest a cigány gyermekek átlag két évvel le vannak maradva. Nincs

kialakulva a gondolkodásra való képességük. Alakoskodni tudnak. Ha kérdéseket tesznek fel nekik, úgy tesznek, mintha gondolkoznának. Megjártsszák, de közben nem figyelnek, nem is foglalkoznak vele, semmi eredményre nem jutnak. A szülők nem tudják segíteni gyermeküket a tanulásban, pedig szeretik gyermekeiket, áldozatot hozni is képesek értük. Mostanság az életbe kilépő cigánygyermek azért mégiscsak jobban átgondolja, hogyan alakítsa az életét. Ezek már nem szülnek 14 évesen. Az iskola őket is elvitte farsangra, kirándulásra, múzeumot nézni...

A Máltai Szeretetszolgálat délutáni gyermekfoglalkoztatás-programjának⁵ a vezetője mondta el, hogy 85 gyermeket foglalkoztatnak. A foglalkozások tárgykörei: asztalosság, szövés, díszítő eljárások (festés, faragás, hímzés), zene, tánc, ének, lovaglás és lovastorna. Minden gyermek lovagolhat (póni- és háttaslovakon). A foglalkozások irányítását 10 alkalmazott végzi. A foglalkozások egy része az iskolában folyik, ottani tanerők irányításával. Ezt a munkájukat a Máltai Szeretetszolgálat fizeti, és az igazgatónő szervezi. Eddigi tapasztalataik szerint ezeken a foglalkozásokon való részvételnek a gyermekek személyiségére, illetve munkaképességére van valamelyes hatása, de elég csekély.

A Református Diakónia Egyesület délutáni iskolásgyermek-foglalkoztató csoportja főképp felügyeletet és uzsonnát biztosít résztvevői számára.

A tanítónő szerint, aki Komollón lakik, Komollón nincs cigány negyed. A cigányok bent laknak imitt-amott a faluban. Kereskedtek, és abból van olyan jövedelmük, hogy rendre megvásárolták az üresedő házakat. Keveset vannak azonban itthon. Autójuk van, azzal járnak az országot-világot. Földet nem művelnek, de jól élnek. Gyermekek már csak módjával van, s azokat útjaikra hordják magukkal.

MIÉRT MARAD MINDEZ A TÁMOGATÁS ÉS IGYEKEZET MÉGIS MEDDŐ?

A cigány gyermekek szocializációjának (magyarul: társadalmi beépülésfolyamatának) alapja marad a saját családja és közvetlen környezete. Az abban előforduló személyekben, életmódban, anyagi és

5 Kezdeményezője és működtető vezetője gróf Kálnoky Tibor (titkára Székely Róbert). A foglalkozások nagyrészt a gróf birtokának területén és épületeiben folynak.

szellemi körülményekben kapja a mintákat öntudata, érték- és célrendszere kialakulásához. Ezeket az alapmintákat alkalmazza és követi. Önmeghatározása és látóköre ezekhez tapad, és onnan csak igen nehezen leválasztható.

KÖZÖSSÉG, OTTHON ÉS HAZA

A megkérdezettek 93%-a itt helyben szeretne továbbra is élni, vagyis nem törekszik felolvadni az egyre nagyobb városi tömörülésekben, hanem szeretne megmaradni helyi kisközösségében, fenntartani azt, és benne helyet kapni a maga számára.

A bomlás felső szintjén azok mozdultak, akik képesek voltak átlépni és beilleszkedni az új rendbe: városra költözni, kivándorolni, de akár helyben megmaradva is áthelyezni tevékenységük súlypontját az áru és piac övezetébe.

A változások azonban nem kizárólag a régi viszonyok bomlásában és leépülésében nyilvánulnak meg, vannak jelek épülési folyamatokra is. Ezek teherbírását és alakulásának terjedelmét-tartalmát gondosan számba kellene venni és népszerűsíteni. A bontakozó új társadalomszerkezet új feladatokat szab, és azokba átsorakozik az itt lévő emberállomány, már aki talál benne helyet magának.

A tőkés rend Romániában sem tudott, nem tudhatott eleven életre kelni. Az államszocializmus alatt Sepsiszentgyörgy lakossága bár a 60-as évektől a 90-es fordulatig bő háromszorosára duzzadt, de a tőke nemigen jött ide, hogy foglalkoztassa az itt élőket.

Az új hatalom viszont a bérmunka nélkül maradottakkal nem tudott mit kezdeni. Jobb híján először a mezőgazdaságban csinált helyet nekik, és oda irányította vissza őket (reruralizáció), aztán megtalálta a csavarosabb utat – külföldre.

A FALU ÚJRATAGOLÓDÁSÁNAK FOLYAMATA

A visszaosztott földeken a feltámasztott kisparaszti gazdálkodás sorvadozik a világgazdaság félig nyitott versenymezéjében. Versenyképtelen. A kisparaszti gazdálkodással együtt apadt az ő termékeiknek a helyi, kisüzemi feldolgozása. Ezt kellő hatásfokkal időben kihasználni és megújítani lehetetlen. A kisárutermelők elhullása a piaci versenyben megnyitotta a terepet a nagyobbak számára. Ennek útja a nyers magántulajdoni viszonyok közepette a 15-20 hektárnál nagyobb gazda-

ságok növekedése lett. Nekik van csak valamelyes módjuk nemcsak beszerezni és elsajátítani a korszerű agrotechnikát, hanem vásárlással vagy bérletekkel birtokukat is növelni. Az 1-5 hektáros birtokosoknak viszont sokkal nagyobb része – Kőröspatakon vizsgálatunk szerint 82%-a – nem lakik már helyben. Az eltávozott birtokosoknak legnépesebb csoportja ez, összességüknek 43%-a. Az 1 ha alattiak, bár szintén sokan, de csak 54%-ban, kevesebben költöztek el. Ezek az itthon maradók és hazatelepültek jelentik ma a falu gerincét. Az ő földjük nem elég a megélhetéshez, tehát pótló jövedelemforrás után kellett nézniük.

Elsősorban a ház és a ház körüli kert, de többnyire a darabka szántó is megmaradt. A legkisebb létalap, amelyik már kiegészítésre szorul. Ezek csak „mellesleg” gazdálkodnak, képtelenek a piaci „új világban” kizárólag földvagyonukból megélni. A község földterülete ahhoz nem elég, hogy pusztá megművelése a község teljes lakosságának kellő foglalkoztatást, munkaerejük fenntartására kellő hatékonyságú szervezetet nyújtson. Foglalkoztatást valamennyiüknek csak munkaigényesebb termények preferálása és a termények helybeli feldolgozása nyújthatna, valamint az abban szervezett együttműködés. Az itteni földek tulajdonosainak többsége már nem helybeli lakos, viszont a kőröspatakiak számára Sepsiszentgyörgy csak szűk nem földműves munkakinálatot tudott nyújtani.

Márkus István a '70-es években „utóparaszti”-nak nevezte el az ilyenféle életet. Maradványgazdaság: a hajdani családi parasztgazdaság munkamegosztásának örököse. A magyar családok megélhetésében elterjedt „több lábbon állás” kezdete a szocializmus idejére és viszonyába nyúlik vissza... benne minél bővebb háztáji gazdaság. Élő történelmi maradványformák...

A községben élők jövedelmében a járadékok együttesen 31,8%-ot tesznek ki. Az aktív jövedelmek teljes együttese kétszer annyi, 62%, tehát alaposan meghaladja a passzívakat.

A cigányság körében elterjedt az erdőhasználat és a szabálytalan (fekete) munkavállalás, s bizony egyeseknél a rendszeres lopás is, mivel saját földje csak nagyon kevesüknek van. Ők is csak arrafelé roskadtak vissza, ahol az államszocialista rendszer előtt voltak. Csakhogy a korábbi helyzetben még kisebb létszámban voltak jóval több munkafeladatra. Most, az újkapitalista rendszerben ezek vészes hiányát, elégte-

lenségét munka nélkül juttatott segélyekkel helyettesíti a „szociális” állam, amennyire tudja. Ezzel azonban munkakészségüket rombolja, és értékrendjüket is leépíti... a félremagyarázott emberi egyenlőség jegyében oktatásukat ugyanabba a szervezetbe erölteti, mint a hajdan földműves családokét.

A község export jövedelmének nagyrésze a legalacsonyabb hozadékú termékekből, törpeméretű üzemekből származik: tanulatlan munkaerőt és feldolgozatlan mezőgazdasági nyersterményt értékesít szűk körzetben, míg az ehhez és háztartási munkájához szükséges eszközöknek nagyrészt kívülről hozza (társégi import). A háztartások fogyasztásába kerülő termékeknek is igen jelentős – talán nagyobb – része is kívülről származik. Öltözet, tisztálkodás, művelődés, szórakozás, de még a táplálkozás nyersanyagainak és eszközeinek túlnyomó része is... Ez a termelő-/megélhetési szerkezet a település önálló egységként való fennmaradásához nem biztosít kellő alapot.

FÜGGELÉK. A FELMÉRÉS MENETE

A program gazdája a Sepsiszentgyörgyi Diakónia Keresztyén Alapítvány. Ennek lelkész-igazgatójával, Makkai Péterrel kezdtünk el a falu továbbéléséről együtt gondolkodni. Ennek alapján kért fel engem a vizsgálat megtervezésére és szakmai irányítására, és a munka első szakaszában ehhez ő biztosította a kellő technikai feltételeket. Ebben az első szakaszban néhány hétig jártam a két falut. Az alapítvány helybeli munkatársa, Apor Zsuzsa kalauzolt és szállított alapítványi autón, és segítségével tájékozódó beszélgetéseket folytattam azokkal, akik a községben áttekintéssel és valamelyes irányító hatáskörrel rendelkeznek.

A kérdőíves felmérés szükségességének gondolatára Makkai az alapítványi munkatársaival jutott, az általam már megkezdett vizsgálat folytatása- és kiegészítéseképpen. Az ív lekérdezéséhez igénybe vette a csíkszeredai Sapientia EMTE szociológia szakának együttműködését, engem pedig felkért a felméréshez szükséges kérdőív elkészítésére, a lekérdezés lebonyolításában való részvételre, majd a leendő eredmények feldolgozására és értelmezésére. Megállapodásuk szerint a lekérdezést az egyetem növendékeinek egy évfolyama nyári gyakorlatuk keretében, oktatóik közvetlen irányításával kellett elvégezniük.

ÚGY FÁJ NEKEM...¹

– *Gagy József beszélgetése Sztrátya Domokossal* –

M*egérkezésem után rögtön panaszkodással kezdi a beszélgetést: nem aludt az éjjel. Ezért következett a kérdés:*

– *Volt, amit nézni a tévében?*

– Hát volt, de olyanok, hogy nem volt érdemes nézni, s gondolom, jobb lesz, ha egyet alszok, de mikor felébredek, még tizenkettő sincsen, s még háromkor se aludtam, s mikor fel kellett kelni, hat órakor, megnéztem az órát, gondolom, olyan bágyadt vagyok, egy kicsit még aluszok, s nyolc órakor ébredtem meg.

– *De maga életében rendszeren aludt, olyan nem volt, hogy ne tudjon aludni.*

– Hát tudtam, hát, úgy aludtam, mint a csutak, ahogy letettem magam, úgy ébredtem meg. Fáradt voltam. Ez vele jár, olvastam volt, említettem is, az öregséggel, az öreg emberrel együtt jár a rossz alvás, a remegő kezek, a hajlott hát, a gyakori köhécselés, a fehér haj, a ráncos kezek, s sok mindent szeretne elintézni, szeretne sok rég nem látott ismerőssel találkozni, sok rég nem látott helyet bejárni, szeretne sok mindent megérteni s megértetni, de nincs már ideje, lejárt az óra, elégett a gyertya. Olyan szépen kimagyaráztam, hogy milyen az öregember. [*Kezébe rejti arcát, jellegzetes mozdulata... mosolyog, de olyan sírós a mosoly. – G. J.*] Egy könyvben olvastam, vallásos jellegű könyvben, Magyarországról hozta valaki a rokonságból, s akkor nálam volt egy darabig, s olvastam, hogy milyenek az öregek. S eszembe jut, ahogy az embernek a fizikuma hanyatlik, úgy változik a felfogása, a

1 A jobbágyfalvi (Csíkfalva község, Maros megye) Sztrátya Domokossal (1931–2018) 2014 októberétől haláláig, 2018 márciusáig folytattam rendszeres, rögzített beszélgetéseket. Szerencsés körülmény, hogy olvasó-író ember volt, életútja bemutatásához írott dokumentumok is rendelkezésre állnak. Az interjúzás folyamatában életéről, a vidék és korszak embereiről újabb és újabb kis események, részletek tárnak fel, ezért volt érdemes vele mintegy 190 rögzített beszélgetést folytatni. A terepmunka anyagának feldolgozása folyamatban van.

szellemi, elvi, lelki állapota akkor igazodik helyre. Itt volt egy bácsi, még emlegettem is, Nagy János, ügyes ember volt, Balogh Gyuri maga mellé vette mérlegmesternek, sokáig, egy igazi józan parasztember volt. Mi nem voltunk barátok, affélék, csak úgy kerültünk barátságba, hogy kétszer is vettem tőle vágódísznót, s aztán rendesen jártunk el egymással szemben. Nem katolikus, unitárius ember volt. S aztán rendszerint olyan félfarcokúlag, úgy csúfokodott a vallásokkal, s a vallásossággal, mikor hallottunk valami harangszót, s kérdezte valaki, hogy vajon miért harangoznak, mert most nem szoktak, akkor biztosan valami első péntek, azt mondja, s máskor: biztosan valamilyen gyümölcsoltó, így-úgy, szóval úgy lebecsülte a vallásos felfogásokat. S telt-múlt az idő, s még temetésekkor is, az ők egyházukban mikor temetések voltak, olyan távol állott, nemigen volt ott, még a temetésekkor se, nemhogy közel álljon. S ahogy telt az idő, mikor ő is hatvan, hatvanöt után, mikor volt, odaállott a társasággal a kántornak a háta meg, s a papnak a háta meg, s abba a kórusba ő is énekelgetett, s legalább végighallgatta, ha nem is mondta az imákat, odaállott, úgy oda önmagától! Nem mondtam én neki se, másnak se semmit, csak megfigyeltem, állj meg, hát János jó haza! Gondoltam. Aztán úgy meg is törött, 85 évesen halt meg. A fia a helyembe jött, villanyszerelő volt a Nirajulnál,² a Magyarai idejében. Mert Magyarai a veje volt, az a bizonyos elnök, s amellet villanyszerelő képesítése volt, s jött a helyembe taksálni,³ s aztán közben sofőr is volt, a kollektívben is volt előbb sokáig karbantartó, s akkor béinkadrálódott⁴ az intervenció csapathoz, sofőr is volt, technikus is, s olyan képesítést szerzett, hogy nagyobb kategóriája volt, mint a főnöknek. 100 kilowatt erősségű vezetéknek volt, a főnöknek csak 20 kilowattig, szóval sofőr is, karbantartó is...

– Az a nagy probléma, ha az öreg egyedül van. Azt mondja, hogy az öreg találkozni akar, de hol találkozzon, ha a kortársak jó része már túlfelől van, akkor ott lehet találkozni.

2 A nyáradszeradai Nyárad Kisipari Szövetkezetről van szó.

3 Villanyáram-fogyasztási díjat szedni.

4 bekerült

- Hát így vagyok. Értesültem arról, hogy aki padtársam volt⁵ s a bentlakásban közelebbi barátom, Kis Tibor, földrajztanár volt Szentgyörgyön, szentdemeteri tanítónak a fia, meghalt, s Kardos János, gyermekorvos volt, láttam a fényképét az újságban a változás után, gyermekorvos volt, véckei, az is meghalt. Búzaházán Incze Domi meghalt, Májai Domokos meghalt, Májai Pisti meghalt, Molnár Ákos meghalt, s a tanárokat hallottam úgy szerre, legutoljára Horváth Ágoston halt meg, a latintanárunk, hogy örökké utánoztuk a délceg járását, olyan katonatisztnak-való-maga hordozása volt, úgy próbáltuk utánozni gyermekekül, de nem tudtuk eléggé, olyan tekintélyes mozgású volt. Őt láttam utoljára a templomban, mikor vasárnap jártunk tanfolyamra,⁶ a nyolcvanas évek vége felé. Vasárnap reggel, télben, nagy tél volt, s hideg volt, s korán jártak a buszok, s a kicsi vonat is, s ne a váróteremben, a pipafüstben kell várakozzak reggelig, a búzásbesenyői barátom kérdezte meg, munkatársam, hát maga milyen vallású, s mondom, s hát akkor miért nem jön oda, ahogy én szoktam, ő otthon kántorizált, ilyen tiszteletbeli munkát is végzett, hát menjünk a templomba, én oda szoktam menni, hét órakor mise van, s templomban vagyunk, akkor a vasárnapi kötelességünknek is eleget teszünk, s jó hely, szép hely, hát én nem tudtam, hogy olyankor van, s aztán azután ketten örökké, mint az orgonasípok, ott voltunk hátul egymás mellett a templomban. S ott láttam ezt a Horváth Ágostont, feleségestől, minden áldott vasárnap reggel, a hétórás misén, hát korán van reggel hét óra, télen, s ott volt örökké. S mondtam a barátomnak, hogy né, ki ez s mi ez. S annyira respektáltam, hogy szerettem volna megszólítani, de nem mertem, nem merészelttem, annyira respektáltam, hogy esetleg megmondja, hogy nem ismerlek. Pedig egy annyit elfogadhatott volna, hogy mondjam, hogy kívánok boldog nyugdíjas életet, öregkort, egy annyit mondhattam volna neki, s elmaradt. Úgyhogy... Nagyon sokan meghaltak. Szélyes Sándor osztálytársam volt, rég meghalt. Egyetlenegyszer találkoztam vele, itthon az édesanyjánál volt, mikor ott jártam a villanytaxáért. Aztán az édesanyjával

5 1942-1948 között őt osztályt végzett a marosvásárhelyi II. Rákóczi Ferenc Római Katolikus Gimnáziumban.

6 A Maros Megyei Villamossági Vállalat továbbképző tanfolyamára.

sokat beszélgettem, s az édesanyjának a testvére is, egy asszony, Salat Dénesné, az is ott volt, a fia osztálytársam volt, Salat Dénkó, nem tudom, az él vagy nem él. Sokat tárgyaltam a két öregasszonnyal, állítólag jegyzőleányok voltak, a köszvényesi jegyzőnek a leányai, oda voltak férjhez jöve. Aztán olyan jó magas szinten beszélgettek, nem tudom, milyen iskolájuk lehetett. De falusi asszonyok... Salat Dénesné, Dénes volt a férje s a fia is, szabó volt az öreg Salat Dénes, de olyan jó erélyes, kemény hangú ember, abban az időben halt meg, amikor én már oda jártam, s Szélyesnek is az édesanyja, Szélyes Imrének hívták az apját, közönséges parasztember volt, de olyan tekintélyesek voltak.

- *Volt ott még egy rokon, az volt a leghíresebb, Kacsó Sándor...*

- Az az asszonyoknak volt a testvére, úgy tudom, csak én nem ismertem, nem láttam, csak hallottam róla, politikus is volt, s nem tudom mi, abban az időben, a háború után, s állítólag azok között volt, akiket hibáztattak később, akiknek fel volt téve a kérdés, hogy hova csatlakoztok, Bukaresthez vagy Debrecenhez, akkor Debrecenben volt a magyar ideiglenes kormány, s ők Bukaresthez csatlakoztak, ezek közt abba a zsűribe tartozott, úgy hallottam, rádióból hallottam, honnan, de sokat emlegették Kacsó Sándort.

- *Híres család volt a Szélyes Sándoréké...*

- Igen, magas szintű származás. Aztán állítólag nagy barátság volt, összejártak, Balogh Edgár s Farcádi Elek, ezek jártak náluk, s politizáltak. Mind olyan, a legmagasabb szintű kategóriához tartoztak, én nem ismertem azokat, csak a nevüket hallottam itt-ott emlegetni. Farcádi Elek a kereskedelmi iskolának volt az igazgatója... csak a nevüket hallottam. Mikházán, abból a kicsi faluból, annyian voltak, majdnem tízen voltak az iskolában velem. S Remetéről egyetlenegy tudok, abból a nagy faluból, Birtók Sándor, aki Szovátán valami tisztviselőséget, mit töltött be, de már nyugdíjas volt. Volt eset, hogy kávéztam vele a Fekete Medvében, s aztán az nyíltan mondta, hogy ő papnak készül. Még szobaparancsnok volt második koromban a szilenciumban, akkor hetedikes volt, de aztán mégsem lett pap.

Jobbágytelkéről nem volt senki, abból a nagy katolikus vallásos faluból, nem emlékszem, hogy lett volna. S Miházából, abból a kicsi faluból majdnem tízen voltak. Jankó Dénes s Jankó Karcsi, Szélyes Sándor s Salat Dénes osztálytársam volt, s Siklódi Dénes egyel fejebb, s Lokodi Feri, a kórház adminisztrátora lennebb volt vagy kettővel. S tudom is én, nem jut eszembe, annyi sokan voltak. Volt olyan, hogy vakációra jöttünk haza, tavaszon s őszön is, s jöttünk gyalog Moson felé, s velünk jöttek, s innen mentek tovább haza, hát egy tizenéves gyereknek Vásárhelytől idáig elég volt...

- *Hát az öregségről kezdtünk beszélgetni, s a kérdés: hogy mikor érezte öregnek magát? Mert ha 1989 után gazdálkodni kezdett, akkor nem érezhette öregnek magát.*

- Hát mindenesetre erőben éreztem még magam, de még a szolgálatnak⁷ az utolsó éveiben már mindegyre mondogattam, hogy ezt erősen tudják, hogy a nyugdíjat milyen korban kell megadni, úgy nehezedett rám az a szolgálat, vagy meguntam, mindenesetre fizikailag és elvileg is ránehezedik az emberre az addigi munka, az egyhangú kötelesség. S olyan jólesett itthon maradni. S kérdezték, hogy hát kezdem-e megszokni, mikor elmentem az utolsó fizetésért, s aztán voltam felhívatva a kedvezményért. Mondom, az otthont erősen hamar meg lehet szokni, erősen hamar. Aztán nekifogtunk, hamar kezdtünk gazdálkodni, s aztán az tett engem tönkre. Ugye, harmincéves koromban a kollektívben a nagy zsákokat hordtam, de már mikor hatvan felé közeledtem, sokszor azt mondták Szovátán, maga úgy meg van hajolva, s azt mondtam, édesapám is kicsit meghajlott ember volt, ő 56 éves korában halt meg, de rengeteg sokat dolgozott, fiatalon nagyon sokat, birtok volt, s aztán ahogy nyugdíjba jöttem, nem volt határa a munkának s az erőfeszítésnek, sokat dolgoztam, nagyon sokat. Aztán sok mindent termeltünk, mert olcsó volt a műtrágya, s olcsó volt minden, s annyi gabonát termeltünk, s azt emelgetni kellett. Úgyhogy ingyen nem ültem, nem ültünk, úgyhogy most iszom a levit.

7 1969–1993 között a Megyei Villamossági Vállalat alkalmazottja, villanyáram-fogyasztási díjbeszedő a Felső-Nyárárdmente falvaiban, innen megy nyugdíjba.

- *De hát mi a baj, panaszkodjon egy kicsit!*

- Hát éjszaka nem tudok aludni, s pálca nélkül nem tudok menni, s ott kiomlott az a fal a pajta bütüjénél, s ott kiszedtem azt a sok téglát, hogy rakjak újat, s alig tudtam elindítani, hogy úgy szárazon csak rakosgassam vissza, mert ott úgy posztul, mert cigánytégla, nem gyári téglá, mint ez a ház, ha kicsit megázik, elporlad, aztán melyik nap visszarakosgattam, mert jószolták a nagy havazást, nem jött el, hál' Istennek, de csak el fog jöni, aztán visszarakosgattam, amennyire tudtam, aztán rakjam vissza, legalább az ne posztuljon el. De közben kipoztult, nemcsak a talpa, a lába is olyan térdmagasságig kiesett, s aztán pockolom. S úgy fáj nekem, úgy gondolkoztam, hogy mi is fáj nekem, hát az az elmúlás, hogy nagyapáink idejében volt az a tagosítás, az ezernyolcázás évek első felibe, mikor volt az a felszabadítás, lényegében felszabadították a zselléreket, olyan alkalmi munkásokat, még Szabadok Rétyjének hívják azt a határrészt, édesapámnak is volt ott egy darab földje, s a szüleinek, felszabadították s birtokot szereztek, birtokot kaptak, magángazdák lettek, liberek voltak. Azt mondták a háború után, hogy soha olyan jó dolga nem volt a falusi népnek, a földműves népnek, mint Ferenc Jóska idejében, aki az ezernyolcázás évektől egész tizennégyig uralkodott, hogy azt csinált, amit akart, csak ügyeltek a népre, hogy ne veszekedjenek, verekedjenek, aztán gazdálkodott, ki ahogy tudott, s egyik a másiktól úgy tanulta, figyelték a gazdák egymást, tanácsolták egymást, örökölték a birtokokat, s szereték s dolgoztak is mese nélkül, s ezeket mind ránk hagyták. Lényegiben megvoltak, s el volt indítva az a jó földműves társadalom, s mi [szótagolva, nyomatékosan - G. J.] nem tudtuk s tudjuk megtartani, világnomás vagy nem tudom minek nevezzem, viláगतalakulás történt, s történik, úgy, hogy a magunk hibáján kívül elolvadott a kezünkből, s elolvad minden, mint a hó, minél jobban szorítjuk, annál jobban elolvad, s meg kell semmisülnön, drága kicsi gazdaságok, amik voltak a faluban. Ott, akit mondtam, hogy beleszökött a kútba...

- *Igen, Fogarasi...*

- Ott a felesége tartotta a tehenet még egy darabig, s bejártam a testvéremnél az utcába, s jöttem ki, s hát tették fel a tehenet a kocsira,

s vitték el a vágóhídra! Hát megkönnyeztem azt is, hogy milyen jó kicsi gazdaság volt ott valamikor, s egy gazdaság megszűnt, a kocsi viszi az utolsó portékáját. Az öreg, amíg élt, annak a Fogarasinak az apja, annak olyan tehenei voltak, hogy igazán megérte volna lefényképezni. Úgy takarította s úgy pucolta s úgy kezelte s úgy járt el velük, hogy örökké néztük, hogy csináljuk úgy, mint Punga bá [szótagolva, nyomatékosan – G. J.], így hívtuk, csináljuk úgy, mint Punga bá, meg lehet nézni... A Cserén szomszédosok voltunk a földben, reajártunk egymásnak a földjire, s nem akartunk rámenni, mert az övének egy része már be volt vetve, de mondta, hogy eresszétek csak rea bátran, ősz van, nem árt a tapodás, még nem teszen kárt, én is reajárok a tiétekre. Mi még gyermekek voltunk, a háború után, de ő öreg bácsi volt, aztán megkértük, hogy legyen szíves, hintse el nekünk a búzákat, s nem tudom mi. Na jó, na, azt mondja, s kicsit olyan dunnyogva beszélt [utánozza – G. J.], lassan beszélt, s azt mondja Józsinak, a testvéremnek, te eriggy, hajtsad az enyémekeket, szántogassál, amíg mi vessük, ne álljanak a tehenek helyt, menjen az a munka is. S Józsi elment, s szántogatott a két tehénnel, s én mentem a mag előtt, ahol hullott, s ő hintegette, s na rendben van, utoljára még a szélét is kicsit beszórta, hogy a barázda martja ne maradjon üresen, na jól van, ez elég, nem kell többet tenni, egy marhanyomba megy négy-öt szem, egy akkora helyre az elég, kell csokrozzon! S nagyon pontos volt, a tehene oda ganézott, amikor megállott, a mi területünkre, s amikor megfordult visszafelé, hozta a kapát, s visszahúzta az ő földjére, hogy az ő növényét hizlalja! S mi ezt láttuk gyermekeként, s akkor mi is úgy csináltuk, vittük a kapát, s visszahúztuk, haha, hogy ő lássa! Na, aztán ilyesmiket...

– *Ez az igazi gazda, aki még erre is ügyel?*

– Igen, s aztán amikor a tehenek megálltak, kérődztek, s olyan volt a farkuk, tisztára mosva, mint a seprő, s akkor odaállott s megbontogatta, hogy olyan legyen, mint a legyező, s olyan tiszták voltak, hogy nem is kellett volna kezet mosni utánuk, ha velük járt a gazda!

- Ezek kis részletek, Balogh Pali bácsi mesélte, hogy volt az a Pálczai bácsi, az a teheneknek a szarvát zsírral kikente, hogy legyen fényes, hát attól se jobban nem mentek, se több tejet nem adtak...

- Hát igen, csak mégis, valahol úgy érezte a gazda, de ezek a kisebb gazdák voltak, ezzel kiegészítette a maga igényit, az a kisebb gazda, hogy pompásan tartotta. Mert voltak ilyen nagyobb gazdák, hogy nemhogy megpucolja az ökrököt vagy a marhákat, mikor vitte a vásárra, hanem még a lapáttal ganyét hányt rá, a hátuljára, mert vastagabbat mutat, vastagabbat mutat, mikor kiállítja a piacra. Kicsi dolgokon múlik el sokszor a nagy dolog. Ketten Józsvival mentünk a vásárra, ha borjút, ha tehenet vittünk, s beszélgettünk a rokonokkal, akkor azt mondta Demján János bátyám, hogy keressetek egy dombot, s dombra állítsátok, az eleje legalábbis álljon dombra, vagy keressetek egy kisebbet, s a' mellé, olyan mellé, ami kisebb, mint a tiétek, mert ez nagyobbat mutat, mint a másik, a szem olyan, mindjárt másképp osztályozzák a vevők. Kisebb mellé kell állítani, gyengébb mellé, mint a tiétek, s dombra, de hát ez a kicsi is, ez is valahol hozzájárul ahhoz a vizuális dologhoz, az efféle is hozzájárul. Itt is csinálták, hogy bézsírozták a szarvát, s megmosták úgy a teheneket, hátul a térdeiket is, mindent, ami mocskos volt, s a lovakat kockára pucolták, amikor a kefével meg volt simára keféelve, akkor hosszába meghúzták a kefét, s azután gyéren úgy mellette le, hogy úgy nézett ki, mint egy olyan lepedő, amit a falusi asszonyok szőttek, olyan táblásan, hogy amikor sütött a nap, még villogott, kockás volt az oldala a nagy fekete lovaknak, aztán néztük s próbáltuk mi is a teheneket is cifrázni. Hát milyen, láttunk ezt-azt, s próbáltuk utánozni, mert hát úgy képzeltük, s úgy tudtuk, hogy a gazdaemberek okosak, s tudják, hogy van, mert ha nem szól is, akkor is mikor odanéz, meglátja, hogy mit csináltunk, meglátja a gazdaember egyik a másikét, mi is megnézzük a másét, s más is megnézi az enyimet. Aztán így dolgozódtunk. Elindultunk, de aztán kezdődött a kvótarendszer, s mind súlyosbodott s súlyosbodott, s utoljára annyira törvényesítették, me' hát elfoglalt területek voltunk, legyőzött állam voltunk, s ha meggondoljuk, igazságos is volt, a legyőzött állam feletti uralkodás, hát a háborúra ráfizetett. Azt mondták azoknak, akikkel együtt voltam katona, a Nagykároly vidéki

fiúknak, akiket elvittek, öt évre internálták, hogy ti tettétek tönkre a hazánkat, s ti kell felépítsétek, ne járjon a szátok, szidták őket. Azt a fiatalságot elvitték, s öt évet lehúztak, sokan ottmaradtak közülük, ott haltak meg. S úgy uralkodtak.

- *Az öregnek van tapasztalata, amit mond, az talál, megfontolandó, érdemes meghallgatni. Ilyen öreg ember volt az utcában?*

- Igen, volt, sok volt, mert azt mondták, hogy meg kell hallgatni, hogy eriggy, kérdezd meg ettől vagy attól az öregtől, hogy mi a helyzet a gazdálkodásban. Volt ez a nagybátyám, édesanyám testvére, Demján Jánosnak hívták, édesapámnál két-három évvel idősebb volt. De csak hatvanöt éves volt, amikor meghalt. 1950. május 8-án temették, egy nappal azelőtt Jóska ment katonának, rukkolt be Vásárhelyen, szekérral mentek bé. S mikor a ragya teljesen elvitte a szőlőnket, úgy, hogy egy füleskosár szőlő lett az egész hegybe, s panaszkodtunk, hogy tönkrement a szőlő, a ragya elvitte a szőlőnket, s többet nem megyünk oda az idén, nincs mért odamenni, nincs mért kimenni. S azt mondta: nem szabad, a szüreten kívül, de még az ujjával így ráhagyogatott [*mutatja - G. J.*], minden munkát el kell végezni a szüreten kívül. Elég baj, hogy csak az az egy munka marad ki, amiért dolgozik. S ő sorolta el, hogy a legjobb körülmények között is az oltott szőlőnek egy esztendőben tizenkét rendbéli munkája van, abból csak háromszori permetezés, de ha kell, még ötször is lehet permetezni. Az azon fejül mejen, de tizenkét munkája van, hogy legyen jövőben is, mert ha nem, kipoisztul a szőlő. Ilyen beszédek voltak...

- *Történelmi dolgokról, a székelyek származásáról az öregek nem beszélgettek?*

- Nem, nem beszélgettek, csak hogy zsellérség volt, jobbágyság volt, földesurak voltak, s az elődök oda tartoztak, munkával, nagyapáink. De a gyermekeik, a mi szüleink már szabad emberek voltak. Általában székelyeknek tartották magukat, s magyarnak, de különösen 1880 előtt sok volt, aki görögkatolikus s más vallásokon voltak. S ahogy építették, felszentelték a templomot, nagyon sokan átállottak, olvastam róla, egyszerre hetven-nyolcvan család állott át római katolikusnak, s aztán

úgy odaszegődtek, hogy nagyon gyarapodott az egyház, s a társadalomnak az egész összetétele, viselkedése változott, változott a falunak a viselkedése. S mind magyarok, örökké magyarságra vágytak, a román időben is. Édesanyám sokat emlegette, hogy mikor kitört a tizennégyes háború, Ferenc Jóska sírt, meg van öregedve, azt mondta, hallották, pedig rádió s afféle nem volt, hogy háborúban vette át az országot, negyvennyolcban, negyvenkilencben, s háborúban kell hagyja, sírt a király, pedig mennyit küzdött, hogy békekességben éljen a nép az ő uralkodása alatt. S még azután is annyit hallottam, hogy hivatkoztak is rá többször, hogy úgy tettünk, mint Ferenc Jóska: mindent meggondoltam, mindent megfontoltam. Mert vissza akarták tartani, s azt mondta, mindent meggondoltam, mindent megfontoltam, de nincs más kiút, háborúba kellett bocsátkozni. Sokszor hallottam, s a régieknek volt éneke is, *Ferenc Jóska rézágyúja...* Magyaroknak tartották magukat, s törekedtek a szabad életre, az egyéni gazdálkodásra, nagyon törekedtek, hogy függetlenek legyenek mindenkitől. Nem is tartozott az államnak senki, egy kicsi adó volt, de azt mondták, ki lehet bírni, mert nem létezik államrend, hogy ne legyen adó, s azt is örökké taszigálták hátrafelé, majd megadjuk, majd később, kamatozott, az se volt baj, de nem volt nagy a kamat, mert az összeg sem volt nagy, úgyhogy kibírható volt a mondások szerint. A harmincas éveknek a vége felé, amire visszaemlékszem, a román uralomnak a vége felé szigorúbban vették, mert szekérrel jártak, s ha nem fizetett, vitték el a portékát, varrógépek voltak, paplany s párna volt a szekéren, s elvitték, azt mondták, viszik zálogházba, s elárverezik, mit csinálnak, s aztán ha valaki utánament, kifizette, visszaadták, amíg megvolt, s így kínozták a népet. Hát utolsó nap is, anyám ötszáz lejt kifizetett, apám nem volt itthon, már ilyen-olyan hírek voltak, s egy Simon nevű percceptor⁸ volt, s Fekete bával, kisbíró volt, egy olyan, minden rá volt száradva a bajszára, román volt, mert kevesen voltak a faluban, s ő kellett legyen, s nem egy írástudó, s annyit erőlködött, így foglalunk, úgy foglalunk, s édesanyám kifizette az ötszáz lejt adót. S délelőtt elmentek, délután már kiabálták az úton, hogy itt a magyar világ, visszaadták Erdélyt a magyaroknak, s az angolok így s úgy, s a németek, többet nem fizetett

senki se semmit, s édesapám annyit zúgolódott, hogy mért fizettél, mért nem hivatkoztál reám! Sokszor említette édesanyám, hogy Vásárhelyen valahol a nagy román templom mellett a járda szélén volt egy kezdetleges románkatonas-zobor, mint ahogy most van a szovjet katonáé, s egy tarisznyát akasztottak a szobornak a nyakába, s puliszkát tettek a tarisznyába valakik, s egy cédulát a hátára, hogy amikor mentek, vigyétek! A szobor megszólalt, hogy mikor mentek vigyétek, mert kilátásban volt, hogy mennek el a románok. Voltak ilyen torzsalkodások abban az időben. Hát a nagykárolyi katonacimborák mondták, hogy amikor vonultak be a magyarok, mert olyan határvidék volt, a román katonák már ki voltak vonulva, mert mind a városokban, a központokban voltak a kaszárnyák, akkor a magyar rezesbanda vonult bé, de zene nélkül, s a román rezesbanda vágta nekik a menetre a zenét, s azok bójóztak, s egymásnak lejelentkeztek katonásan, s kezdte a magyar rezesbanda verni a marsot, s a románok fordultak s masíroztak s eljöttek, ők voltak az utolsók, akik kijöttek a városból, s utánuk jöttek a magyar katonák. Olyan békességes úton foglalták el... Mi akkor vasárnap templomban voltunk, délelőtt korábban volt a mise, mert Pálffy⁹ ment filiába Sárdra, s lovas kocsiával vitték. Neki kocsija volt, s a megyebírónak, az öreg Miholcsának voltak lovai, s fel volt ülve a hátsó ülésre Pálffy, s odaintett, jöttünk ki a templomból, s odaintett gyermekekül, menjetek bé, mert Róza néni ereszti meg a rádiót, s a magyarok most lépik át a határt, s hallgassátok meg. Róza néni a testvérenek a leánya volt, s egyik lába olyan merő volt, nem ingadott, valami lelte kicsi korában, aztán megengedte a rádiót, de úgy recsegett, mert olyan telepes rádió volt, akkor hallottuk legelőbb, hogy *Édes Erdély, itt vagyunk, érted élünk és halunk...*, nagy zeneszóval jöttek bé a magyarok, hallgattuk egész délig, meddig, a rádiót kereken álltuk, hát újság volt, hát kisiskolások voltunk 1940-ben...

- *Székeley ruha volt a családban, a szomszédban, viselték?*

- Hát fehér harisnya, de posztóból volt, nem mint most, hogy rongyból s vászonból csinálnak utánzatokat, s nem tudom mi, hanem az a télire való fehér harisnya, vasárnap abba öltöztek, persze volt

9 Pálffy János, Jobbágyfalva katolikus plébánosa

hétköznapi is, s volt fekete nadrág s fekete kalap, s mikor úgy felöltöztek, olyan tekintélyesek voltak az emberek, a férfiak abban az öltözetben, egymást respektálták, s aztán olyan oszlopszerűleg szerepeltek a társadalomban. Aztán az asszonyok kezdtek jobban cifrázkodni, ahogy jött a magyar idő, s a leányok még jobban, hát bent az utcában volt Balogh Lajos bácsinak két leánya, azok egyszerre pártákat tettek, aztán magyar ruhát, fehér köntöst, zöld kötény s piros lájbi, kimondottan magyarnak, s törekedtek örökké elöl, aki civil, az álljon hátrább, mondták, ilyen süketen, pedig voltak még olyan leányok, mint ők a faluban, mert ők nagyobb magyarok. Tudom, horadtuk a zabot az azelőtti hetekben, hordta édesapám a szekérral a mezőből, s rakta az asztagba, s édesapám odaintette, ott volt fent az asztagon, eriggy, nézd meg, Balogh Laji komámnál ki van téve a magyar zászló? Mert egyesek kitették, s a másik nem. Eriggy, nézz be az utcán, ki van téve? Elmentem, s a kerítés hasadékán beleskelődtem, s ki volt téve, zsendelyes ház volt, régi ház, s a füstlyukon ki volt duvaszva, s fűtta a szél, s futtam vissza, mondtam, hogy ki van téve, a földig ér, piros fehér zöld, nagy hosszú, hogy fújja a szél, éri a fedelet. S mondjad anyádnak, hogy vegyen Szeredában¹⁰ nekivalót, s csinálja meg ő is, s tegye ki! S már olyan délutáni idő volt, s édesanyám fogta a pénzt s be Szeredába, de csak gyalog s úgy mezítláb, mert nyár volt még, meleg idő, kánikula, szeptembernek az elején, s hozta a hozzávalót, s a leánkákkal hamar nekiálltak, s kézzel s úgy-ahogy megcsinálták, s édesapám szerelt neki rudat s kitették, s ki a másik is, s a harmadik is, nem kellett jöjjön a csendőrség, hogy tegyék ki, mint Oltyán,¹¹ ahogy járt végig, s béhozta nekem, volt egy akkora zászlóm, mint egy zsebkendő, piros zászló sarlóval s kalapáccsal, s hát jó bé Oltyán, s hozza a zászlót, na hoztam magának egy zászlót, tegye el, s menjen, vegyen másikat, mert van a boltban. El kellett menjek s vegyek, hát sok helyen csak olyan volt, s ki kellett cserélni.

– *Mondták, hogy az itteniek azért nem igazi székeleyek, mert nem olyan verekedősök, s nem olyan erőszakosak, nem az a típus, mint ott fent Gyergyóban...*

10 Nyárás Szeredában

11 Az ötvenes-hatvanas években Csikfalva községben szolgálatot teljesítő milicista.

- Igen, nem olyan agresszív természetű. S hallottam, mikor ezt a Sófalvi papot ide helyezték, mert Gyergyóban volt, s onnan helyezték ide Jobbágyfalába, valakivel utazott ő a vonaton, s ott beszédbe jött, s szóba jött, hogy őt visszahelyezték a Nyárádmentére, s ott már meg van szokva, s azt mondta Sófalvi pap, hogy mehetünk bármerre az országban, de azt az..., hogy is fejezte ki, azt az engedelmes vagy lágylelkű népet nem kapjuk meg sehol az országban, mint akik a Nyárádmentin laknak, oda nyugton mehet egy előljáró, egy vezetőember, s akárki, oda bátran mehet, s számíthat rájuk, ott nem állnak szembe, s nem olyan harciasak a vezetőkkel szemben, mint más vidékeken. A székelység más, ott káromkodnak szemtől szembe, s ütik az asztalt s minden, de itt nem, itt ráhagyóbb természetű, s rábízta magát a vezetőkre.

- *Ez is székelység, csak nem olyan...*

- Csak nem olyan, de azért székelységnek s magyarnak tartják magukat, mert határosak s összetartoznak a Kis-Küküllő mentivel, s az a Nagy-Küküllő mentivel, Udvarhelyig el. Én nem jártam össze azokat a részeket, csak a Küküllő mentin, ahol el voltam helyezve, Küsmöd Etéd, Siklód. Én ott azokat az embereket magyarabbaknak néztem, mint mi, s ahol a szalmakalap múzeum van, Kőrispatak, vagy Hármásfalva, Makfalva, azok olyan magyarok, hogy magyarabbak, mint ez a vidék! Aztán hogy azok a jobbak vagy ezek? Mind a kettő, nem kell párhuzamot vonni, hanem úgy kell elfogadni, ahogy van, mindegyiket. Csak a faluk között is mennyi sok különbség van, mint a családok közt is, azt mondták, ahány ház, annyi szokás. Ahány falu, annyi természetű, annyi más... Emlékszem, mondták régebb, ha valaki a faluból nem kap feleséget, inkább felfelé menjen, ne lefelé. Inkább felfelé.

- *Ezt miért mondták?*

- Valahogy másabb, jobban elfogadható annak a népnek a természete, mint a lefelé valóé. Azok urizálnak, ezek inkább háziasabbak, azt mondták, inkább oda menjenek, felfelé, így tanácsolták, osztályozták a vidékeket is.

- Maga elmondta, magának ezek a kicsi faluk tetszettek, azt mondta, ezek a jók, Kendő, Márkod s Mája.

- Igen, azok, hát én jól feltaláltam magamot,¹² s jóhiszeműleg találkoztam mindenkivel, s különbséget nem is nagyon tudtam felhozni. Magyaróson inkább bizalmatlanok voltak velem szemben, s én is velük szemben, amíg megszoktuk egymást. Mert éreztem azt, hogy valahol nem bíznak az emberben. De miért? A rendszernek a rejtett titkai miatt, s a rejtett működése miatt, ezek miatt volt gyanús, aki megbízatást végzett, s tartózkodtak, ezért tartózkodtak. Aztán megszoktuk egymást, valahol egy régi könyv volt, s kezembe vettem, s maga ismeri ezt, hát hogyan ismerné, hát nekünk is ezek voltak az alapjai az elindulásnak, s benne ilyen versek voltak, s olyan versek, mondom, s a falusi embernek egész évi olvasnivalója benne volt, a gerendába dugták fel, hogy a gyermek nehozzá összetépje, kalendáriumot, s olvasták mindegyre. Az időjárás is meg volt benne hónapról hónapra jelölve, s dátumra, hogy augusztusban milyen idő lesz, s júniusban, a holdjárásról előre tudták, meg volt írva előre, mint a Máté evangéliumában.

12 Ugyanis villanyáram-fogyasztási díjbeszedőként járta a falvakat 1969–1993 között.

Demeter Zsuzsa

„MINDIG ARRA VAN KOLOZSVÁR,
AMERRE HAZAVISZ A VONAT”

Vajon mi készítette a Magvető Könyvkiadót arra, hogy a Magyarországon (is) nagy visszhangot kapott *Egy dadogás története* után újra kiadják Vida Gábor előző, mérsékeltbb sikert elért Erdély-regényét, az *Ahol az ő lelkét?*¹ Az új, 2019-es kiadás lényegét tekintve nem tér el a 2013-astól – lényeges átdolgozásról túlzás lenne beszélni (inkább helyenkénti stilizálásról, apróbb szerkesztésről), a fejezetcímekkel ellátott részek a legszembeötlőbbek, az új kiadás borítója talán explicitebbé teszi a Kolozsvár-regény értelmezést. Szeretném hinni, hogy az *Egy dadogás történetének* sikeréből jut Vida újra kiadott első világháborús regényének is – a kettőt valamiképp egymás mellett/után, de mindenképp párban ajánlatos olvasni.

Az *Egy dadogás történetének* megjelenése után meglehetősen nehéz újra írni Vida első nagyregényéről: az „Erdély-könyv” megjelenése kétségtelen kiegészíti, továbbírja mindazt, amit Vida az első világháborús regényében Trianon kapcsán megállapított (ti. hogy azért hagytuk elveszni Erdélyt, mert „nem volt rá szükségünk”), a kalandregény után a mikrohistóriára váltva próbálja megírni végeredményben ugyanazt.

Mert lényegét tekintve számomra mindkét regényben ugyanaz a fontos (hogy ez mennyiben egyezik Vida szándékával, jó kérdés): „helyére tegyem lelkem dolgait” – fogalmazza meg az *Ahol az ő lelkének* egyik főszereplője, Werner Sándor mindössze kétsornyi terjedelmű emlékiratában. A lélek dolgairól azonban Vida csak (vagy szerencsére) történeteken keresztül tud mesélni, s az én-elmesélés soha nem öncélú. Werner Lukács élettörténete (mint ahogy az önéletrajzi *Egy dadogás története* hősének életútja) szervesen kapcsolódik Erdély történetéhez. Ezekén keresztül próbálja Vida elmesélni a szülőföldet, az otthontalanságában mégis otthonként adatott, elfelejtett, mítoszoktól elfedett Erdélyt. Azt, amelyhez a két regény együttes olvasatában kerülhetünk

1 Vida Gábor: *Ahol az ő lelke*. Budapest, 2019, Magvető.

közelebb – bár kétlem, hogy Vidának ne lenne még „elmesélhetetlen” története Erdélyről, s a benne otthonra lelők lelkéről. A két regény terjedelme is ezt sugallja, Vida nem siet, mert a sietésben „elmarad a lélek”, s „tízezer kilométer lövészárkok amúgy sem mesélhető el, kilencmillió halott sem lesz soha elmesélhető, száz év múlva sem érthető, még félig sem, hogy mire volt jó ez az egész”.

Lövészárkok, csatajelenetek nélkül megírni egy első világháborús regényt igazi írói bravúr, gondolhatnánk, de Vidát elsősorban nem ez érdekli ebből „az egészből”, hanem ami mindezek mögött van. Nem véletlen, hogy az *Ahol az ő lelkének* gócpontját a Kolozsvár főterét uraló Mátyás-szoborcsoport alkotja, innen indul, ide vágyik, s ide érkezik vissza – minden racionális érvnek ellentmondva – a regény főhőse, Werner Lukács. Az *Ahol az ő lelke* olyan filmre hasonlít, amelyet egy virtuális webkamera rögzít hang nélkül, amely folyamatosan pásztázza Kolozsvár főterét, no meg ami mögötte van, a várfalakban, az épületekben, a lassan eltűnő utcakövekben. A vágatlan verziót nézzük, persze, s ahogy a Főtér lüktetése óráról órára, napszakról napszakra, évtizedről évtizedre változik, úgy vált tömondatból nagylélegzetű barokkos körmondattá Vida prózatechnikája is. S néhol olyasmit is látunk, amit csak igazán kevesek: hogy a teret uraló Mátyás-szoborra eső fénynyaláiban régmúlt korok női napfürdőznek, s néha-néha a király is leszáll a talapzatról, megnézni, mit is rontottak el az emberek. De nem egy esetben csak egy kimerevített csendéletet látunk, mintha a kamera elidőzne egy-egy megejtően szomorú történeten, hogy a kép mögött megsejtsük a rettenetet, a kételyt, a félelmet, a lemondást, az apró örömöket, a múlt szerelmet, mindazt, amit az első világháború és az azt követő időszak jelenthetett Kolozsvár – és nem csak – lakóinak.

Nem véletlen ugyanakkor, hogy Vida épp a Kolozsvár főterén elkapott pillanatképet teszi meg regénye központi motívumának: a Jókaihoz köthető legendából – miszerint a szoborcsoportból hiányzik egy nőalak – Werner barátjának, Bartha Kálmánnak a festményeibe költözik Daniel Klaudia, hogy örökös hiányként bevonuljon a regény főhőse, Werner Lukács életébe. Ezt a pillanatképet próbálja felidézni Lukács a háború végeztével, visszatérve ugyanoda, mert Kolozsváron minden út először a Mátyás-szoborhoz vezet, hogy egy furcsa lázálomban számot adjon a talapzatról leszálló királynak visszatérésének

okáról: „csak”. „Mert ebben a rövid szócskában minden benne lehet, az igen és a nem, a jó és a rossz, az előre meg a hátra, a fent és a lent, a minden és a semmi, teljes magyar metafizika, filozófiai spekuláció nélkül, *csak* vagy *csak azért sem*, dacból mindig, felelőtlenül és visszavonhatatlanul.”

A valóság elől szökni próbáló „alattvaló” számvetése/vallomása ez a város főterét uraló Mátyásnak – olyan metafora ez, mely számtalan regényhős sorsát elbírná, nem véletlen, hogy a változó történelemben és térben, a folyamatosan újrarájzolt térképek világában szükség van egy olyan pontra, „az alattvalónak engedélyezett” helyre, ahol összenézni ugyan nem lehet Mátyással, de „ő is lát, én is látom”. S a király tekintetét követve fel lehet idézni a koszos padon Daniel Klaudiát, el lehet időzni a nyüzsgő Nyehó bejáratánál (a ma pusztulásában is impozáns New York kávéháznál), ahova Tompa Andrea hősnője nem merészkedik be, látni a Fellegvárra vezető Erzsébet úti fákat, takarásukban a század elején épült hatalmas villákkal, látjuk a Teológia épületét, a Mátyás utca görbe szegleteit, az őszi Sétatér rozsdálló gesztenyeleveleit. A várost, ahová a háború után már nem indul Triesztből vonat: valamiféle kövekben rejlő – az emberi gyarlóságnak, a történelem változásának mindig ellenálló – állandóságot, amely a változások körköröségében is *jelen* van, uralja és meghatározza, alakítja a várost, az itt élők mindennapjait, hiszen „valójában nem történt semmi lényeges változás”. Olyan konokul, ahogyan Vida főhőse, Werner Lukács is meg van győződve hazatérésének mértéről. Nem megfogalmazott, kimondott igazság ez, inkább csak a szív dobbanása, szaporább lüktetése jelzi ezt a konokságot, minden heroizmus nélkül.

Vida számára a történetek nem elsősorban elmesélhetőségük révén válnak fontossá, hanem az általuk leszűrt reflexiók kapcsán: igen sajátos, hamisítatlan vidai elbeszélői formával találkozunk, az elbeszélő gyakran közbeékel, megtorpan, újrakezd, kijavít a mesélés során, mintha a történetek mögött megbújó lényeket keresné: „Közben valami egészen más járt az eszében, ez afféle családi vonás is lehet, hogy egy kicsit, egy árnyalattal mindig másra gondolnak, mint amiről beszélnek” – olvashatjuk a regény egy pontján. Vida hősei keveset beszélnek, ami tömör prózát eredményez, a kétféle – belső és külső – megszólalás más-más lüktetést ad a prózának, meghatározva a történetek hangula-

tát, s mindazt, amit Vida Erdélyről, erdélyiségről, Kolozsvárról, az erdélyi tájról, mítoszainkról gondol. Nem csak mítoszt rombol, de összegez is: hol barokkos körmondatokban, hol mikesi kedélyességgel, hol tamásis atyafisággal – igen szép részei a regénynek s egyben szintézise Vida korábbi novellásköteteinek apa és fia természetközeli magánya Erdély északkeleti vidékén, Ratosnyán, a hegyek, erdők, vadászok között, hiszen, mint olvashatjuk: „a nagy hegyek lábánál más súlyuk van a tévhiteknek”. A nagy hegyek árnyéka folyamatosan elkísér Vida történeteiben, Werner Lukács elsősorban a csendet tanulja meg apjától, azt a csendet, amelyre szüksége is lesz hazatérte után a megszállt Budapesten és Kolozsváron időzve: „erre már nincsenek meg a szavak, lehet, hogy elvesztek, ha voltak is, ellenben a nyaralás örökre véget ért. Az lesz, ami lesz, ezután mindig arra van Kolozsvár, amerre hazavisz a vonat.”

A regény vége felé egyre hangsúlyosabb és súlyosabb a csend, Kolozsváron is csend van, hiszen itt már szavak nélkül is ismernek mindenféle ki nem mondott igazságot. Nemcsak a csendnek lesz különös súlya a regény végére, hanem az időnek is: a nyugodtan hömpölygő ráérős csendet/időt átveszi a várakozás feszült csendje, a volt és a van ideje közé éles cezúra feszül, keretet kapott az idő. Mindezekkel együtt Vida könyve, a terhelt, súlyos csöndjeivel, a konokul kitartó hősével, a rezignált, szomorkás hangulatával olyan kérdéseket vet fel, amelyre nekünk, olvasóknak kell valamiféle választ kínálnunk: csöndje egyszerre provokáció is, az elmúlt száz év hallgatása, válasznélkülisége, amelyekről beszélni kellene. Ha másként nem, hát Vida útját követve: szépirodalommal lényegülve, történetekbe ágyazva, hazafelé tartva.

Gondos Mária Magdolna

LÁTHATÓ

Egy hatalmas munka, az *Isteni színjáték* fordítása után Nádasy Ádám a 2017-es *Nyírv a hajamba* című kötettel mintegy visszatért a saját költészetéhez, ezzel az idei kis verseskötetettel¹ pedig vissza is talált hozzá. Van, ami keveset változott az 1984-ben megjelent első kötete óta: a klasszikus formák fesztelen, mégis fegyelmezett, de nem kizárólagos használata; az apróságok, részletek jelentőségének megfigyelése és megértése iránti szenvedély. Ez utóbbi, a részletfigyelés, nem minden kockázat nélküli vállalkozás, néha ugyanis átalakulhat gyanakvássá, a szólásmondásos ördög keresésévé vagy hideg, érzelemmentes analízissé. Ebben a költészetben viszont egyik sem történik meg, mert ezekhez a megfigyelésekhez – bár a kötet nyitóverse látszólag tagadja – egy olyan típusú élelátás kapcsolódik, amit nem a szenvtelenség tett precízzé, nem a kilúgozott racionalitás, hanem épp az ellenkezője, az, hogy a Nádasy-versek beszélője amennyire csak lehet, jól érti, olvassa, ismeri és formálja a saját érzelmeit. Ebben a tekintetben hű maradt a *Soványnak kéne lenni* című kötetének egyik alapkoncepciójához.

Egy-egy szöveg közvetlenül is újra elővesz korábban nagy sikerrel megalkotott versformákat. Az *Önismereti sláger* például az *Olvasói levél* modorát idézi, és egy olyan típusú kommunikációt gyakorol, amit még a 21. század technológiai fejlettsége sem tesz lehetővé – ezekben a versekben túlvilági bűnösökkel tárgyal, akik pokolbéli kárhozottak. Mindvégig változatlanul sziporkázó a humora, ez az édes, súlyos ironia, ami Nádasy-nál kész hatodik érzék, vagy hetedik, de ki számolja?!

Szükség is van ilyen kedélyre, hogy egyensúlyban tudjon maradni a kicsit sem kíméletes önvizsgálat és az, amit az Ady-évfordulóra írt alkalmi versben így fogalmaz meg: „Nem venné be a gyomrod, hogy itt finomkodok.” (*Adyhoz 2019*) Persze ez a finomkodás is túlzó, önironikus, hiszen Adyhoz képest ki ne lenne finomkodó. A finomkodás ugyanakkor sztereotipikus jelzője a meleg férfiaknak. De hát azt is

1 Nádasy Ádám: *Jól láthatóan lógok itt*. Budapest, 2019, Magvető.

vegyük észre, hogy Dévénynél betörni és várni, hogy a fülünkbe forró ólmot öntsenek, pont még mielőtt reánk tipornának durván és gazul, noha roppant kellemetlenül hangzik, de mégiscsak egészen kiszámítható akció-reakció láncolat. Egészen világosan érthető, hogy a kölcsönös agresszív viselkedés súlyos testi sértéssel jár. A társadalom bizonyos működési szabályainak, háborús és békés szokásrendjének ismeretében magyarázni lehet, tudjuk, mi az ok és mi az okozat. Ehhez képest viszont egy heteronormatív (ez az elképzelés a heteroszexualitást nem csak az egyetlen normális szexuális irányultságnak, hanem alapértelmezettnek tartja, amihez képest minden más meg- és elítélhető) és emiatt homofób társadalmi berendezkedésben előbújt meleg férfinak lenni sokkalta kiszámíthatatlanabb. Legtöbbször csak elhallgatásokon, célzásokon, utalásokon keresztül következtethetünk, vagy inkább csak találgathatjuk, mi okoz akkora feszültségeket, mi adja a versek erős érzelmi töltetét, melyik sérülés honnan származhat. A vágyak, hogy kire, mire irányulnak, önmagában nem érdekes kérdés, viszont az, ahogyan a társadalmak reakciói változnak a halálbüntetéstől az évente világszerte megrendezett Pride-okig, az sok mindenre van hatással a gazdaságtól a költészetig. Lényegében tehát a romboló, történetileg óriási változásokat megélt és teljességgel kiszámíthatatlan társadalmi reakciók közepette ez a költészet folyamatosan tudott gazdagodni. Mégsem felhőtlen sikertörténetről van szó. Talán ezzel is összefügghet, hogy már az első kötetektől kezdve vissza-visszatér a hányás, okádás motívuma, igaz, konkrét, demetaforizált jelentéssel, ebben a kötetben „már fegyvelmezett férfias gyomorral” (*Van orvosom*) utazik a beszélő a hátsó ülésen.

A Nádasdy-versek a zsigerekből indulnak, beszélőjük néhol olyan érzékiséggel fogja föl a világot, mint a gyerekek. De nem marad egocentrikus, sorai versekké formálódnak, sose ragadnak az egyéni, partikuláris érzelm kifejezés, az úgynevezett ventillálás szintjén, noha erre is van önironikus célzás, a közlés és kifejezés vágyát szellőzés-igénynek nevezi. Az olvasónak olyan érzése támadhat, mintha egy-egy verssor koholt önvádakkal próbálná, ha felmenteni nem is, de valamivel megérthetőbbé tenni a társadalmat. A büntudat, a szégyen és az undor, akárcsak a gyűlölet, elég, ha körülvesz és képes alattomosan beférkőzni

az ember tudatába. Ezeket kényszeríti mindenkire a kirekesztő, elnyomó, homofób társadalompolitikai közeg. (Nem csak a melegekre, hiszen mindig használhatóbb az, aki fél, büntudattól szenved, gyenge és engedelmes.) A bűnök számbavétele, ami a kötetben afféle számvetésként is olvasható, mintha azt is mondaná, végül is jogosan várjátok el, hogy büntudatot érezzek, de nem azért, amiért szerintetek kellene, hanem például azért, mert kevély voltam: „»[...]Mért rotyogok itt az üstben, kurvák között, ronda füstben, / ha nem tettem semmi rosszat? Higgyétek el, szörnyen bosszant.« / Hümmögnek a kárhozottak: »Mit nem tettél, elsoroltad. / De tán azért várt a mélység, mert kimaradt a kevélység.«” (Önismereti sláger)

A probléma azonban nem ott húzódik, hogy milyen mértékben szeretne egy alkotó kitárulkozni, megmutatkozni, látszani, hanem ott, ahol eldől, hogy annak a bizonyos kitárulkozásnak lesz-e jelentősége. Tudjuk-e a különbséget a 21. században privát és nyilvános gyónás között? Az egyén őszinteségének lehet-e jelentősége ismeretlenek számára? Lehet. És bizonyos mértékig lehet is garantálni, hogy legyen, és Nádasdy Ádám költészete pontosan ezt teszi. Akkora szeptet mutatja meg a világnak, amekkora költőileg megformálható, egyes szám első személyben elmondható, a kicsit, ami nagyon releváns, amit a taníthatóság bizonyosságával tud. Brillíroz a nyelvvel, túlsúlyban vannak nála a nyitott poétikai alakzatok, például a nyitott vagy elhalasztott zárlatok. Van, ahol zárt a vers vége, de a jövő, a motiváció vagy a kezdet gondolatköréhez tartozik a szöveg, mint például vagy *A reggeli* című versben, az *Édes gondok öln* címűben vagy a *Padlízán* című szövegben: „Csak kitartás, / lesz itt még, öcskös, eufória.”

Kevésbé frappáns zárlat a *Szemekkel befutottad* című vers vége: „Ahogy / csak asszony tud, sosem a buta férfi.” Ez a vers azonban tartalmaz egy paratextust, egy direkt ajánlást, ami szinte kiemeli a kötetből, más mércét tesz lehetségessé. Hasonló a helyzet minden alkalmi verssel – az olvasó saját, külön szempontok alapján is viszonyulhat (amennyiben e kritika szerzőjénél kevésbé transzcendentális alkat, és nem külső elvek szisztémája, hanem a konkrétan adódó körülmények alapján érzékeli és méri fel a helyzetet). A többi versben

viszont, amelyek nem kötődnek konkrét alkalmakhoz vagy megbízatáshoz, az öregség, a halál közelségének érzete és az ebből fakadó létösszegzési kísérlet is meghatározó szerepet tölt be. Akárcsak a számára oly kedves munka. Noha lehet számítani rá, hogy a recepció túlnyomórészt a költő életkora felől fogja olvasni a kötetet, mintha valami vásárlói célcsoportnak készült volna, magam úgy látom, hogy a költő már elintézte magában a halált. Nyugodtan lehet olvasni a verseit anélkül, hogy az idős korhoz kapcsolódó közhelyekkel kószolgatnánk őket.

Végül térjünk vissza a kötet nyitó és egyben címadó verséhez. Azzal a bizonyos szellőzésigénnyel is összefügg és mindvégig központi kérdés marad ezekben a versekben a láthatóság. Egyfelől az, amit érzéki láthatóságnak lehetne nevezni, ami a konkrét, vizuális érzékeléstől a megismerhetőség vagy a megértettség érzéséig sok mindent jelenthet. Érzékileg láthatónak érezheti magát például az, akit lefényképeznek, de az a kisebbségi egyén is, akihez sokan előítéletekkel viszonyulnak, és csak annyiban veszik észre, amennyiben ezeket az előítéleteket teljesülni, visszaigazolódni látják. Másfelől ez az érzéki láthatóság valamennyire előfeltétele annak, hogy valaki úgy is látható legyen, hogy a kulturális, politikai, társadalmi diskurzus része. Amíg egy város vezetősége és lakosai nem *látják* be, hogy vannak melegek, addig ez nem lehet nyilvános diskurzus, közösségi gondolkodás tárgya. Nincs diszkurzív láthatósága.

A címadó vers zárlata azt kérdezi: „Kell-e a mások igazába bújni, / mint használt fészket használó madár?” (*Jól láthatóan lógok itt*) Ez „a mások igaza” értelmezhető úgy is, mint az, amit a melegek jogainak érvényesítése érdekében, a homoszexualitás diszkurzív láthatósága érdekében vállal magára valaki. De értelmezhető ennél jóval tágabban is, hiszen valahányszor olyan eszme, hitvilág vagy ideológia hatáskörébe kerül valaki, aminek az igazságértékét nem képes teljesen elsajátítani, olyan mértékben, hogy az elvakítsa, mindig kakukkfőökának érezheti magát. A vers úgy indul, mintha a beszélő immár hidegen és világosan látna. Józanon ítél, egyszerűen, megértéssel, neheztelés nélkül, és kérdez. A kérdés pedig az egyik legjobb orvosság elnyomó ideológiák és öregség ellen, mert megnyit és elmozdít, folytatólagossá tesz.

„Igazából eszembe jutott, hogy ha ez jól sikerült, nem írok többet” – mondta Nádasy Ádám a kötet egyik bemutatóján, a Budapesten megrendezett Margó Fesztiválon. Nagy terhet rótt ezzel recenzenseire és kritikusaira, akik feltehetőleg azóta is éjt nappallá téve konspirálnak, hogy elég nagy, elég fontos sikerületlenséget találjanak a kötetben. Pedig talán azt is meg lehet kérdezni kukacoskodásból, hogy jó, jó, de mi is sikerült jól tulajdonképpen? A kötet záró darabja, *Az igazi Márk-változat* a kortárs magyar szerelmi költészet egyik legszebb darabja, méltó a parfrazeált Esterházy Péter emlékéhez, és szeptemberben átminősül a házastárshoz írott szerelmes verssé. Ez eddig egy.

Kemsei István
BODOR ÁDÁM: SEHOL¹

Ha úgy tekintünk az elbeszélő szövegre, mint valamely valóság metaforikus kifejeződésére, akkor a metafora mélységétől, szerteágazó jelentésmezőitől függően annak minőségével is tisztában lehetünk. És ha már a létezés metaforája az elbeszélés, akkor az abszurd, ahol a *Sehol*ban valaminek a semmije az uralkodó vonás.

A Bodor-elbeszélések lényege a dolgok nem-felismerése. A figurák ön- és helyzetismeretének teljes hiánya. A legbensőbb semmi, ahol a reménynek nincs helye, csupán a világgal szemben érzett közönynek. A tökéletes abszurdnak.

Honnan ez az abszurd? Nyilvánvalóan az alapélmények absztrahálódásából, létmetaforává válásából, amik egyáltalán nem a véletlenből vagy pusztán költészetből táplálkoznak, hanem abból a kiváltságos helyből és helyzetből, amibe a szerző beleszületett, ahol alapélményeit megszerezte, a szülőhelyén átélt bozgorúság, idegenlét poklából, annak megpróbáltatásaiból. Ahol maga a külvilág, a trianoni következmények és a sajátosan értelmezett „szocializmus” által keletkezett élheterlen államalakulat maga is abszurd és felfoghatatlan.

Bodor nem engedi el azt a világot, amiben művei megszülettek, vagy az a világ nem engedi el őt. Voltaképpen mindegy is, melyikre tekintünk, mert a nagy írók rendszerint ugyanazon az élménykörben termékenyek, egészen addig, amíg az utolsó morzsáig ki nem merítik annak tartalékait. Ez a világ az Erdély-metafora, a mélyen átélt erdélyiség-tragédia, a táji világnak titokzatos, már-már babonásan misztikus hegyei, ahol az oda-valóság, illetve a nem-oda-valóság kérdései pillanatok alatt eldőlnek, s a nem-oda-valóság sorsa a kíméletlen halál, a romlott döghús elfogyasztása után beállott végzetes ételmérgezés (*Hekk*). A néptelen falvak, ahol az abszurd a létformában is megvalósul, egyre groteszkebbé válik (*Leordina*). Ezekből a metaforákból hiányzik a hasonlított, csak a hasonlót teszi láthatóvá, ami maga az abszurd megvalósulása, ugyanúgy ok nélküli a sorsot beteljesítő

1 Budapest, 2019, Magvető.

okozat, ami szintén abszurdként viselkedik (*Milu*). A cselekménynek sincs előzménye, csupán kövekezménye.

Bodor hősei olyan figurák, akik életük folyamán megtanultak nem remélni. A *Hekk* haldoklással szemben viselkedő mézségetőinek, a *Pitvarszk* hőisének a reménynélküliség közönye, monotoníája ad arcot. A legyőzhetetlen valósággal folytatott küzdelmük értelmezhetetlen is lenne. Nincs se győzelem, se leleplezés. Se a nyitó elbeszélésben, *A Matterhorn mormotáiban* a besugói után kíváncsiskodó tudós hiába való kutakodásában, se a *Paraszkiwa* (ön)gyilkossága esetében nincs.

Bodor Ádám elbeszélései: képek. Úgy is kell bánnunk velük, mint a képek esetében, amelyekben minden ecsetvonás, minden színkeverés fokozott jelentőséggel bír. Úgy része az egésznek, hogy maga az egész is részévé válik a kiragadott résznek. A figurák kimozdíthatatlanok abból a tájból, közegből, amibe az író beleteremtette őket, ám a táj, a közeg nem része az abszurdnak, csupán egy önmagában is különleges abszurd színpad, ahol az abszurd esemény eljátszható. Példának okáért a börtön, ahol a börtönlétbe, a börtönhierarchiába beleszokott konyhás rabok találkozhatnak a legnagyobb csodával, amiben ember egyáltalán részesülhet, ám az a csoda az ő helyzetükben értelmezhetetlen s így felfoghatatlan, ezért maguk ölik meg, iktatják ki életükből a csodát, mint délibábos, zavaró tényezőt (*Milu*).

Illúzióink rabja vagyunk, ám ezek az illúziók az állandó, eleve megjósolható csőd irányába vezetnek. Küzdelmeink kívülről is, belülről nézvést is olyan szárnalmas eredményt hordoznak magukkal, ami eleve bele van kódolva életünkbe, sorsunkba. És még ezek az illúziók sem a sajátjaink. Életünk minden lépését kölcsönözzük valahonnan, aztán vagy van türelmünk kivárni a tisztos végkifejletet, vagy nincs.

„Klasszikusnak lenni nem csupán annyi, mint ismételni magunkat, azt is jelenti, hogy tisztában vagyunk vele, hogyan ismétljünk” – állapítja meg találóan Camus, akinek a jelen esetben is igazat kell adnunk, hiszen Bodor világa az életművön át alig mutat bármi elmozdulást, figurái minimális cselekvésre kényszerített, a külvilágból kirekesztett, drámajátékban szereplő színpadi árnyak, akikre nem hat a történelmi idő változása, idejük álló idő, majdnem öröktől való, amelyben a bűn és az erény egészen másképpen értelmezhető (*Paraszkiwa*).

És ha már ismétlés, akkor szerkezet, amely a regényszerűség irányába épül az abszurdtól az abszurd groteszkig, *A Matterhorn mormotáitól* az elszabadult kecskái után az atomvillanás közepette futó s eltűnő *Rebiig*. Hét elbeszélés, hét lépcsőfok, amelyek a hiábavaló létezésből a hiábavaló halálig vezetnek. Két különálló szélsőség, két különálló reménytelenség, mégis rokonok, a köztes elbeszélésekkel mégis összekapcsolhatók, mint a kezdet és a végállapot.

Nincs abszolút szabadság. A mormotákat megfigyelő ember rájön, hogy megfigyelik. Csakhogy az ember nem mormota, hogy a környezet legapróbb eltéréseire felfigyeljen, s életösztöne menekülésre kényszerítse őt. Nincs is hová menekülnie. Alkut köt tehát a lehetetlennel, mert nem tehet mást. Szabadság híján kénytelen-kelletlen marad tehát rabként a benső szabadságát fenyegető abszurd káoszban, ami túlélésének, feladata elvégzésének egyetlen záloga (*A Matterhorn mormotái*).

A *Paraszkíva* középponti figuráját csak holtan láthatjuk. Cselekvése, illetve nem-cselekvése a halál. Ennek oka a lét alatti létezés abszurdja, amelyben a nyilvánvaló gyilkosság ténye a köznapi morál részeként társadalmilag is érvényesül. A holttest körüli ügyetlenkedés primitív mivolta, a bűn eltakarásának reménytelensége, az ember fölösleges tárggyá változásának gesztusa még feltámaszt némi morális tiltakozást a háttérben figyelő kamaszfiúban, elvágódást egy feltételezett rousseau-i létideál, a természeti ember – a mészégetők társadalomból kivonult világa – irányába.

Ám az abszurd kényszeréből nincs menekülés. A középponti figurává előléptetett kamaszt az új helyen is utoléri a halál abszurditása: a nyom nélkül eltakarítandó ember-tárgy problematikája. A *Hekk* texturális összefüggéseiben is mintha a *Paraszkíva* folytatása lenne, s ekképpen egy félbemaradt regény részletének látszatát nyújtja mindkét elbeszélés.

A lét alatti létezésnek is vannak fokozatai, azaz a lentnél is van lejjebb. A világból kivonultaknál csak a világ üldözöttje az alább való. Nemcsak a természeti lét abszurd – az elbeszélés (*Hekk*) Helgája nem tudja, hogy az ikerpár melyike születendő gyermekének az apja –, annál a természetbe kivetettség állapota még abszurdabb. Hekk halála, holttestének a begyújtott mészégető kemencében történő elégetése – éppen karácsonykor! –, szinte pogány rituálé szerinti feláldozása, ha

nem lenne egyben végletekig groteszk is, akár az egyetemes büntöl való megtisztulás jelképe is lehetne.

Mert létünk eleve bűnben fogan. Bűnünk eredete nem más, mint az, hogy másnak akarunk mutatkozni, mint amilyenek valójában vagyunk. S mivel nem olyannak születtünk, amilyennek képzelni szeretnénk magunkat, hazugságra kényszerülünk. Majdnem bibliai a figyelmeztetés. A kötet középpontjába szerkesztett *Leordina* olyan, mint egy felemelt mutatóujj: figyelmeztetés a VIII. parancsolat betartására, megszegésének következményeire. Csakhogy, mint annyi más, ez is evilági, azaz groteszk módon nem a főbűnös bűnhődik, hanem a bűntárs (Dina) kerül a börtön purgatóriumába.

Legfőbb gondunk a halál, *a véghez viszonyuló mindennapi lét* – idézhetnénk ide Heideggert is akár, hogy a *Pitvarszk* lényegéig jussunk, a semmi középpontjáig, ahol minden cselekvés, minden emberi kapcsolat értelmetlen és kilátástalan. A cél a fontos, a végesség tényének tudomásul vétele. Az abszurd groteszk kiteljesedéséig jutunk, lefagyott lábakkal, elvégezni azt, amit a vég követel, amit a maglaviti fegyház rabjai is elvégeznek, találkozással a szabadsággal, amiről ők nem is álmodozhatnak. A *Milu* hosszan hagyott hajú hőse a nagy hajával a felháborító, már-már messiási, a közzgondolkodás szerinti jogtalan szabadság jelképe, akivel, mint idegennel, végezni kell.

A *Matterhorn mormotái* hőse sem szabad, de nem szabad a többi elbeszélésé sem. Még az ösztönlények olyan lefokozott világában sem, amilyeneket Bodor ábrázol, és nyilvánvalóan szeret is, mert különben nem helyezné őket világának középpontjába. Olyan egyszerűségeket vesz szemügyre, amik már önmagukban abszurdak, olyan folytonos kilátástalanságokat, amik a szájalomig groteszkek. Külső szabadság nem létezik, mondják ki Bodor Ádám elbeszélései. Benső van, az viszont titkos, és a végzetben lakozik, ami felé fénytelenységben vonulnak a halandók, kivéve Rebit, aki hálóingben, mezítláb fut a felvillanó fénytől megriadó, elszabadult kecskéi után. Ez a fény a végső groteszk, hiszen nem a megváltásé, hanem a pusztulásé, azaz Rebi is – csaljuk csak vissza utoljára ide is Heideggert: – végül *lehetséges lehetlenségének semmije előtt találja magát.*

Borsodi L. László

KÉKLŐ PÁRA, TISZTA SZÓ

„Fénylik a vers – az árnyék.” Ez a mondat zárja Nagy Attila a *Fotográfia József Attiláról* című versét. Amennyiben a vers híradás az elmúlásról, a romlandóról, akkor a vers az, amiben a mulandó romolhatatlanná esztétizálódik, hírt adva arról is, ami a mondható határain túl van. Ezért a költői szóba vetett hit, ezért perelhet a versben mondható az örökkévalóságért, esztétikai széppé és maradandóvá varázsolva azt, ami volt: „Mondd ha versben mondhatod / Ha versben ringhat mondatod / Ne hallgasd el mit holtra vált / Apád anyád a holdra tárt” (*Szélsátor*). A költői szó értékét egyrészt az ember mulandóságtudata, másrészt a költő, a szellemi ember kultúrába vetett hite adja, ami számára kapaszkodó a barbárság, az értékviszonylagosság és -vesztés ellenében, élete alkonyán, a létezésen, társadalmon való kívülrekedés drámáját megtapasztaló jelenben. A poéta kibic, aki Hölderlin nyomdokán lépkedve azt is felismeri, „öngyötrés volt a művészet / és minden gondolata” (Friedrich Hölderlin: *A séta*. Halasi Zoltán ford.), ezért nosztalgiával gondol a költészettörténet (mítoszi magasságokba emelt) múltjára, amikor „A költők kibicként ültek / az ideák síkos teraszain” (*Hölderlin-séta*), és a természet szépségének felfedezése, az ideákkal való érintkezés, az emberi és isteni világon való kívül helyezkedés, a szemlélődés és elmélkedés jelentette a költő legfőbb feladatát.

Telitalálat tehát Nagy Attila verseskötetének címe, *Égi tócsa, földi sár*,¹ hiszen a kettős metafora annak az ars poeticának, emberi-költői látásmódnak a megnevezése, amely az életben még, de a halál felé tartva, a mulandóság és a halhatatlanság (reménye), az evilági és a túvilági, az emberi és az isteni terrénum, a kultúra és az ént körülvevő kultúraellenesség köztességében, feszültségében elhelyezkedve, élve és alkotva rezignált nyugalommal vet számot azzal, ami volt, azzal, ami a maga viszonylagosságában van (a tócsa és a sár relativizálja égi és

1 Nagy Attila: *Égi tócsa, földi sár* (*Versek a Kék Füzetből*). Marosvásárhely, 2018, Lector Kiadó.

földi különbségét), és néz szembe azzal, ami hátravan vagy ami azon túl esetleg következik.

A számvetés olyan intertextuális-interkulturális összefüggésben történik, ami az idő múlását tudomásul venni kénytelen, klasszikus műveltséggel rendelkező és a kortárs költészetet ismerő (versbeli) költőnek az irodalommal, a kultúrával való számvetése is. A Hermész, Platón, Seneca, Pál apostol, Li Taj-po, Hölderlin, Arany János, Rilke, Áprily Lajos, Jékely Zoltán, József Attila, Oszip Mandelstam, Székely János, Kovács András Ferenc, Markó Béla és Sütő István műveiből vett sorokkal való dialógusok, az ő műveikre való utalások, rájátszások, a nevezett szerzők közül az elhunytak emlékének állított versszarkofágok, hommage-költemények teremtik meg azt a poétikai, poétai univerzumot, amit – legalábbis ebben a könyvben – Nagy Attila költői világaként olvasunk, s aminek a hagyomány általi feltételezettség a sajátja. Beszéde által ezt a világot a(z irodalmi) hagyományhoz való viszonyként artikuláló lírai én alaptapasztalata az *Hommage à Oszip Mandelstam* című vers szerint az árvaság, a száműzöttség („Ha menni kellett, de nem volt hova.”) és a halálfélelem („Szentpétervárott havazni fog ma.”), nem él, hanem túlél (*Pál, az apostol*). S mindezért a kor a hibás, mert „Isten halott / A többségnek, akiknek tápot, / S nem eledelt, e kor adott.” (*Bevonulás*) A beszélő értékrendjének alapfogalmi hagyományos kategóriákat jelölnek: hit Istenben, a hazában, az emberben, világosan különbséget tud tenni, mi a jó, mi a rossz, előbbi mellett elhivatott, utóbbit elítéli. Nem csoda hát, ha ennek birtokában élesen érzékeli maga körül az értékrelativizmust, amelynek következményeként a kor, amelyben élnie kell, halálra van ítélve („melldöngetve ordít már a Sátán” – *Bevonulás*; „Nietzsche szerint // Kiüresít a mai morál...” – *Ébrenlét démona*), ezért nem elírás egyik versnek a címe, a hosszú ó-s *Jelenkór*. A saját százada kórképét körvonalazó lírai én az értékörzést megszenvedő poéta, a getszemáni szenvedő Krisztus hasonmása, aki nem hisz megváltói képességeiben, nem hisz a tett erejében („Isten nagy markában porladnak a tettek. / Idegen szobában egyre gyűl a titok.” – *Idegen szoba*), csupán – és ez a legtöbb, amit feladatának tekinthet – érzékenyen rezonál, és jelzi, baj van a világban, a világgal, ő a pusztulás tanúja (*Ködbe zárt fájdalom*).

Az értékvesztés rezignált tudomásul vételén túl a költői szó azonban Nagy Attila költői invenciójában másra is alkalmas. Arra, hogy annak

ellenpontozásaként kimondjon olyat, ami nincs, de lehetne, a hiányból értéket teremtve, hogy megszólaltassa a vágyat, ami a jelen nincsből teremt jövőképzetet: „Egy késő estén végül Lisszabonban / Veszélyen és döbbeneten túl / Forró homlokú utca végén / Ámulni az érzelmek / Külön személyiségén” (*Esti vonat Lisszabonba*). És alkalmas arra, hogy mérlegre tegye, számot vessen a saját határaival, képességeivel. Ez a mérlegelés a költői szó Székely János-i értelemben vett hatástalanságának felismerésétől, kimondásától („Ne hidd, hogy fontos avagy számít / A vers, a sor, a szó.” – *Ne hidd*) a „Mi lesz a verssel, ha lemegy a nap?” (*Calle del Angel*) kétségbeesést kifejező kérdéséig vezet, hogy aztán újra rátaláljon a szó erejére („És nem vagyunk csak én meg ő – / A tiszta Ő s bolondja” – *Angelus*), a szóba vetett hitre („egyszer hátha fog / Zúgni az Öröm, s az iszonyt // Apollón lanttal messzi úzi” – *Műzsák, Szent Liget*), a szóra, amelyet kimondhat, és amely kimondja őt, mint alkotójától független autentikus létező, még akkor is, ha a szépség fájdalmáról, avagy a fájdalom szépségéről (a krúdys dekadenciáról) ad számot: „Ide, a Kashmirba járok. / Emlékek kávéháza idebent minden. / A vers itt írja önmagát. / Dohány- és parfümillat – // És rúzsnyom a kilincsen.” (*Kashmir Kávézó*)

Kérdés azonban, hogy amennyiben a versbeszéd önmaga metaforikus természetű miatt minduntalan a megnevezés esendőségével, a nyelven túl megragadásának nehézségével vagy egyenesen annak lehetetlenségével találkozik („s az ölelés is csak falaz” – *Maskara-ősz*), rendelkezik-e a nyelv azzal a transzcendentális képességgel, ami érintkezésbe hozhatná a versbeli költő-beszélőt a tiszta ideák romolhatatlanságával, és nyilvánvalóvá tenné, felfedné számára a nyelven túli, az isteni nyelv természetét. Nagy Attila könyve azért minősülhet érdekesítő olvasmánynak a lét alapvető kérdései által megszólítottak számára, mert körvonalazza, de nem ad választ, nem oldja fel ezt a dilemmát. Mint aki a sejtés és tudás közötti félúton érzékel valamit erről a túlról, de evilágba zártsága, nyelvbe való száműzöttsége, nyelvlétben való fogva tartottsága folytán csak annak lehetséges meglétét képes körvonalazni.

Mit tehet hát hit, sejtés és tudás köztességében? Vár, és összegzi, ami van: megköszöni az elmúlt életet, az alkonyodó férfikort („Tömjén és mirha illata szálljon, / Azért, mit kaptam – bár sose kértem.” – *Adonisz-kosár*), megidézve a légzagdagító – vagy annak tűnő – pillana-

tokat, a szerelmet, az erotikát („Ádám az anyja combját ölelte – / Maradt az álom. A kép ellillant.” – *Ádám*), a kötet egyik legszívszorítóbb költeményében pedig azt a tapasztalatot, hogy a kezdetben, a megszülető utód rövid életében miként tárul fel a vég drámája: „Ma épp húszéves lennél, Kisfiam. / Egy napot sem éltél, s azt is szilvakéken. / Ma sem tudom, mi tartott féken, / Hogy szét ne verjem az inkubátort // (...) // Szorítottalak szívem rendetlen ritmusára – / Szomorú arcom viharát úzi // Azóta is a kéklő pára...” (*Balázs*, 1996). Veretes létösszegző költeményben döbben és döbönt rá arra, hogy az evilági élet fölös kacat, a létért folytatott küzdelem önmagában értelmetlen („Kinek mondjam, ha nem neked: / Egy életem át kergeted / Mindazt, mi végül talmi holmi. / Hagyd hát a szentek könnyét folyni, / Ne kommentáld, és ne is lázadj”), s hogy az ember bűnbe esésével és végességével tulajdonképpen Isten is kevesebb lett: „Isten, ki nem szignált soha semmit, / Mert Ő szenvedte meg az Édent.” (*Talmi holmi*).

Önmagában azonban a várakozás és az összegzés sem minden az én számára, de alkalom annak felismerésére, hogy mi lehet az egyetlen lehetséges magatartás, ami kialakítható, pozíció, ami elfoglalható a világban: ez pedig nem más, mint az esztétikai széppel, a költői szóval való eljegyzettségéből következő szemlélődés. Arról az emberi-költői magatartásról van szó, ami sem megváltoztatni, sem megváltani nem akarja önmagát, a világot, csupán igyekszik reflektálni az ember itt-létére, a (nyelv)világ történéseire, esetleg igyekszik megérteni a miérteket, amik körülötte és benne zajlanak, amik én és világ érintkezéséből születnek. Ebben a finom érint(kez)ésekből teremtődő szellemi-lelki folyamatban tárulhat fel a szemlélődő számára az égiben a földi, tükröződhet a földiben a földin túli, és születhet meg Nagy Attila költői megszólalásának újabb tónusa, az érzékeny esztétáié, aki már nem csak rezignáltan ironikus, hanem – éppen ebből a látásmódból következően – nevetni is tud majd, tán (sírva) nevetetni is képes lesz. Erre vonatkozik az ígéret: „*Túl halandó* a halhatatlanok / Megismerésére, én, a hatvan feletti, / Átadom magam a szemlélődésnek, / S tanulok újra szólni, nevetni.” (*Túl halandó*) Ez a lét tragikumából születő derű lehet még markánsabb védjegye a tovább íródo poétikának, aminek megmutatására csak a költői nyelv képes („Isteni lélek patinás ércét / Loccsintja árnyasult sorokra.” – *Hölderlin-séta*), és olyan művelt, érzékeny lelkű poéta képes, mint Nagy Attila.

Lőrinczi Dénes

HADAKOZÓ SZÉKELYEK

*„Nem mondom én: előre székelyek!
Előre mentek úgyis, hős fiúk;
Ottan kíván harcolni mindegyik,
Hol a csata legrémesebben zúg.
Csak nem fajult el még a székely vér!
Minden kis cseppje drágagyöngyöt ér.”*
(Petőfi Sándor: *A székelyek*)

Szépvíz Önkormányzata és a Szépvízért Egyesület 2016-ban egy olyan hadtörténeti kiállítás kivitelezését kezdeményezte Szépvízen, amely a székelység katonai múltját, pontosabban a Gyimesi-szorosnál teljesített több évszázados határőrszerepét mutatja be. De tovább is mentek ennél, 2018-ban megjelentették az e témáról szóló könyvet.¹

Az alcím *Csíkszék és a Gyimesek vidéke*, de a kétéves kutatómunka nyomán létrejött kötet betekintést nyújt a teljes székelység katonai múltjába. A székelység határőrszerepéről már eddig is jelentek meg művek, a mostani könyv különlegességét az adja, hogy hadtörténeti szempontból közelít a témához.

A 406 oldalas tanulmánykötetben a szerzők mítoszokat is rombolva igyekeznek az Árpád-kortól egészen a 20. századi világháborúig képet nyújtani az itt történekről. A könyv szerkesztőjeként és az egyik tanulmány társszerzőjeként Nagy József hadtörténész a kötet előszavában erről így ír: „A székely történeti önképben hangsúlyos a katonáskodás múltja, azonban a történettudomány adós ennek átfogó feltárásával, ezért a helyi közösség emékezetében mítoszok uralják a katonáskodás történetét.” (11.)

A könyv első tanulmánya az Árpád-kortól a Hunyadiak időszakáig ismerteti a székelység katonai szerepét a Magyar Királyságban. Ladó Árpád Gellért – konkrét források hiányában – tanulmányában gyakran feltételezésekre szorul. A korabeli székely fegyverviselést összeveti a

¹ Szerk. Nagy József: *A határvédelem évszázadai Székelyföldön. Csíkszék és a Gyimesek vidéke*. Szépvíz, 2018.

kor európai fegyverviselési szokásaival. Figyelmet fordít a támadó és védőfegyverek részletes bemutatására, annak helyi, székelyföldi vonatkozásaira. A fegyverek megismertetéséhez számos illusztrációt használ, székelyföldi Árpád-kori templomok freskóit és a környéken fellelt régészeti leleteket hozva segítségül. A honfoglalás idejében használt székely-magyar fegyverzet fokozatosan kiegészült, átalakult és idomult az Európában használatos fegyvernemekhez. A honfoglalástól a Mohácsig terjedő székely évszázadok áttekintését a fiatal történész a következő konklúzióval zárja: „Katonai szolgálatuk jellege szorosan összefüggött katonai segédnépi eredetükkel. Így az ősi sztyeppei könnyűlovas harcmódor maradványainak őrzői voltak a középkor évszázadai során, annak ellenére, hogy egyes nyugati viseletbeli és fegyverzetbeli elemek átvételét nem kerülhették el. [...] Viseletük, fegyverzetük a harctéri igények alapján alakult, mígnem az Erdélyi Fejedelemség kialakulásának korára a könnyűfegyverzetű katonaság formájában állapotodott meg” (73.).

A következő, szintén a középkort vizsgáló fejezetben² Botár István kiemeli, hogy a középkori Magyar Királyságban, kivált annak keleti, csíki határvidékén nem lelhetők fel a kort jellemző védelmi vonalak (mint például a gyeplő nyomai), sem a határvédelmi várak maradványai. Következésképpen nem lehettek nagyobb határt védő ütközetek a csíki szorosokban a középkor általa vizsgált időszakában. A Csíki-medencében nem voltak jelentősebb, gazdagabb városok, mint ahogy a Radnai-hágón túl Beszterce vagy az Ojtozi-szoroson át Brassó. A régész a komolyabb határvédelmi vonal hiányát azzal indokolja, hogy az általa vizsgált Csíki-medence valószínűleg nem számított a legforgalmasabb, legjelentősebb útvonalak közé. Cáfolja azt a köztudatban élő hiedelmet, mely szerint Csíkon keresztül nagyobb ellenséges invázió törhetett volna be valamikor Erdélybe. Kitér arra is, hogy „Csíki viszonylag magas számban fordulnak elő lovas hadifelszereléshez köthető leletek.”³ Értekezésében leszögezi, hogy az általa vizsgált 1562-ig terjedő időszakban a csíki székelyek katonai szerepe nem annyira a szűk átjárók és a hágók ellenőrzésére volt, mint inkább a király vagy éppen

2 Botár István: *Szépvíz a középkorban. Csíkszentmihály megyéjének középkori történeti vázlat 1562-ig.*

3 Egy korábbi munkájának eredményeire hivatkozik. Botár István: *A Csíki medence középkori településtörténete.* (Doktori értekezés)

a fejedelem számára a mobilis katonai seregrész folyamatos készenlétben tartása.

Hogy melyek voltak a kisebb-nagyobb átkelőhelyek, szorosok a Keleti-Kárpátokban, amelyek érintették a csíki székelyeket, részletesen bemutatja Botár István. Munkája második része a középkori településtörténet helyi feltárásaira fókuszál, hogy egyáltalán mióta léteztek az első települések.

A harmadik tanulmány B. Szabó János kutatási eredményeit tartalmazza az 1526–1709 közötti időszakra vonatkozóan *A székelyek katonai szerepe Erdélyben a mohácsi csatától a Habsburg-uralom megszüлдüléséig* címmel. 1557 után Erdélyben a székelyek határvédő szerepe átalakult, feladatuk a „belső” határok védelme lett. A székelyeknek a szultán utasítására – Erdély akkor függőségben lévén az Oszmán Birodalomtól – gyakran büntető hadjáratokat kellett indítaniuk a szomszédos román vajdaságokba. (104.) Néha ez fordítva is működött. A székelyek katonai szerepe a királyi Magyarország három részre szakadása után lényegében a moldvai és a havasalföldi trónviszályok rendezésében, illetve az erdélyi fejedelmek kisebb egyéni akcióiban „fulladt ki”. A korszak fejedelmei és hadvezérei a székelység lojalitását mindvégig kiváltságos jogaik betartásának vagy helyreállításának ígéretével igyekeztek biztosítani.

A kora újkori székely hadszervezet hattyúdala című alfejezetben a történész B. Szabó János a székely katonai erő „végső” kifulladását, kimerülését követi nyomon a 16–17. századokban. Harcerejüket a magyar királyok, erdélyi fejedelmek, oszmán és osztrák katonai követelések, majd II. Rákóczi Ferenc szabadságharca felemésztette. A 18. századra a „székelység fegyveres ereje már csupán árnyéka volt egykori önmagának.” (122.) A Rákóczi-szabadságharc a székelység számára 1708 februárjában véget ért, amikor a felcsíkiak hűségesküt tettek Lipót osztrák császárnak és magyar királynak Mádéfalván.⁴ A történelmi eseményekben gazdag tanulmány érinti a Csíkszék és a Gyimesek vidékén kívül eső székely területek sorsát is.

A következő fejezetben a 18–19. századi székely határörvidék történetét ismerteti Csikány Tamás. A székelység meghatározó tragikus

4 A könyvben a település Mádéfalvaként szerepel. (127.)

eseménye a 18. században a madéfalvi veszedelem (1764)⁵ volt. A dicstelen katonai megtorlás előzményei és következményei kerülnek ismertetésre. A Habsburg-birodalom érdeke kizárta, hogy meghagyják a székely közösség korábbi, különutas kollektív szabadságjogát.

Az erőszakos császári katonai fellépés után, 1764. március 24-én szentesítette Mária Terézia a 66 pontban szabályozó határőrszervezés „első rendtartását”. Arról is olvashatunk, hogy a határőröknek milyen korlátok között volt rendfenntartó szerepe, valamint hogy az öröklésnél mit jelentett a „fiúleány” megoldás (163–164.). A székely határőrezredek bekerültek a Habsburg-birodalom katonai határőrvidékének vérkeringésébe, annak szerves részeként működtek, és más határvédő vidékekkel azonos modernizálásban, tagolásban részesültek. Mindezek ellenére a 18. század derekán bekövetkezett társadalmi változások következtében voltak, akik a kirótt terheket nem tudták teljesíteni, ezért sokan „elcsángáltak” a Kárpátokon túli román területekre.

A madéfalvi veszedelem után az osztrákok megalakítanak 2 gyalog- és 1 huszárezredet a határőrvidék szolgálatára, amely az 1851-es felszámolásáig ellátta a térség belpolitikai rendfenntartását és Erdély dél-keleti határvédelmét. Megtudjuk, hogyan és milyen célból telepítettek be románokat a tömbmagyar székely falvak közé.

Csikány tanulmánya záróakkordjaként az 1848–49-es szabadságharcban részt vevő székely határőrezredek katonai szerepvállalását ismergeti. Érdekes az is, hogy a székely katonák napóleoni háborúkban való vívőkedései sokáig példaértékűek voltak, majd a 19. század derekától a feledés útvesztőibe kerültek.

Gottfried Barna munkája már nem kimondottan a székelység katonai szerepvállalására, hanem a térség első világháborús hadi eseményeire összpontosít. Az osztrák–magyar kiegyezést (1867) követően felállított új határvédelmi szervek ismertetése után az olvasó az első világháború helyi eseményeibe csöppen, a levéltári és a nemzetközi szakirodalom felhasználásával a hadi cselekmények részletes leírásával találkozhat. A térképek és a lábjegyzetek a laikusok számára is értelmezhetőbbé tesznek egy-egy történést, hadműveletet, kifejezést, személyiséget. Az információkban és illusztrációkban gazdag fejezet a Székely Hadosztály

5 A székely határőrezred szervezését és a madéfalvi veszedelmet több történész feldolgozta, mint például Szádeczky-Kardoss Lajos, Teleki Domokos, Jakab Elek, Egyed Akos. Az írók közül Nyíró József örökítette meg.

1919-es tevékenységével zárul. Megjegyzendő, hogy a két világháború csíki és gyimesi eseményeinek jobb megismeréséhez a könyv szerkesztője és szerzője, Nagy József mindvégig közreműködött az újabb vagy már korábbi kutatási eredményeivel.

Illésfalvi Péter és Nagy József közös tanulmánya a II. bécsi döntés (1940) csíki és gyimesi eseményeit taglalja. Nagy József még a 2010-es évek első felében interjúkat készített a második világháborút túlélő öregbakákkal. Az egyszerű bakák visszaemlékezésein keresztül az olvasó szemléletes képet kap a második világháborús katonaelet, a vészterhes időszak eseményeiből. A fejezetet korabeli fotók illusztrálják. Az interjúknak és a fennmaradt naplónak köszönhetően külön fejezetben megismerhetők „az 1944. évi harcok a Gyimesek és Felcsík térségében”. Szó esik a háborús tapasztalatok mellett a katonák hangulatáról és azokról a dolgokról is, amelyek a korabeli hivatalos jelentésekből kimaradtak, nem jelenhettek meg.

Zárófejezetként Horváth Alpár jelen- és jövőépítési célokat megfogalmazó *Határhelyzetek és kulturális törésvonalak a turizmus szolgálatában* című írása olvasható. A megbékélés politikájára kiváló példák lehetnek az első világháború harci állás-maradványain felállított francia–német, olasz–szlovén emlékhelyek, amelyek napjainkban a békés együttélésre emlékeztetnek, turisztikai látványosságként is működnek, és kegyeleti szereppel is bírnak.

A monográfia főszereplői az egykori „nyakas” székely katonák. Hogyan maradt meg szélesebb körben az utókor emlékezetében a katonáskodó székely? A kérdésre a szerzők közül egyedül Csikány Tamás tér ki, ő fogalmazza meg, hogy a szülőföldjüktől gyakran távol, „megszervezett ezredekben megbízhatóan, sokszor hősiiesen, az elvárható módon, vagy még annál is többet téve szolgáltak.” A hadjáratok nehézségei ellenére „sokszor szinte értetlenül állunk azon kérdés előtt, hogy vajon ki, mi készítetett embereket arra, hogy olyan tetteket hajtsanak végre, amelyeket igazán nem is várnak tőlük, amikor semmilyen személyes vagy közösségi érdek nem fűződik a háború vagy akár egy ütközet megnyeréséhez.” (194.) A hősiesség kiállást általánosan a bajtársiassággal magyarázza a történész. „Az összetartozás büszkeségét, a közös és »rég jó« hírnév őrzését, öregbítését” kellett védeni, lévén a székelység öntudatos és múltjára büszke népcsoport.

A terjedelmes tanulmánykötet arról is igyekszik képet adni, hogy hogyan élte meg a székely közösség a határvédelem évszázadait. A kötetben fellelhetők azon szakirodalmi, levéltári, régészeti és egyéb szakmai források hivatkozásai, amelyek támpillért nyújthatnak újabb kutatásokhoz, vagy a már elkezdettek folytatásához.

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balácsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászónújfalu
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely

Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlók
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénassy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Burus János Botond - Csíkszereda
Czikó László - Búzásbesenyő
Czipa István - Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna - Kovászna

- Császár Vilmos – Csíkrákos
 Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
 Cseh András – Csíkszereda
 Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
 Csiki Zoltán – Parajd
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárád
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dobos Sándor – Nagyvárád
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Kléze
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászontlitz
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszegöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda

- Dr. Germán Salló Márta - Marosvásárhely
Gulácsi Gizella - Marosvásárhely
Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
Dr. Györfi Sándor - Csíkszecső
Haáz Sándor - Székelyudvarhely
Hadnagy Géza - Farkaslaka
Hantz András - Kolozsvár
Hegedűs Enikő - Csíkszereda
Hegy Sándor - Székelyudvarhely
Hertza Mikola - Csíkszereda
Dr. Holló Attila - Csíkszereda
Hubert Sándor - Bukarest
Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
Imecs Márton - Kolozsvár
Imre Jolán - Csíkszereda
Incze Szabó László - Marosvásárhely
Istvánffy Katalin - Torda
Izsák Balázs Árpád - Marosvásárhely
Jakab Attila Árpád - Székelyudvarhely
Jancsó Miklós - Kolozsvár
Jankó András - Arad
János Ágnes - Csíkszereda
János Julianna - Csíkszereda
János Bertalan - Csíkszereda
János Csaba - Csíkszereda
Joikits Attila - Szilágysomlyó
József Álmos - Sepsiszentgyörgy
Juhász B. Tünde - Csíkszereda
Kacsó Elemér - Temesvár
Kacsó József - Hármásfalva
Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
Káli Király István - Marosvásárhely
Gróf Kálnoky Tibor - Sepsikőröspatak
Kánya József - Csíkszereda
Kassay Vilmos - Csíkszereda
Katona Lajos - Kolozsvár
Kedves Béla - Gyimesközélpok
Kémenes Bernadette - Gyergyószentmiklós
Kerekes Ágnes - Nagyvárad
Dr. Kerekes Jenő - Maksa
Keresztes Éva - Brassó
Dr. Kikeli Pál István - Marosvásárhely
Király László és Edit - Nagyenyed
Király Zoltán - Kolozsvár
Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
Kiss Lóránd - Marosvásárhely
Kocsis László - Marosvásárhely
Kolbert Tünde - Borszék
Kolumbán-Antal József - Zetelaka
Kolumbán Gábor - Énlaka
Kolumbán László - Székelyudvarhely
Koncsag László - Szentegyháza
Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor - Kolozsvár
Kosztai Gabriella - Marosvásárhely
Dr. Kovács Albert - Bukarest
Kovács Barna - Marosvásárhely
Kovács Béla - Érmihályfalva
Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
Kovács Katalin - Csíkszereda
Kovács Mária - Székelyudvarhely
Kovács Piroska - Márafalva
Kovács Zsuzsanna - Bukarest
Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
Köblös Attila - Kézdivásárhely
Köllő Éva - Borszék
Köllő Félix - Csíkszereda
Kőszegi Enikő - Csíkszereda
Dr. Kuna Tibor - Csíkszereda
Dr. Kurkó János - Székelyudvarhely
Kürti Miklós - Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér - Gyergyóremete

- Laczkó György – Székelyudvarhely
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 László Bakk Anikó – Kolozsvár
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 László Károly és Katalin – Kézdivásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Liker Henrietta – Székelykeresztúr
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Madaras Lázár – Brassó
 Mag István – Lövéte
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba – Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Márk Dezső – Csíkszereda
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Mașteriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Mikes Borbála – Uzon
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székelyudvarhely
 Miklós Sándor – Csíkszentlélek
 Mikó Júlia – Brassó
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murádin László – Kolozsvár
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Müller Dezső – Vámfalu
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
 Nete Mariana – Csíkszereda
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Olti Kálmán – Csíkszereda
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Orendi István – Székelyudvarhely
 Dr. Ozsváth Imola – Székelyudvarhely
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntes Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely

- Pethő Ilona - Csíkszereda
Petres Sándor - Csíkszereda
Dr. Piros György - Csíkszereda
Portik Bakai Ádám - Gyergyóremete
(7 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila - Marosvásárhely
Dr. Rác Katalin - Marosvásárhely
Ráduly János - Kibéd
Rákosi István - Sepsiszentgyörgy
Rákosi Zoltán - Sepsiszentgyörgy
Rancz Árpád - Csíkszereda
Rancz Gyárfás Zsuzsanna -
Kézdivásárhely
Rokaly József - Gyergyószentmiklós
Russu Bors Tibor - Csíkszentkirály
Sata Lóránd - Voluntari
Sántha Emese - Marosvásárhely
Ft. Sárközi Sándor - Csíkszereda
Sárosi Csaba - Kézdivásárhely
Sata Kinga Koretta - Magyarvista
Sata Klára - Csíkszereda
Ft. Sebestyén Péter - Marosvásárhely
Seprődi József - Dicsőszentmárton
Silye Béla - Székelyudvarhely
Siklódi Olga - Székelyudvarhely
Sipos László - Felvinc
Sóbestér Klára - Marosvásárhely
Sófalvi László - Székelyudvarhely
Sógor Árpád - Kolozsvár
Sógor Csaba - Csíkvacsárcsi
Sógor Géza - Kányád
Sógor Gyula - Aranyosgyéres
Dr. Soós Szabó Klára - Csíkszereda
Straub Etelka - Borosjenő
Szabados Béla - Csíkszereda
Szabó Attila - Nagyalambfalva
Szabó Enikő - Szentegyháza
Szabó Ferenc - Gyergyóditró
Szabó Judit - Kézdivásárhely
Szabó Judit - Csíkcicsó
Szabó Magdolna - Csíkcicsó
Szabó M. Barna - Székelyudvarhely
Szabó Nándor - Marosvásárhely
Szabó Piroska - Nagyvárad
Szabó Sándor - Homoródalmás
Dr. Szabó Sándor - Székelyudvarhely
Szász-Bertalan Anna - Csíkszereda
Dr. Szász Éva - Gyergyóalfalu
Szász Zoltán - Székelyudvarhely
Szatmári József - Marosvásárhely
Szathmáry János - Gyergyószentmiklós
Dr. Szatmári Sebestyén - Csíkszereda
Dr. Szatmári Szabolcs - Marosvásárhely
Szávai Márton - Énlaka
Szekeres Adorján - Csíkszereda
Székely Ágnes - Balánbánya
Székely Ferenc - Vadasd
Székely Szabó Zoltán - Marosvásárhely
Széll (Horváth) Anna - Kolozsvár
Szén Olga - Datk
Szén Sándor - Siménfalva
Szentés Gábor - Madéfalva
Szilágyi István - Kolozsvár
Szilágyi Németh Éva - Kolozsvár
Dr. Szilveszter László Szilárd -
Sáromberke
Szócs István - Szentegyháza
Szócs Viktor - Kovászna
Tamás Béla - Csíkszereda
Tamás Géza - Székelyudvarhely
Tamás Huba - Homoródkarácsonyfalva
Tamás Klára - Csíkszereda
Tamás József - Csíkszereda
Tánczos Vilmos - Kolozsvár
Tankó Gyula - Gyimesközéplek
Tapodi Zsuzsa - Sepsiszentgyörgy
Tiboldi István - Csíkszereda
Tódor Béla - Kézdiálbis
Tódor Gábor - Homoródalmás
Tófalvi Zoltán - Marosvásárhely
Tomonicska Ingrid - Csíkszentlélek
Tóth Mária - Arad

- Töke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövete
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Ványolós A. István – Székelyudvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdivásárhely
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Margit – Székelyudvarhely
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK*
- Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsis-
 zentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsis-
 zentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csikdánfalva
 Községi Könyvtár – Csikokozmás
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon

- Községi Könyvtár – Csikszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-
 hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközélpok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-
 magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csík-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszere-
 da (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csíkszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyó-
 szentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára –
 Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsí-
 szentgyörgy

- Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
- Magyarország**
- MAGÁNSZEMÉLYEK*
- Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Benke Éva – Paks
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Biró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Bozó Zoltán – Szentes
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csender Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Fülek György – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja

- Dr. Hartványi Tamás - Győr
Hayek Ibolya - Budapest
Dr. Hegedűs Imre János - Budapest
Herman Levente - Budapest
Horváth Zoltán és Imecs Emese -
Budapest
Ilia Mihály - Szeged
Dr. Iszlai Sándor - Berettyóújfalu
Iancu Laura - Velence
Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
Ifj. Jancsó Gyula - Budapest
Jancsó Gyula - Dunapataj
Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
Dr. Jánosi Ildikó Kinga - Szeged
Jánosiné Dandui Gyöngyi - Budapest
Kántor József - Baja
Kádár Tibor - Veszprém
Karap Ágnes - Budapest
Dr. Kata Mihály - Szeged
Keppel Gyula - Budapest
Király István - Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András - Pócsmegyer
Kiss Anna - Budapest
Kiss Bálint - Budapest
Kiss Éva - Budapest
Dr. Kiss Ferenc - Csersegtomaj
Kis Krisztián Bálint - Szolnok
Kisslaki László - Kéthely
Kollár Albin - Dunakeszi
Kósa Lajos - Debrecen
Kovács Árpád - Ugod
Dr. Kovács Klára - Császárvölgy
Kökényessy Szilárd - Budapest
Kőfalvi Magdolna - Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
Kulcsár Júlia - Budapest
Dr. Kussinszky Péter - Budapest
Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
László János - Debrecen
Lezsák Sándor - Budapest
Lezsák Tibor - Budapest
Dr. Lukács Csaba - Fonyód
Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
Maczkó Gergő - Pogány
Makai Judit - Budapest
Márkus Béla - Debrecen
Máriás József - Nyíregyháza
Márton Lajos - Érd
Dr. Medgyessy István - Debrecen
Mészáros János - Gödöllő
Miklós András - Miskolc
Dr. Molnár Jenő - Budapest
Molnár Sándor - Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér - Budapest
Dr. Nám Lóránt - Szombathely
Németh Zsolt - Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna - Buda-
pest
Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
Dr. Oszoly Tamás - Budapest
Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea - Eger
Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
Papp Péter - Budapest
Pataki Gábor Zsolt - Budapest
Paulovics Tamás - Szentés (4 darab
egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos - Bakonyszücs
Péter László - Szeged
Polóny Levente - Budapest
Pomogáts Béla - Budapest
Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza - Balatonfüred
Dr. Sándor Pál - Simontornya
Serdült Benke Éva - Paks
Silay Ferenc - Szeged
Simai László - Veszprém
Dr. Szabó Béla - Göd
Szakolczay Lajos - Budapest
Szarka Gábor - Pomáz
Szarvas László - Tura

- Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mo-
 sonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tők János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbecske
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Vásárhelyi Péter – Budapest
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád
- Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyó
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Páterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

- Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

- Sárközi Máttyás – London

INTÉZMÉNYEK

- Algyói Faluház és Könyvtár
 – Algyó
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Etnoproject Bt. – Isaszeg

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf

Csipkó László – Bécs

Csutak Magda – Bécs

Dr. Forbáth Klára – Bécs

Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonen – Jyväskylä

Franciaország

Langrand-Escure Tünde – St. Pêray

Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera – Nesher

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine

Dr. Dobó Tibor – Demmin

Gaál Julianna – Aalen

Juliana Johrend – Buchen

Kisslaki László – Steinbach

Schultz Orsolya – Rostock

Szakács-Konnerth Mihály –

Friedrichshafen

Száva Péter – Krefeld

Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svédország

Antal Imre – Ljungby

Csata Attila – Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga – Vällingby

Török Ernő – Vällingby

SzerbiaBolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium – Zenta

Fekete J. József – Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola – MagyarakanizsaKosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium – SzabadkaNagybecskerek Gimnázium –
Nagybecskerek

Rancz Károly – Pancsova

Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom

Kiss Mónika – Órös

Pallér Péter – Komárom

Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma

Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábán László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély története I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély története II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej

40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Bözödi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybaczoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej
73. Szócs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. <i>Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. <i>Székely költők az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyarai Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében.

